

1949

**ÚJ LEHETŐSÉGEK TOKAJ-HEGYALJA TURIZMUSÁBAN A TURISZTIKAI
FEJLESZTÉSEKNEK KÖSZÖNHETŐEN**

Egyetemi doktori (PhD) értekezés

A szerző neve: Drotár Nikolett

Témavezető neve: Prof. Dr. Hanusz Árpád

DEBRECENI EGYETEM

Természettudományi és Informatikai Doktori Tanács

Földtudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2021.

Ezen értekezést a Debreceni Egyetem Természettudományi és Informatikai Doktori Tanács Földtudományok Doktori Iskola Társadalomföldrajz- területfejlesztés programja keretében készítettem a Debreceni Egyetem természettudományi/műszaki doktori (PhD) fokozatának elnyerése céljából.

Nyilatkozom arról, hogy a tézisekben leírt eredmények nem képezik más PhD disszertáció részét.

Debrecen, 2021.06.15.

*Drotár Nikolett
a jelölt aláírása*

Tanúsítom, hogy Drotár Nikolett doktorjelölt 2017- 2021. között a fent megnevezett Doktori Iskola Társadalomföldrajz és területfejlesztés programjának keretében irányításommal végezte munkáját. Az értekezésben foglalt eredményekhez a jelölt önálló alkotó tevékenységével meghatározóan hozzájárult. Nyilatkozom továbbá arról, hogy a tézisekben leírt eredmények nem képezik más PhD disszertáció részét.

Az értekezés elfogadását javasolom.

Debrecen, 2021.06.15.

*Prof. Dr. Hanusz Árpád
a témavezető aláírása*

**ÚJ LEHETŐSÉGEK TOKAJ-HEGYALJA TURIZMUSÁBAN A TURISZTIKAI
FEJLESZTÉSEK TÜKRÉBEN**

Értekezés a doktori (Ph. D.) fokozat megszerzése érdekében
A Földtudományok Tudományágban

Írta: Drotár Nikolett
Okleveles földrajz és történelemtanár

Készült a Debreceni Egyetem Földtudományok doktori iskolája
(Társadalomföldrajz- területfejlesztés programja) keretében

Témavezető: Prof. Dr. Hanusz Árpád

Az értekezés bírálói:

Dr.

Dr.

Dr.

A bírálóbizottság:

Elnök: Dr.

Tagok: Dr.

Dr.

Dr.

Dr.

Az értekezés védésének időpontja: 2021

Tartalom

1. Bevezetés	1
2. Anyag és módszer	3
3. Természeti környezet	9
4. Mezőgazdaság és tájhasználat.....	10
5. Társadalmi környezet.....	13
5.1. Ipari múlt és jelen	18
5.2. A turizmusra közvetlenül hatást gyakorló jelenlegi ipari tevékenységek	19
6. Kereskedelem és vendéglátóipar.....	20
7. Szálláskapacitás	22
8. Közlekedésföldrajz.....	24
9. Legjellemzőbb turisztikai ágazatok elemzése.....	28
9.1. A borturizmus	28
9.2. Vallási turizmus.....	41
9.3. Az aktív turizmus.....	57
10. Marketing.....	64
11. Eredmények	68
12. Turisztikai fejlesztések gazdasági hatása.....	94
13.A kutatás során megfogalmazott egyéni fejlesztési javaslatok	100
15. A koronavírus-járvány hatása Tokaj-Hegyalja turizmusára és gazdaságára	102
Összegzés	103
Summary	110
Függelék	116
Irodalomjegyzék.....	116
Mellékletek.....	127

1. Bevezetés

Tokaj-Hegyalját a turisztikai sokszínűség jellemzi. Gazdasági tradícióját tekintve hazánk történelmi borvidéke és ennek értelmében a térség turisztikai imázsát, az oxidatív módon készült tokaji aszú jelenti. A világhírűvé váló aszúról az első feljegyzés a XVI.-XVII. századra vezethető vissza. A XVII. század végén és a XVIII. század elején vált ismertté és keresett terméké Európában. XIV. Lajos a borkülönlegességet „a borok királya a királyok borának” (Frisnyák S.- Gál A.-Horváth G. 2009) nevezte. 1737-ben a térséget zárt borvidékké nyilvánították, amely azt jelentette, hogy Tokaj-Hegyaljára más borvidékről származó szőlőt, mustot, bort nem volt szabad behozni, kivételt képeztek a palackozott borok. Ezzel a Tokaji borvidék borai, borkülönlegességei, fokozott védelemben részesültek. A tokaji borok különlegességét, a vulkáni kőzeteken kialakult talajok, a szőlőföldek lejtőképessége és a folyóknak köszönhető páradús mikroklíma adja. A természeti erőforrások mellett, fontosak azok a borász generációk, akik évtizedeken, évszázadokon keresztül szőlőműveléssel és borászattal foglalkoztak és adták át a tudást a legfiatalabb családtagoknak (Szepsy). A nagyon munkaigényes oxidatív borkészítési technológia többszáz éves múltra vezethető vissza.

1990 után a borvidéken a tulajdonviszonyokban, a borkészítési technológiákban és a telepíthető új szőlőfajtákban is változás következett be. A külföldi befektetők jelentős föld és szőlőterületet vásároltak majd új szőlőfajtákat is telepítettek. A korábban nem hasznosított megfelelő lejtőszögű parlag területeken (Hétszőlő) ismét megjelentek az ültetvények.

A borkészítésben is meghonosították a külföldön már ismert reduktív technológiát, amely során a borokat oxigéntől elzárt módon, acéltartályokban erjesztik és tárolják. Az így készült borok megőrzik a gyümölcsös ízüket, az elsődleges illat- és zamatanyagukat és jóval rövidebb érlelés után piacképes terméket kapnak a borászok. A borok érlelése során a nemespenész és a bor szimbiózisa megszűnt, a hagyományos pinceműveletek feleslegessé váltak. A külföldi befektetők kevésbé voltak érdekeltek a hagyományos borkészítésben, a hosszú érlelési idő és a technológia magas élőmunka igénye miatt. A növekvő piaci igények és az olcsóbb előállítási költségek miatt a reduktív borkészítési technológiát választották.

Napjainkban Tokaj-Hegyalján együtt van jelen az oxidatív és reduktív úton készített borválaszték. Az új szőlőfajtáknak és reduktív borkészítésnek köszönhetően a borturizmus szélesebb spektrumú borkínálattal várja a területre érkező turistákat. Fontos azonban, a hagyományok ápolása, és annak a vizsgálata, hogy a terület imázsalkotó bora, az oxidatív eljárással készülő aszú, milyen fejlesztéseknek köszönhetően maradhat fenn, mint a terület

„zászlós” bora.

Tokaj-Hegyalja turisztikai kínálatának vonzerőleltárában, az elmúlt tíz évben egy nagyon dinamikusan fejlődő, és bővülő új turisztikai termék jelent meg, a zsidó vallási turizmus. A XVIII. századtól a térségben letelepedő zsidó közösségek több épített örökséget hagytak az utókorra (zsinagógák, zsidó imaházak, fürdők). Az elmúlt két tervezési ciklusban az építmények felújításra kerültek. A zsidó temetőket rendezték, és a „csodarabbi mítosz”, amely a térség négy vezető rabbijához köthető újraéledt. Az elszármazott és a világ különböző országaiban élő „haszid” zsidók harmadik generációja újra látogatni kezdte a csodarabbi sírokat a haláluk évfordulóján.

A turisztikai fejlesztések szinte valamennyi turisztikai ágat érintettek és ennek köszönhetően megvalósultak olyan beruházások, amelyek az aktív turizmus fejlődését tették lehetővé. A sátoraljaújhelyi Magas-hegyen megépítették a Zemplén Kalandparkot. A sárospataki Megyer-hegyi Tengersizem sziklafalain „Via ferrata” pálya épült, a Bodrog folyón beindult az üdülőhajózás.

A turisztikai fejlesztéseknek köszönhetően, a borturizmus, a zsidó vallási és az aktív turizmus mellett szinte valamennyi turisztikai ágban történt fejlesztés. Fontos volt tehát, a kutatás céljának meghatározása során, hogy mely turisztikai területekre fókuszáljak, de mindez nem zárta ki a komplex vizsgálatot. A kutatási irányvonalat a bor-, a zsidó vallási, az aktív és a kulturális turizmus vizsgálata képezte.

Kutatásom célja annak a bizonyítása, hogy a Tokaj-Hegyalján bekövetkezett változások, a gazdasági és turisztikai fejlesztések hatása nem tudta megváltoztatni a térség turisztikai fő vonzerejét.

Ahhoz, hogy a megfogalmazott célt bizonyítani tudjam, három hipotézist fogalmaztam meg:

1. Hipotézis: A borturizmus hozzájárul a borkóstolók új technológiai eljárással készített borainak a megismertetéséhez, és biztosítja az imázsteremtő oxidatív borászati technológia alkalmazásával előállított tokaji aszú tovább élését is.

2. Hipotézis: A zsidó vallási turizmusra épülő csodarabbi mítosz újjáéledése, nemzetközi turistaforgalmat generált, amely a helyi szolgáltatások további fejleszthetőségét teremtheti meg.

3. Hipotézis: A térség aktív- és kulturális turizmusában megvalósult fejlesztések, többségükben a látnivalók számának a növelését szolgálták. (Kivételt képez ez alól

a Zemplén Kalandpark, a Megyer-hegyi Tengerszem, az üdülőhajózás és Magyar Nyelv Múzeuma Sátoraljaújhelyen.)

2. Anyag és módszer

A doktori értekezés megírásához a primer és szekunder kutatási módszereket alkalmaztam. Három kérdőív készült a turisták számára: a borturistáknak, aktív és kulturális turistáknak, valamint a zsidó vallási turistáknak.

A mintavételezést 2019-ben személyesen végeztem Mádon, Bodrogkeresztúron, Sátoraljaújhelyen és Olaszliszván. A csodarabbik halálévfordulóin, hétfévente és a Mádi Zsidó Napokon történt a felmérés. A mintavételezés tudatos volt, hiszen csak a zsidó turisták kerültek megkérdezésre magyar és angol nyelven. A kérdések között egy nyitott, egy skálás, és öt zárt kérdés szerepelt. A kérdések az utazás motivációjára, az eltöltött napok számára, az igénybe vett szálláshelyek típusaira, étkezési és kulturális szolgáltatásokra, valamint a fejlesztési javaslatokra vonatkoztak. Ennek a kérdőívnek az volt a célja, hogy felmérjem, a zsidó turisták utazási motivációját, a térségben tartózkodásuk idejét, és fejlesztési javaslataikat (10. sz. melléklet).

A borturisztikai kérdőív tizenkilenc kérdést tartalmazott, melyeket Tokaj-Hegyalja tizenhét településén végeztem harmincegy borászatnál. A mintavételezés a borkóstolókban történt. A kérdőívben az utazás motivációjára, a legkedveltebb borfajtákra, az igénybe vett borturisztikai szolgáltatásokra, és a fejlesztési javaslatokra kérdeztem rá. A kérdések között a nyitott kérdés a reduktív és oxidatív borkészítési eljárás közötti különbségre vonatkozott. A borturisztikai kérdőív célja az volt, hogy felmérjem a legkedveltebb borfajtákat a borturisták részéről, a borkóstolókon való részvételt, és az igénybe vett borturisztikai szolgáltatásokat. Továbbá, hogy mennyire tartják fontosnak a turisták a borkészítési hagyományok megőrzését és annak bemutatását (8. sz. melléklet). A borturizmusra vonatkozó kérdőívezést 2019. június 1 és október 15 közötti időszakban végeztem.

Az aktív és kulturális turisztikai kérdőív tizennyolc kérdést tartalmazott, melyben az utazás motivációjára, az eltöltött napok számára, és az igénybe vett szálláshelyekre, a költségi indexre, valamint a fejlesztési javaslatokra kérdeztem rá. Az aktív turistákkal készült kérdőív célja az volt, hogy megtudjam mennyire jelent vonzerőt a turisták körében az aktív turizmus. A költségi index, az eltöltött napok száma és a felkeresett látnivalók közötti összefüggést vizsgáltam. A mintavételezés öt városban és nyolc községben készült 2019. június és szeptember közötti időszakban. A mintavétel száma a bor és aktív kérdőív esetében ötszázhusz-ötszázhusz darab

volt, a zsidó turistákra vonatkozóan háromszáznegyvenöt kérdőív került kitöltésre, melyek közül kettőszáztizenhét darab készült angol nyelven (9. sz. melléklet).

A kutatás szempontjából szükségesnek ítéltém, hogy a vallási-, a bor-, és az aktív turizmusra vonatkozóan a témában jártas szakemberekkel készüljön prominenciavizsgálat. Egyrészt a céloom az volt, hogy képet kapjak a turisták részéről és a szakemberek részéről is az adott turisztikai ágazatok kihasználtságával kapcsolatban. Harmincegy borással készült prominenciavizsgálat, mely során a reduktív és oxidatív borkészítési eljárás alkalmazására, a bormarketingre, a pályázatokban való részvételre, és a fogyasztói szokások változására kérdeztem rá. Hátrány volt, hogy a borászok 68%-a technológiai alapokra, és a borkészítési eljárás elméleti részére helyezte a hangsúlyt, így el kellett térnem az előre meghatározott kérdéseimtől, hogy a téma újra a borturizmusban bekövetkező változásokra vonatkozzon. A kérdésekre vonatkozó válaszokat egy telefon segítségével rögzítettem, melyeket a Microsoft Wordben rögzítettem, majd következtetéseket vontam le és javaslatokat fogalmaztam meg a válaszok alapján. A zsidó vallási turizmusra vonatkozóan az Egységes Magyar Izraelita Hitközség vezető rabbijával, egy budapesti koordinátorral, a bodrogkeresztúri csodarabbi unokájával, a sátoraljaújhelyi csodarabbi sírjának a gondnokával, és a Csodarabbik útjának szervezőjével készült interjú, melyek a turisztikai fejlesztésekre, a tematikus út működésére és a ciklikusan érkező zsidó turistákra vonatkozott. Olaszliszka, Bodrogkeresztúr és Sátoraljaújhely polgármestereivel készült interjú, amely arra vonatkozott, hogy milyen hatását érzékelik a ciklikusan nagy tömegben érkező zsidó vendégeknek, illetve van-e tervben bármilyen együttműködés a zsidó szervezőkkel a települések részéről. Sajnálatos, hogy a mádi polgármester a zsidó vallási turizmus témájával kapcsolatosan többszöri megkeresés ellenére sem nyilatkozott. A prominenciavizsgálatok célja az volt, hogy felmérjem terveznek-e bekapcsolódni a már kialakult zsidó vallási turizmusba Tokaj-Hegyalján, és szerepel-e a fejlesztési tervek között szolgáltatásbővítés a zsidó turisták részére.

Az aktív turizmusra vonatkozóan és az infrastrukturális turisztikai fejlesztésekről Ladomerszky Lászlóval a Tokaj-Hegyalja Taktaköz Hernád-völgye Idegenforgalmi és Kulturális Egyesület TDM menedzserével, Dankó Dénessel a Sátoraljaújhely-Hegyköz Turizmusáért Egyesület elnökével és Blanár Róberttel az egyesület menedzserével készítettem interjút. Fontosnak tartottam az interjú készítését a Tokaji Borvidék Fejlesztési Tanács ügyvezető igazgatója Dévald Istvánnal és a Zempléni Fesztivál igazgatójával Turjányi Miklóssal.

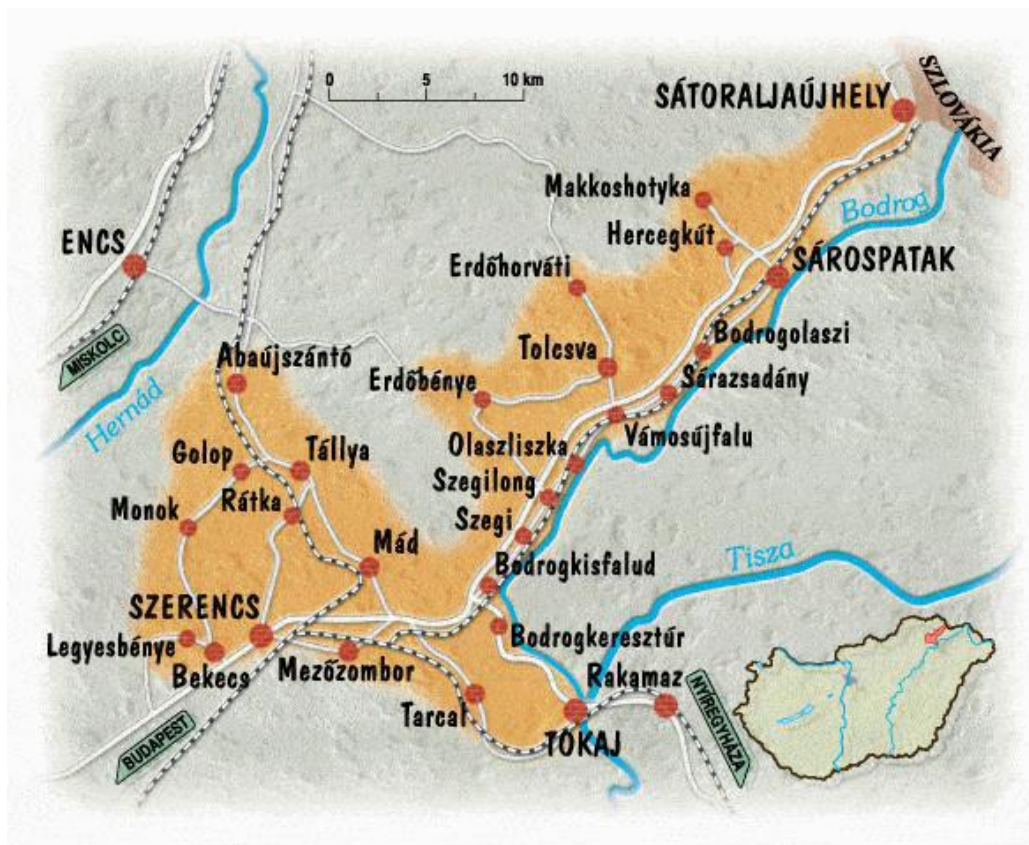
A kérdéssor a jelenlegi turisztikai helyzetelemzésre, a turisztikai fejlesztésekre, és jövőbeli elképzelésekre vonatkozott. Ebben az esetben érződött az együttműködés hiánya, hiszen a

jövőbeli terveknél, ha árnyaltan is, de a saját települések fejlesztéseit, és azok lehetséges vonzerejét tartották elsődlegesnek. A turisztikai szakemberek a desztinációs együttműködésben az interjúk kiértékelése alapján nem gondolkodnak. Ez a megkérdés pedig éppen a jövőbeli tervekre, a marketing tevékenységre és az együttműködésre vonatkozott.

A szekunder kutatás során negyvenöt publikációt használtam és huszonhárom szakcikk a tanulmányozott szakirodalmakhoz sorolható. Száztíz weboldalt alkalmaztam a doktori értekezés elkészítése során.

A doktori disszertációban a vizsgálat tárgyát huszonhét település képezte. Tokaj-Hegyalja területi lehatárolása Dövényi Zoltán Magyarország kistájkatasztere alapján történt (Dövényi Z. 2011).

1. sz. térkép: Tokaj-Hegyalja elhelyezkedése

Forrás: <https://karadiesberger.hu/wp-content/uploads/2020/11/tokaj-borvidek-terkep.gif>

A turisztikai termékeket Michalkó Gábor (Michalkó G. 2012) és Gonda Tibor könyveiben tanulmányoztam, és ezek alapján vizsgáltam Tokaj-Hegyalja turisztikai kínálatát (Gonda T. 2016).

A természetföldrajzi kutatók között Pinczés Zoltánnak a Tokaji-hegység geomorfológiája c. (Pinczés Z. 2003) publikációját használtam. A szerző tanulmánya alapján a

felszínalakítási formákat és azok jellemzőit vizsgáltam, majd ebből következtetéseket vontam le a szőlőművelés és a felszínborítottság kapcsolatára. A geomorfológiai és tájökölógiai jellemzőket Csorba Péter munkájából tanulmányoztam (Csorba P. 1995). Tokaj-Hegyalja általános éghajlati jellemzőinek tanulmányozásához Tar Károly 2012-es publikációját alkalmaztam (Tar K. 2012).

Boros László (Boros L. 2007, Boros L. 2012) munkájában a szőlőtermesztés és borászat történetét mutatja be Tokaj-Hegyalján a X. századtól a kettőezres évekig. A térség szőlőtermesztésének, és borgazdásának természetföldrajzi jellemzőit Boros L.-Horváth G.-Csüllög G. munkája alapján vizsgáltam (Boros L.- Horváth G.- Csüllög G. 2012).

Zelenák István a tokaji aszú titkait (Zelenák I. 2012), még Magyar László a tokaji bor gyógyító hatásait (Magyar L. 2015) vizsgálta. A három szerző munkája alapján a tokaji aszú különlegességét, gyógyító hatásait vizsgáltam. Tokaj-Hegyalja történeti földrajzára vonatkozóan a tanulmányok többsége Frisnyák Sándor nevéhez köthető. A kultúrtáj fejlődése, és a tájhasználat változásai mellett a tokaj-hegyaljai borpincék elhelyezkedését, jellegzetességeit tanulmányozta és mutatta be (Frisnyák S. 1989).

A borturizmus elméleti alapját Várhelyi Tamás 2012-ben kiadott könyve alapján tanulmányoztam (Várhelyi T. 2012). Az oxidatív és reduktív borkészítési eljárás közötti különbséget mind a szakirodalomból (Tóth P. 2016), mind a primer kutatás során a borászokkal készített interjúból ismertem meg. A térség borturizmusát Hanusz Árpád (Hanusz Á. 2007, Hanusz Á. 2012) és Szabó Géza (Szabó G. 2003) vizsgálta. Egyetértek Hanusz Árpád véleményével, melyben kiemelten fontosnak ítéli a hagyományos technológiájú bor készítését, és a tokaj-hegyaljai pincéket, mint turisztikai látnivalókat. Szabó Géza tanulmányában a borutak fajtáit és a gyakorlati működésüket mutatja be. A doktori értekezés borturizmus alfejezetén belül kerültek bemutatásra a borutak típusai, és a tokaj-hegyaljai borutak. Szabó Géza további tudományos eredményeit a borturizmus elméleti alapjainak a bemutatásánál használtam fel (Szabó G. 2002).

Nemzetközi publikációkat tanulmányoztam a borturizmussal kapcsolatban. Olasz (Iacopo B.-Leonardo C.-Nicola M. 2006) és szlovén (Igor J.- Stefan B.2009) borvidékek borturizmusát vizsgáltam, valamint az ott bekövetkező változásokat az 1990-es évektől napjainkig.

A zsidó vallás jellemzőit és a haszidizmus, mint mozgalom kialakulását Rácz Péter 1991-es művében tanulmányoztam. A Magyar Zsidó Lexikon alapján tovább vizsgáltam a csodarabbik, a kabbala szerepét a zsidóság körében (Újváry P. 1929). A haszidizmus

terjedésének tanulmányozásához Mislovics Erszébet 2013-as publikációját használtam (Mislovics E. 2013).

A tokaj-hegyaljai zsidóságról Csorba Csaba (Csorba Cs. 2017) és Ungváry Krisztián (Ungváry K. 2015) tanulmányát használtam fel. Zelenák István (Zelenák I. 1990), Orbán Ferenc (Orbán F. 1991), Scheiber Sándor (Scheiber S. 1981) és Benkő Ágnes - Wirth Péter (Benkő Á.- Wirth P. 2015) a Tokaj-Hegyalján található zsidó épített örökségeket tárták fel tanulmányaikban. Dobos Ilona az 1970-es és 1988-as munkájában (Dobos I. 1970, Dobos I. 1988) a csodarabbi szerepét ismerteti a bodrogkeresztúri mondákban. A Kubus Judit által 1995-ben kiadott Bodrog-Parti Hírek c. folyóiratban tanulmányoztam Reb Sajele csodarabbi gyógyításait, segítségnyújtásainak történetét (Kubus J. 1995). Valamennyi szerző munkáját alaposan tanulmányoztam, hiszen a zsidó vallási turizmus megjelenése, a megmaradt zsidó épített örökség bemutatására, és a csodarabbi mítoszok újraéledésére épül. A szakirodalmak között Gleszer Norbert 2006-os munkájában vizsgálta a zsidó zarándoklatokat az ezredfordulón (Gleszer N. 2006). A szerző megállapításait összehasonlítottam a 2019-es zsidó utazásokkal melyek Magyarország északkeleti részére, és a szomszédos országok területére irányultak.

Alla Marchenko az ukrajnai Umán településen mutatta be a zsidó utazások turisztikai, és társadalmi hatását (Alla M. 2017). Makowiecka Natalia –Herbert Jaroslav - Zeglen Patrycja 2015-ös munkájukban a lengyelországi Lezajsk településen vizsgálták a zsidó vallási turizmust (Makowiecka N.-Herbert J. –Zeglen P. 2015). Krakkói példán keresztül mutatta be Elsbietta Bilska-Wodecka – Lukasz Quirini Poplawski –Izabela Soljan a zsidóságot, és a zsidó turizmus jellegzetességeit a 2010 –es munkájukban (Bilska W. et all 2010). Egyetértek a szerzők véleményével, mely szerint a zsidó vallási turizmust fejleszteni szükséges. Nimrod Luz és Noga Collins Kreiner a zsidó turisták tipizálását vizsgálták Izrael példáján keresztül (Nimrod L.-Noga C. 2017). A két szerző osztályozása alapján a Tokaj-Hegyaljára érkező zsidóságot az utazás motivációja alapján kategóriákra osztottam. Shaul Krakover 2013-as munkájában vizsgáltam a zsidó vallási turizmust Spanyolország példáján keresztül. A kutatás során a szerző húsz spanyol városban vizsgálta a zsidó épített örökségeket, és tárta fel az erre épülő turisztikai terméket (Shaul K. 2013).

Az aktív turizmus fogalmának meghatározásánál Michalkó Gábor 2002-es publikációját használtam (Michalkó G. 2002). A Bodrog folyó vízi turizmusát egy átfogó tanulmány alapján elemeztem, melyet a Falusi Turizmus Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Szervezete adott ki 2006-ban. A tanulmány alapján megvizsgáltam a Bodrog folyóra készült turisztikai fejlesztési koncepciókat és azok megvalósult elemeit. A kétezres évek elején készült tanulmány eredményeit összevettem a 2017-es időszakban megvalósult fejlesztési koncepciókkal,

melyet a vízi turizmus alfejezetben elemeztem. Petykó Csilla a zöldszturizmus (Petykó Cs. 2009) helyzetét és fejlesztési lehetőségeit vizsgálta Zemplénben. A geológiai adottságok vizsgálatánál Mátyás Ernő (Mátyás E. 2005) munkáját használtam fel. Tokaj-Hegyalja ásványi nyersanyagokban gazdag, de ezek turisztikailag jelenleg még nincsenek hasznosítva. Ezért szükséges az ásványi nyersanyagok bemutatása, és az összegzés során ezekre a még kihasználatlan turisztikai elemekre irányult a fejlesztési javaslataim egy része.

Felhasználtam a Frisnyák Sándor, Gál András és Horváth Gergely által szerkesztett Zemplén-hegység földrajzi lexikonjának Tokaj-Hegyaljára vonatkozó szómagyarázatait, mely 2009-ben jelent meg. A lexikon a Zempléni-hegység teljeskörű gazdasági-, társadalmi ismereteiről egy pillanatfelvétel, melynek adatsorait tudtam használni (Frisnyák S.-Gál A.-Horváth G. 2009).

A Tokaji Borvidék Fejlesztési Tanács 2016-ban készített egy tanulmánykötetet Tokaj-Hegyalja helyzetértékelése címmel, amely segítségével szolgált a térségben 2007 és 2013 között megvalósult gazdasági és turisztikai fejlesztések értelmezésében (Luda Sz.-Váradai Zs. 2016). A megvalósult fejlesztések és a 2014 és 2021 közötti tervezési ciklus pályázatait, és már megvalósult elemei között kerestem a kapcsolatot. A fejlesztési tervek megalapozottságának vizsgálata és komplexitása miatt jelentett segítséget a Fejlesztési Tanács által kiadott könyv.

A 2007 és 2013 közötti pályázati anyagokat települési bontásban a Tokaji Borvidék Helyzetértékelése c. könyvből gyűjtöttem össze. A Hegyközségek Nemzeti Tanácsától a szőlőtermő területek nagyságát, a szőlőfajták számának változását és az új telepítéseket kaptam meg települési szinten. A Nemzeti Adó és Vámhivataltól kapott borkészítéssel foglalkozó országos adatsorból gyűjtöttem ki a tokaj-hegyaljai bortermelőket és borkóstoltatással foglalkozó borászokat. A Tourinform irodáktól a szálláshelyek, és vendéglátóegységek számát, még a városok polgármesteri hivatalaiból a működő vállalkozásokat, ingatlanadatok számát, és turisztikai fejlesztésekre vonatkozó információkat gyűjtöttem be a 2015 és 2020 között.

A Központi Statisztikai Hivatal adatait a népességszám változásnál, a munkanélküliségnél és az elvándorlással kapcsolatos statisztikai adatoknál alkalmaztam. A demográfiai adatsorok az elmúlt tíz évre visszamenőleg jól használhatók voltak települési szinten. A mezőgazdaságra, az iparra és a szolgáltatásokra vonatkozó számszerű adatok hiányosak voltak a KSH rendszerében területileg. 2017 és 2018-as adatokat megyei kiadványokból, a céginformacio.hu adatain keresztül gyűjtöttem össze. Az is előfordult, hogy a Tourinform irodáktól megkapott szállásférőhely, és a működő vendéglátóegységek adatai nem egyeztek a KSH által megjelentetett adatokkal.

A pályázati anyagok elméleti háttérének megismerése után a létrehozott új-, vagy a felújított turisztikai értékeket terepbejárással vizsgáltam. A terepbejárás során a pályázati anyagban szereplő tervet és a megvalósult elemeket vizsgáltam. Ezeket egy-egy hétvégén kérdőívezés közben is tanulmányoztam, hogy az új látnivalók mennyire motiválják a turistákat a felkeresésre. Így volt ez például, a sárospataki Megyer-hegyi Tengersizemnél, és az Ágyúöntő Műhelynél, valamint a tokaji Világörökségi Bormúzeum esetében.

3. Természeti környezet

Tokaj-Hegyalja a Zempléni-hegység déli, délkeleti részén helyezkedik el és természeti értékét a Bodrog és a Tisza vízfolyása, a természetes és mesterséges kisebb tavak, a Natura 2000 területek, valamint a magasabb régiók összefüggő erdőségei jelentik. Morfológiai szempontból Tokaj-Hegyalja három elkülöníthető részre tagolódik. A Bodrog folyó menti terület képezi a térség síkvidéki részét, ahol a szálfüves kaszálók voltak a jellemzőek. A hegyláb felszínek és a dombsági területek a szőlőművelés színterei, még az ötszáz méternél magasabban fekvő részek a vulkáni eredetű hegyvonulatok. A magasabb térszíneket medencék, félmedencék (Erdőbényei-, Bodrogkeresztúri- félmedence) tagolják (Frisnyák S.- Gál A.- Horváth G. 2009).

A geológiai adottságoknak köszönhetően hazánk legváltozatosabb nemérces ásványi nyersanyag vagyonaival (zeolit, kaolin, bentonit, perlit, hidro és limnokvarcit) rendelkezik, amely szintén évszázados értéke Tokaj-Hegyaljának (Mátyás E. 2005). Az ásványi anyagok kitermelése tájsebek kialakulását eredményezte. A kitermelő helyek környezetterhelése, valamint a tájsebek kedvezőtlen tájképi hatása a turisztikai lehetőségeket befolyásolja (Csorba P. 1995).

Talajtani adottságok szempontjából két részre lehet bontani Tokaj-Hegyalját. A nyugati részén a tokaji Nagy-Kopasz és környékét lösztakaró borítja. A térség középső és keleti területein a nyirok-, és vázталajok a jellemzőek (Pinczés Z. 2003).

A régió gazdag vízhálózatának és a Ramsari területeinek turisztikai értéke vitathatatlan. Figyelembe véve a folyók vízminőségének és partvonaluknak időnként jelentkező nem megfelelő kémiai, fizikai vagy ökológiai állapotát turisztikai kihasználtságuk akár a horgászat, a rekreáció turizmus, vagy a hajózási lehetőségek tekintetében sem biztosítanak igazi vonzerőt. A valamikori bányaudvarokban keletkezett tavakat (Tarcal, Sárospatak) napjainkra turisztikai vonzerővé fejlesztették. Termálforrások Sárospatakon, Szerencsen és Erdőbényén találhatóak és a rájuk épített fürdőkultúra hasznosítja (Luda Sz.-Váradi Zs. 2016).

A domborzat, a talajtani adottságok, a mikroklímatis viszonyok, és az itt élő emberek együttes jelenléte alakította a tokaj-hegyaljai kultúrtáj arculatát. A mikroklíma értékei és a

változatos talajtani és geológiai felépítés szinte dűlönként mutatnak változatosságot, és határozzák meg egy-egy borfajta minőségét. Az évi középhőmérséklet 9-10 C, a csapadék átlagos mennyisége hatszázötven mm és a napsütéses órák száma ezernyolcszáz és ezerkilencszáz óra között változik. Mindez meghatározta a vidék emblemikus szőlőtermesztésének és borkészítésének feltételeit. Az ökológiai feltételek közül a talajtani adottságokat, a lejtőkiettséget, a napsütéses órák számát, és a Bodrog folyó közelsége által biztosított páratartalmat veszik figyelembe (Tar K. 2012).

A magasabb területeket borító erdők természeti értéke, a tájidegen fafajok telepítése, és a drasztikusan megnőtt vadállomány miatt csökkent. Mindez kedvez a területeken működő vadásztársaságoknak, de nagyon sérülékennyé tette az erdőket. A múlt századokban kialakított teraszos szőlőművelés riolittufa támfalainak, kőgátjainak leromlása, nem csak tájérték csökkenését eredményezi, de megnöveli a domboldalak eróziós kiettséget is (Novák T.-Bónis B.-Incze J. 2014). Fontos lenne, hogy a természeti környezet ne romoljon tovább és az erdők természetessége növekedjen.

4. Mezőgazdaság és tájhasználat

Tokaj-Hegyalja mezőgazdaságát a művelési ágak megoszlása és annak változása szerint vizsgáltam. A rendszerváltás változást hozott a mezőgazdaságban, hiszen megindult a privatizáció, megszűnt a Tokaj-hegylaj Állami Borkombinát, a pinceszövetkezetek elsorvadtak. Az 1990-es évek előtt a mennyiségi bortermelés volt a cél, ezért az 1-10%-os lejtőkön, a szoknyaterületeken is végeztek szőlőtelepítést (Boros L. 2007).

Ahhoz, hogy a mezőgazdaságban bekövetkező változásokat bizonyítani tudjam 1991-ben és 2014-ben a földhasználat változásait tanulmányoztam települési szinten (Boros L. 2007). Tokaj-Hegyalja területét vizsgálva, a szántóterületek aránya 27%-kal, a szőlőterületek aránya 2%-kal csökkent. Növekedett a gyümölcsösök, és az erdőszűlség aránya 41%-kal és 7%-kal (<http://www.takarnet.hu/pls/tknet/hivatalok.p.hivatal.adat?pid=13257>).

A gyümölcsösök aránya huszonkét településen növekedett. Olaszliszkán 194 hektárral, Abaújszántón 160 hektárral, Sátoraljaújhelyen 101 hektárral, Legyesbényén 106 hektárral nőtt a gyümölcsös aránya, a szántó és a szőlőterületek rovására. A további tizenhét településen (Bekecs, Bodrogkeresztúr, Bodrogolaszi, Szegi, Erdőbénye, Erdőhorváti, Golop, Hercegkút, Legyesbénye, Mád, Mezőzombor, Monok, Rátka, Sáradsadány, Sárospatak, Szegilong, Tállya, Tokaj, Tolcsva) egy hektár és kilencvenkét hektár között változott a gyümölcsösök telepítésének területe. A 41%-os növekedés annak köszönhető, hogy a helyi gazdálkodók áttérnek a kevésbé munkaiányes feketebodza termesztésére. A bodza felvásárlási ára 100-110

Ft, még a szőlő felvásárlási ára 80-90 forint között változott. A tokaj-hegyaljai borászok éltek a zöldszüret lehetőségével, hiszen a zöldszüretért kapott támogatás magasabb értékű volt, mint a szüret idején a várható felvásárlási árak. A zöldszüretnek két fajtája van, amikor a tőkéről teljesen leszüretelik a szőlőfürtöket a nyár elején. A másik fajtája, amikor júliusban a még éretlen szőlőt leszüretelik ezzel helyet adva a megmaradt fürtöknek, hogy jobban beérjenek, és több tápanyaghoz jussanak. Mindkét alternatíva bár a termésmennyiség csökkentését szolgálja, de a minőségi szőlőtermesztést segíti (<https://vinoport.hu/aktualis/mi-az-a-verjus/1968>).

A szőlőterületek tizenegy településen nőttek 1991 és 2014 között. A növekedés mértéke négy és száztizenhárom hektár között változott. Legyesbényén, Hercegkúton, Bekecsen, Szegilongon és Tokajban a szántóterületek csökkentek, Vámosújfalun a gyümölcsös, Rátkán az erdőterületek rovására nőtt a szőlőtelepítés. A szoknyaterületekről újra a domboldalakra, a magasabb lejtésű területekre helyezték át a szőlőtelepítések helyszínét.

1. sz. táblázat: A tokaj-hegyaljai települések földterületének megoszlása és változása művelési ágak szerint 1991-ben (hektárban)

Település	Szántó	Kert és gyümölcsös	Szőlő	Gyep	Erdő	Nádas	Kivett	Összes terület
Abaújszántó	1917	28	142	311	1796	0	539	4733
Bekecs	1743	12	18	423	64	44	267	2571
Bodrogkeresztúr	221	3	379	1287	519	0	580	2989
Bodrogolaszi	643	5	164	610	269	0	363	2054
Bodrogszegi	114	0	224	878	523	0	630	2369
Erdőbénye	360	75	302	609	2521	0	427	4294
Erdőhorváti	339	11	96	1065	3258	0	237	5006
Golop	484	3	12	182	120	0	141	942
Hercegkút	318	1	133	11	165	0	149	777
Legyesbénye	1098	35	39	556	59	0	343	2030
Makkoshotyka	117	0	38	139	648	0	96	1038
Mád	125	39	958	360	1277	0	393	3152
Mezőzombor	1412	72	234	1238	115	161	562	3794
Monok	2057	93	68	565	986	1	427	4197
Olaszliszka	872	36	467	1359	453	0	754	3941
Rátka	367	53	263	108	68	0	307	1166
Sárazsadány	275	12	154	690	86	0	312	1529
Sárospatak	5677	300	485	2579	2642	0	2221	13904
Sátoraljaújhely	1611	124	288	1615	2342	0	1361	7341
Szegilong	80	1	36	268	167	0	138	690
Szerencs	1931	48	199	382	124	89	892	3665
Tarcal	1707	200	508	1083	331	164	993	4986

Tálya	498	93	649	667	1395	18	475	3795
Tokaj	678	22	231	730	321	52	674	2708
Tolcsva	296	65	539	119	145	0	273	1437
Vámosújfalú	191	96	61	429	45	0	239	1061
Összesen	25131	1427	6687	18263	20439	529	13793	86169

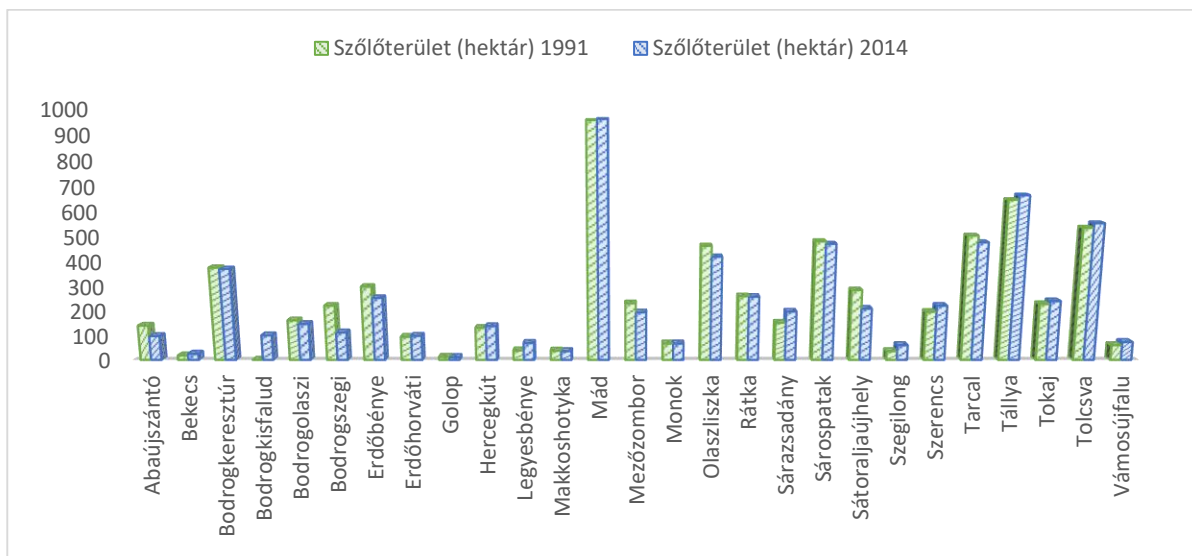
Forrás: Saját szerkesztés Boros L. 2007. adatai alapján

2. sz. táblázat: A tokaj-hegyaljai települések földterületének megoszlása és változása művelési ágak szerint 2014-ben (hektárban)

Település	Szántó	Kert és gyümölcsös	Szőlő	Erdő	Nádas	Kivett terület	Összes terület
Abaújszántó	1780	187	99	1806	0	563	4435
Bekecs	1707	42	25	63	45	319	2201
Bodrogkeresztúr	202	21	374	560	0	599	1756
Bodrogkisfalud	94	1	102	293	0	410	900
Bodrogolaszi	940	31	149	366	0	334	1820
Bodrogszegi	18	1	114	209	0	227	569
Erdőbénye	312	93	256	2658	0	77	3396
Erdőhorváti	326	12	100	3607	0	243	4288
Golop	451	95	11	112	0	139	808
Hercegkút	249	41	140	169	0	152	751
Legyesbénye	951	141	70	62	0	257	1481
Makkoshotyka	142	0	36	675	0	95	948
Mád	163	57	962	1284	0	404	2870
Mezőzombor	1767	93	197	115	166	548	2886
Monok	1920	153	68	1080	6	467	3694
Olaszliszka	703	230	423	615	0	732	2703
Rátka	341	91	261	70	2	291	1056
Sárazsádány	388	52	200	183	0	298	1121
Sárospatak	553	361	475	2971	0	2354	6714
Sátoraljaújhely	155	225	212	2577	0	1545	4714
Szegilong	61	17	61	170	0	139	448
Szerencs	1838	37	224	108	90	952	3249
Tarcal	1895	130	481	293	166	954	3919
Tálya	500	120	667	1426	7	503	3223
Tokaj	620	37	243	306	64	707	1977
Tolcsva	278	97	557	136	0	282	1350
Vámosújfalú	223	49	74	49	0	219	614
Összesen	18577	2414	6581	21963	546	13810	63891

Forrás: http://www.takarnet.hu/pls/tknet/hivatalok_p.kozsegkereses

1. sz. ábra: A szőlőtermő területek változása településenként Tokaj-Hegyalján 1991 és 2014 között

Forrás: Boros L. 2007 és http://www.takarnet.hu/pls/tknet/hivatalok_p.kozsegkereses alapján

2016-as adatok alapján Tokaj-Hegyalja teljes területe 87309 hektár, melynek 76%-át a nem öntözött szántóföldek, legelők, gyepterületek, lomblevelű erdők és a szőlőterületek foglalják el. A legnagyobb kiterjedésű területtel a nem öntözött szántóföldek rendelkeznek (26743 ha), majd ezt követik a lomblevelű erdők (19695 ha), legelők (10961 ha) majd a szőlők. A területhasználatban az erdők (vegyes-, tűlevelű-, lomblevelű) 20558 hektár, az átmeneti erdős cserjés területek 3860 hektár, a mezőgazdasági művelés alatt álló terület 5002 hektár. A bányászati tevékenység alatt álló terület Tokaj-Hegyalján 750 hektár, melyhez hozzá tartozik a 90 hektáros meddőhányók területe. A területhasználat szempontjából a 2000 hektár alatti területekhez sorolhatók a mocsarak, folyóvizek, állóvizek, ipari vagy kereskedelmi területek, nyersanyagkitermelés, meddőhányók (Luda Sz.-Váradi Zs. 2016).

5. Társadalmi környezet

Tokaj – Hegyalja megítélése kettős arculatú, hiszen egyrészt világhírnévre tett szert, mert olyan természeti, és társadalmi adottságokkal rendelkezik, amelynek köszönhetően kialakult egy zárt borvidék. Alaposabb vizsgálódás után azonban kiderül, hogy Tokaj- Hegyalja az ország társadalmilag-gazdaságilag hátrányos térségei közé tartozik, szegénységben élő, leszakadó rétegekkel és magas elvándorlással. Tokaj-Hegyalja társadalmi szerkezetének, demográfia struktúrájának változásai, a negatív tendenciák, a térség életének legfontosabb megoldásra váró problémájává léptek elő az elmúlt három évtizedben. Évszázados múltja során a népek országútjának számító Kárpát - medence részeként ez a terület is a betelepülő népeknek

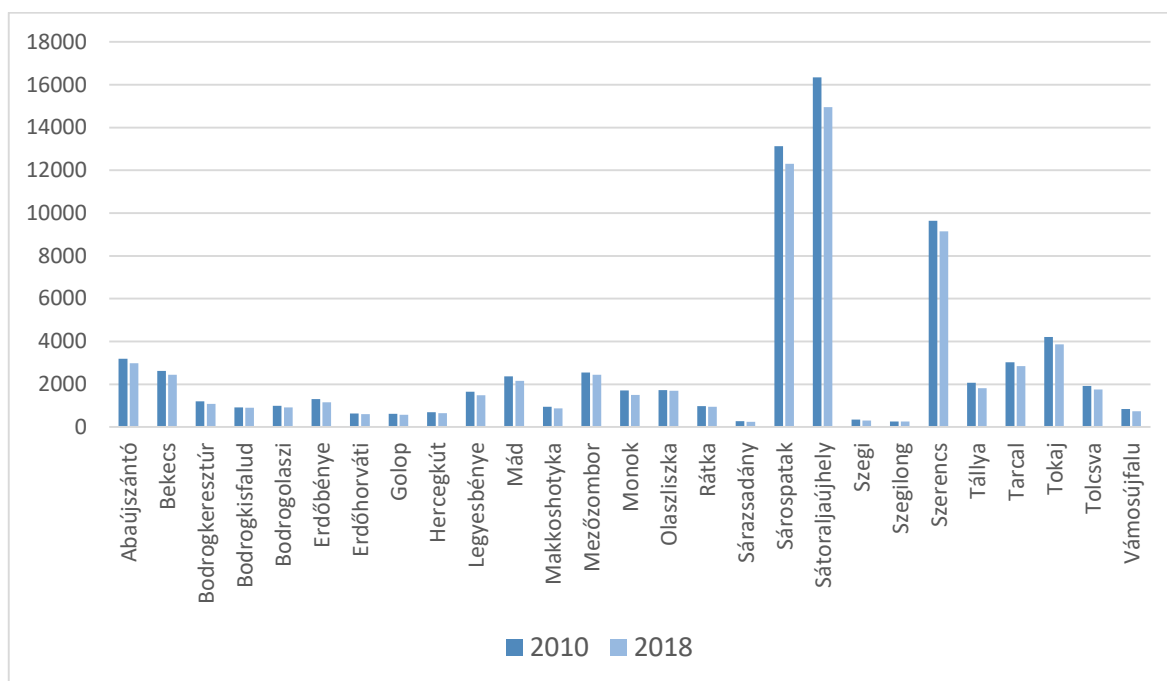
köszönhetően többnemzetiségű térséggé vált. Napjainkra a területen a kulturális, és vallási sokszínűség jellemző. Egy-egy népcsoport ma is őrzi hagyományait és erős identitástudattal rendelkeznek (zsidók, svábok) (Frisnyák S.-Gál A. – Horvát G. 2009).

2010-ben 76000 fő, még 2018-ban már csak 70000 fő volt az állandó népesség száma (Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján) a térségnek. A népesség tartós fogyása és jelentős elöregedése figyelhető meg a rendszerváltás óta. Ennek okát nagyon nehéz egy - egy okkal magyarázni, hiszen ez a folyamat egy igen erős társadalmi és gazdasági átalakulás következménye. Az országos és a megyei átlagnál is nagyobb arányú fogyása a lakosságnak, napjainkra komoly munkaerő problémát generál a területen.

A 2010-ben kiadott magyarországi kistérségi térkép szerint Tokaj-Hegyaljához huszonhét település tartozik, öt város (Abaújszántó, Sárospatak, Sátoraljaújhely, Szerencs, Tokaj) és huszonnégy község. A települések a sárospataki (Bodrogolaszi, Erdőhorváti, Herceghát, Makkoshotyka, Olaszliszka, Sárzasadány, Sárospatak, Tolcsva, Vámosújfalú) sátorajújhelyi (Sátorajújhely), szerencsi (Bekecs, Golop, Legyesbénye, Mád, Mezőzombor, Monok, Rátka, Szerencs, Tállya), tokaji (Bodrogkeresztúr, Bodrogkisfalud, Erdőbénye, Szegi, Szegilong, Tarcal, Tokaj) és gönci járáshoz (Abaújszántó) tartoznak (Dövényi Z. 2010). A települések a 37-es, 38-as és a 39-es főút mentén helyezkednek el, kivételt képez Erdőhorváti és Makkoshotyka település.

A tokaj-hegyaljai városok közül 2018-as adatok alapján Sátoraljaújhely volt a legnépesebb település 14947 fővel, még Abaújszántón volt a legkevesebb a lakosság száma, 2986 fővel. Sárospatakon a lakosság száma 12304 fő, Szerencsen 9144 fő, Tokajban 3869 fő volt. Sátoraljaújhelyen és Tokajban 9-9%-kal, Sárospatakon és Abaújszántón 7-7%-kal még Szerencsen 5%-kal csökkent a népesség száma 2010 és 2018 között. A községek közül 2018-as adatok alapján, Tarcalon volt a legmagasabb a népességszám 2840 fő, még Sárzasadányban a legkevesebb, 241 fő (Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján).

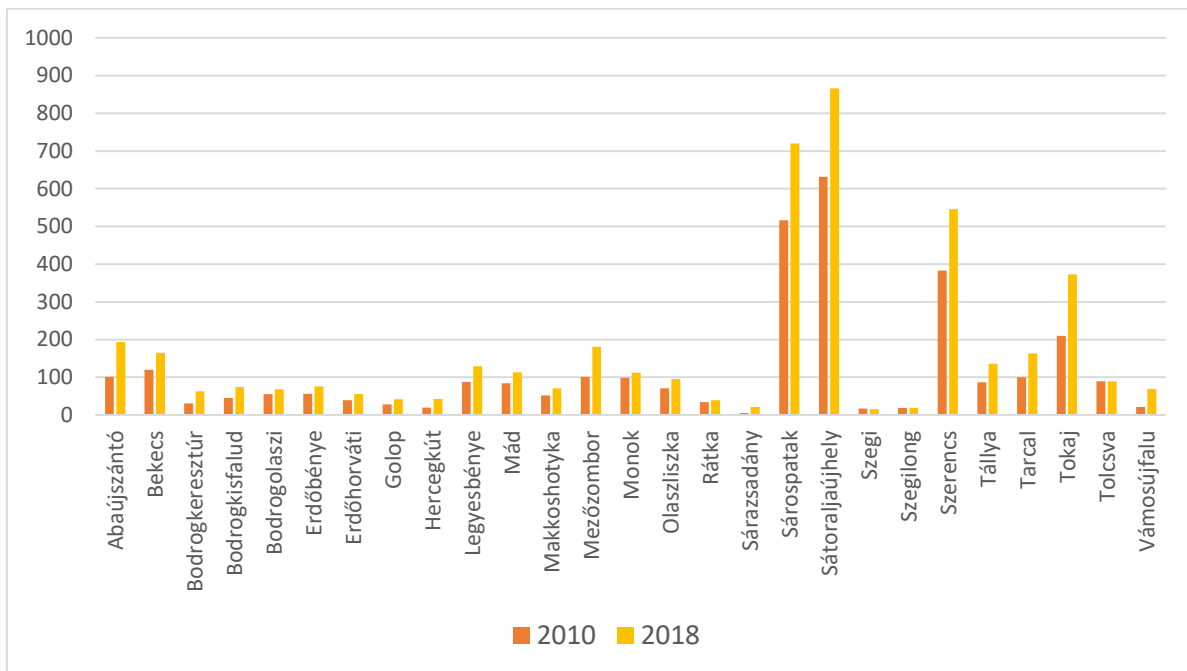
2. sz. ábra: Az állandó népességszám változása Tokaj-Hegyalján 2010 és 2018 között

Forrás: Saját szerkesztés a <http://nepesseg.com/> adatai alapján

A legnagyobb mértékű csökkenés Vámosújfalun, és Erdőbényén volt, ahol 13%-kal csökkent a népesség. 12%-kal csökkent Tállya, Szegi, Sárazsadány településeken, még Bodrogkeresztúrtban 11%-kal. Bodrogkisfaludon volt a legkisebb arányú a népesség csökkenés, ugyanis a községben mindössze 2% volt az eltérés a 2010 és 2018-as évek között. Huszonhat településen csökkent a népességszáma, kivéve Szegilongon, ahol 6 fővel nőtt a lakosság száma 2010 és 2018 között. A népességcsökkenés oka a községekben, a munkahelyek hiányára, az elvándorlásra, az elöregedésre és a halálozásokra vezethető vissza. Vámosújfalun, Erdőbényén, Szegiben és Sárazsadányban nincs több mint ötven főt foglalkoztató ipari üzem. Tállyán a Colas északkő bányüzemében tudják foglalkoztatni a helyi lakosságot.

3. sz. ábra: Az elvándorlás aránya Tokaj-Hegyalja településeiről 2010 és 2018 között

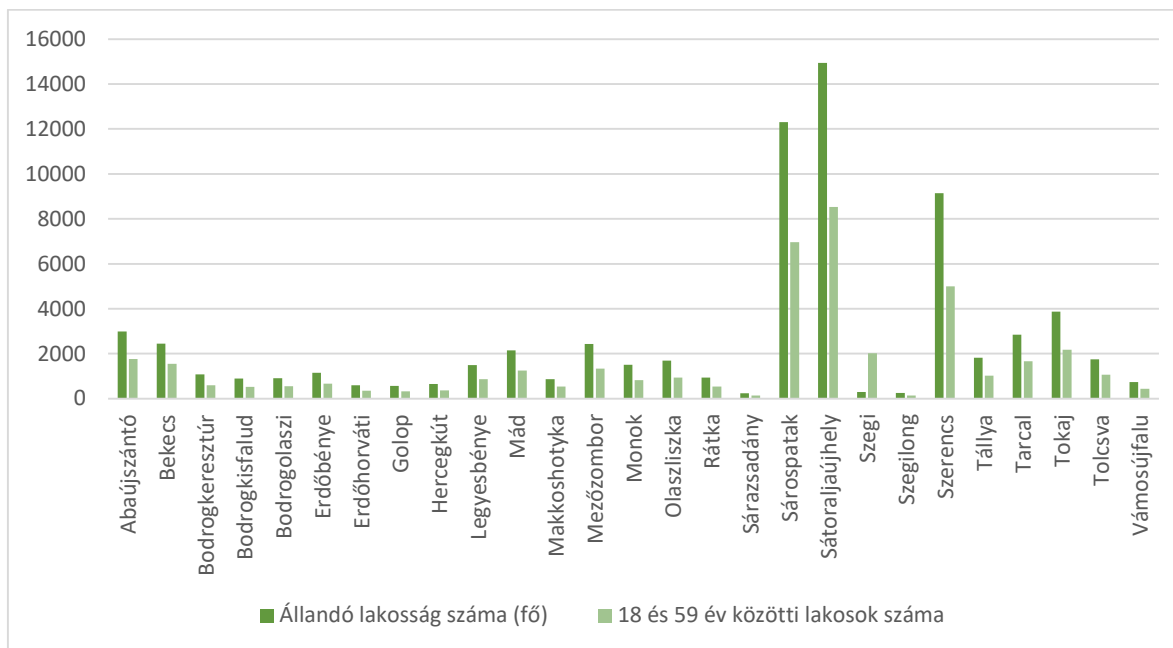

Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján

2010-ben 3103 fő, még 2018-ban 4537 fő hagyta el Tokaj-Hegyalját. Vámosújfalun a két időpont között háromszorosára növekedett az elvándorlók száma. 2010-ben 21 fő volt, 2018-ban 69 fő. Bodrogkeresztúron is megduplázódott az elvándorlás, 31 főről 61 főre növekedett. A városok között Abaujszántón volt a legmagasabb az érték, a 2010-es 101 főhöz képest 2018-ra 194 főre növekedett a települést elhagyók aránya. Minden településen negatív irányú volt a vándorlási mérleg, azonban Szegilongon és Tolcsván stagnálás következett be, nem volt változás a 2010 és 2018-as adatok között.

Térségi szinten az össznépességnek mindössze 6%-át foglalja magába az elvándorlók aránya, ami a huszonhét települést együttesen és külön-külön vizsgálva is magasnak tekinthető. Az elvándorlás oka visszavezethető arra, hogy a száz fő felett foglalkoztató ipari létesítmények csak három városban: Sárospatakon (Boss 2006 Hungária Kft., Fraisa Hungária Kft., Weinberg '93 Kft), Sátorajújhelyen (Prec Cast Öntödei Kft., Continental Dohányipari Zrt.) és Szerencsen (Szerencsi Bon Bon Kft) található. Az elvándorlás egyik oka tehát az ipari létesítmények hiánya. A szőlőművelés csak idénymunkát, biztosít a helyi lakosságnak, így hosszútávon kizárólag a napszámos munka sem kifizetődő. Bodrogkeresztúrtban az elvándorlás aránya a családi házak megvásárlása és szálláshelyként való üzemeltetése miatt magas.

4. sz. ábra: Állandó népességszáma és a 18 és 59 év közöttiek aránya Tokaj-Hegyalja településein (2018)

Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján

A lakosság egyre inkább előregedő képet mutat, melynek egyik oka a születésszám változása illetve a térségből való elvándorlás. A 18 és 59 év közöttiek aránya a legmagasabb Szegiben ahol az össznépesség 66%-a, Bekecsen 63%-a, Makkoshotykán 62%-a, Tolcsván és Vámosújfalun 60-60%.

A népességföldrajzi adatok vizsgálatánál, a népességszám csökkenés és az elvándorlás bár negatív képet mutat Tokaj-Hegyaljáról, a munkanélküliség csökkenése pozitívnak tekinthető. A munkanélküliség csökkenése minden településen megfigyelhető a térségben. Vámosújfalun 90%-kal, Sárazsadányban 80%-kal, Bodrogkeresztúrtban 78%-kal csökkent a munkanélküliség aránya. A legkevésbé Monokon 10%-kal (tizenöt fő), Rátkán 20%-kal (hat fő), Tályán 34%-kal (harminckilenc fő) csökkent a munkanélküliség aránya. A munkanélküliség csökkenése és az elvándorlás összefüggésben van egymással. A településekről elvándorolt személyek is hozzájárulnak a munkanélküliség csökkenéséhez, illetve a közfoglalkoztatottság is elősegíti a munkanélküliek számának csökkentését (4. sz. melléklet) (Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján).

5.1. Ipari múlt és jelen

A rendszerváltás, majd a 2008-as gazdasági válság negatív hatással volt a Tokaj-Hegyalján megtalálható ipari üzemekre, hiszen a privatizáció révén nem minden kisüzem maradt fenn az 1990-es évek után (Frisnyák S.-Gál A.- Horváth G. 2009).

Sátoraljaújhelyen a korábban Elzett Művek néven működő vállalat 2000-től Certa Kft. néven működik tovább (<http://www.certa.hu/cegtortenet/>). A Continentál Dohányipari Rt, a Cipész Kft. a Prec Cast Öntödei Kft. továbbra is működő vállalkozások az ipari parkban. Új ipari vállalkozás a Refratechnik Hungária Kft. ahol tűzálló cserépedény termékek gyártásával foglalkoznak. A Vas-szer 2005. Kft-nél és a Preventív Öntő és Szerszámgép Kft-nél fémszerkezet készítésével, a Mamut-Moment Kft-nél épületasztalos ipari termékek előállításával foglalkoznak. A Fischer Ablak Kft-nél műanyag nyílászárókat készítenek (http://www.zrva.hu/sip_elemei/sip_ceglista.pdf).

2013-ban megalakult az Adorján Tex Kft, ahol ágyneműhuzatokat, asztalterítőkötés és függönyöket készítenek (<http://www.adorjantex.hu/magunkrol/cegtortenet/cegtortenet+2.html>).

Sárospatakon a rendszerváltás előtt is működő ipari üzemekből a Ruhaiipari Zrt. és a Pataki Kerámia manufaktúra működik jelenleg a településen. A Ferro-Tools budapesti székhelyű vállalkozás sárospataki telephelyén szerszámkészítéssel foglalkoznak. A céget 1990-ben alapították. A Weinberg'93 Kft. 1993-ban jött létre, ahol acélszerkezet gyártásával foglalkoznak. A Kék és Társa Bt. 1993-ban alakult és papírtermékek gyártását végzik. A Fraisa Hungária Kft. 1996-ban alakult, ahol maró és fűrészszerszámokat készítenek. A Boss Hungária Kft-t 1998-ban alapították (Tamás E. 2015).

A Szerencsi Bon Bon Kft. 1996-ban alakult, ahol édesipari termékeket állítanak elő. A szerencsi cukorgyár 2007-ben szűnt meg. A rendszerváltás után megszűntek azok az ipari központok (Szerencsi cukorgyár, Herukon ruhagyár) melyek a XX. század második felében Tokaj-Hegyalja élelmiszer és könnyűiparában voltak jelen.

2017-es adatok alapján az ipari vállalkozások 21%-a Sárospatakon, 15%-a Sátoraljaújhelyen, 12%-a Szerencsen, 6% Tokajban és 4%-a Abaújszántón működött. Az összes ipari üzem 58%-a az öt tokaj-hegyaljai városra koncentrálódik. Összesen hétszázötvenkettő ipari működő egyéni és társas vállalkozás található a térségben (Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján).

A városokban a vállalkozások 29%-a az építőiparban, 28%-a fémalkatrészek gyártásában, 0,2%-a bányászatban, 0,5%-a édesipari termékek előállításában és a könnyűiparban és 0,1%-a kézműiparban tevékenykednek.

Sátoraljaújhelyben a fémalkatrészek gyártása, a textilipar, dohányipar, és élelmiszeripar meghatározó. Sárospatakon a textilipar, élelmiszeripar, az alkatrészek gyártása, az acélszerkezetek és a kerámia készítése domináns. Szerencsen az édesipari termékek készítése vezető szerepet tölt be a fémalkatrészek gyártásával összehasonlítva.

A bányászatban a Colas Északkő a legfontosabb, melynek bányaüzemi területe Tarcalon, Tállyán, Mádon, Bodrogkeresztúrban és Sárospatakon is található (Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján).

Sátoraljaújhelyen a Prec-Cast, Certa és Continentál Dohányipari cégnél 2019-ben összesen ezerkilencszáznegyvenkét főt foglalkoztattak. 2016-ban ezerhétszázharminc főnek biztosítottak munkalehetőséget, 2019-re ez az érték 11%-kal növekedett. A város ezzel az értékkel a legnagyobb ipari foglalkoztató Tokaj-Hegyalján. Sárospatakon a három legnagyobb ipari vállalkozásoknál 2016-ban ötszázketten főt, 2019-ben már ötszázötvenkettő főt alkalmaztak. A cégeknél alkalmazott munkaerő létszáma ötven fővel növekedett három év alatt. A Szerencsi Bon Bon Kft. édesipari vállalkozás, ahol a foglalkoztatottak száma 3 %-kal csökkent az elmúlt három évben. Szerencsen a budapesti székhelyű Nestlé Hungária Kft. egy leányvállalata működik, mely négyszáz főnek biztosít munkalehetőséget. Abaújszántón nem működött olyan vállalkozás mely száz fő felett biztosítana munkalehetőséget a lakosságnak (<https://www.e-ceggyezek.hu/?ceginformacio>). A községek között Tarcalon a Colas Északkő 2019-es adatok alapján százhatvan főnek biztosított munkát (5. sz. melléklet).

5.2. A turizmusra közvetlenül hatást gyakorló jelenlegi ipari tevékenységek

Az ipari ágazatok közül az élelmiszeripar és a bányászati tevékenység meghatározó a turizmusban. Az élelmiszeriparban a szerencsi édesipari termékek gyártása, még a bányászatnál a már nem működő bányatelkek az ásványgyűjtők számára képeznek célterületet.

Ipartörténeti emlékek közül a Tokaji konyakgyár és gyufagyár emlékeit a Tokaji Múzeumban, a szerencsi cukorgyár működését és annak történetét a Szerencsi cukormúzeumban tekinthetik meg a turisták.

Az egykori bányatelkeknél a tokaji Patkóbányában Fesztiválkatlant alakítottak ki, amely humorista, opera, pszichológiai előadásoknak és komolyzenei koncerteknek ad helyet. Az Encsy György Regionális Kőzetgyűjtemény Tállyán található, mely a község kőbányájának 1928 nyitása óta működik (<http://www.kastelyok-utazas.hu/Lap.php?cid=1514>).

A szegilongi Hosszúháj-dűlőben és Mádon a Bomboly bányában kaolin, Rátkán az Isten-hegyen kvarcit bányászatára rendezkedtek be. A kaolint házépítéshez, és kerámiagyártáshoz, a kvarcitot a Diósgyőri vasgyárban a szilikát téglagyártáshoz alkalmazták

http://www.ipari.bzlogi.hu/dokumentumok/Ismeretterjeszto%20anyagok/Kistersegi%20kiadvanyok/tokaj_szerencs.pdf).

A Szerencsi Bon Bon Kft-nél a szerencsi csokoládét értékesítik a vásárlók számára. Interaktív foglalkozásokat tartanak a turistáknak, és saját készítésű édességeket is készíthetnek a vendégek (<http://szerencsibonbon.hu/interaktiv-muhely/>).

A Bodrogkeresztúri Borecet Manufaktúrában tokaji borból borecet, saját gyümölcsökből ecetkülönlegességek (almaecet), illetve tokaji borból lekvárok készülnek (<https://borecet.hu/webshop/>).

Almaecet készítésével Sátoraljaújhelyben Kökényessy Attila őstermelő is foglalkozik, aki szárított növényeket (körömvirág, kakukkfű, borsmenta) is értékesít (https://habhelyitermek.hu/details.html?product=kokenyessy_almaecet).

Sátoraljaújhely-Széphalomban a Széphalmi Gyümölcstár Manufaktúrában biolekvárokat készítenek. Tarcalon és Mádon helyi sajtok, vajak, és joghurtok készítését végzik (https://habhelyitermek.hu/details.html?product=zempleni_sajt_kezmuves_manufaktura).

Az Erdőhorváti perec és a sárospataki mézeskalács a helyi termékekhez sorolható melyekkel Erdőhorvátiban két vállalkozó (Majoros Perec, Soltész Perec) foglalkozik. Sárospatakon a mézeskalácssütő üzem már nem működik. A sárospataki Borsa desszert aszaltbarackból és aszaltszilvából készült csokoládéval bevont kézműves termék. Sárospatakon a fazekas mesterséget Kovács Gábor, a népi iparművészetet Jakab Gábor, és a kézi szövés mesterségét ápolja Kovácsné Géczi Julianna egyéni vállalkozó. A kádármesterség hagyományát Tarcalon, Erdőbényén és Tokajban ismerhetik meg a turisták. Szépségápolási termékeket Mádon a Geoproduct Kft-nél, és Tolcsván a Helia-D Herba termékeit vásárolhatják az oda látogatók.

https://habhelyitermek.hu/details.html?product=hegyaljai_szappan_muhely).

6. Kereskedelem és vendéglátóipar

Az öt városban százkilencvennégy kiskereskedelmi egység található, ami majdnem kétharmada az összes kereskedelmi egységeknek. A községekben százhuszonöt kiskereskedelmi egység működik, és ami szomorú, hogy mára három olyan falu van, amelyben egyáltalán nincs működő bolt. Mindez elsősorban a helyi lakosság életminőségét rontja még akkor is, ha közel vannak a városhoz. Természetesen, a hiány a turisztikai fejleszthetőségre is negatívan hat. Nagyobb eltérést a városok adatait vizsgálva nem találunk, hiszen a bolthálózat kialakulásában meghatározó volt a lélekszám, vagyis az a vásárló erő, ami egy-egy üzletet képes életben tartani és természetesen nyereséggel üzemeltetni. A kereskedelmi egységek

számszerű alakulása nagy eltérést csak Mád településen mutat. Ennek oka abban keresendő, hogy a helyi lakosság szám nem bír gazdaságosan eltartani huszonnégy kereskedelmi egységet, és a szezonális turista forgalom nem tudja életben tartani. A többi település esetében bekövetkező egy-két változás a természetes fluktuáció keretében történt, hiszen ha alaposabb vizsgálat alá vesszük a településeket, akkor egy-egy megszűnés előfordul, de ugyanakkor új vállalkozások is létre jönnek (6. sz. melléklet).

Sátoraljaújhelyben az összes kereskedelmi egység 20%-a, Szerencsen 16%-a Sárospatakon 11%-a, Tokajban 8%-a, Abaújszántón 3%-a található. Tarcalon 6 %, Mádon 4% Olaszliszván és Bodrogkeresztúrtan 3%-3%-a található a kereskedelmi üzleteknek. Makkoshotyán, Sáradsányban és Vámosújfaluban nem található működő kiskereskedelmi egység (Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján).

Addig, amíg a kereskedelmi üzletláncok elsősorban a helyi lakosság ellátását biztosítják, és csak másodlagosan van szerepük a turisták ellátásában, addig a vendéglátóhelyek száma és területi elhelyezkedése, nagyban segíti egy-egy desztináció turisztikai forgalmának növelhetőségét, vagy hiánya éppen gátló tényezőként jelenhet meg. A kutatás arra irányult, hogy vajon a területi lefedettség mennyire járul hozzá a turista igények kielégítéséhez és mennyiben tudnak a vendéglátó egységek eleget tenni a növekvő turista forgalom elvárásának (7. sz. melléklet).

A hivatalos honlappal, vagy legalább regisztrációval rendelkező éttermek hasonló megosztást mutatnak, mint a kereskedelmi egységek. 2019-ben hatvankilenc étterem, vagy ételt kiszolgáló egység működött a vizsgált területen. Ezek területi megoszlása a következő volt: Sátoraljaújhelyen tizenhárom, Sárospatakon tizenöt, Szerencsen hét, Tokajban hat, Abaújszántón három működő éttermet, bisztrót vagy csárdát működtettek. A városokban tehát a lakosság létszámához igazodóan az összes vendéglátóhely 57%-a üzemelt (Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján).

A községeknél Mádon (Percze Étterem, Első Mádi Borház, Gusteau Kulináris Élmenyműhely, Mádi Kúria, Bortó Panzió és Étterem) (<http://www.mad.info.hu/etel-ital>) és Erdőbényén (Magita Hotel, Erdőfénye Kastélyszálló, Bényei Fogadó, Rókabérc Étterem, Béres Szőlőbirtok) öt-öt étterem található. Tarcalon (Gróf Dégenfeld Szőlőbirtok, Andrassy Rezidencia, Tarcali csárda) és Tolcsván (Király Panzió és Étterem, Várhegy Étterem és Kisvendéglő) három- három, Tállyán két étterem (Oroszlános Borhotel, Aranydukát Borozó és Étterem) működik. Olaszliszván a Komp Étterem és Vendégház, Mezőzomboron a Sárga Borház, Rátkán az Angyal Borászat és Szőlőbirtok, Bodrogkeresztúrtan a Lebujs Pincefogadó még Bodrogkisfaludon a Bárka Rendezvényhajó üzemel (<https://hegyalja.info/etterem/ettermek>).

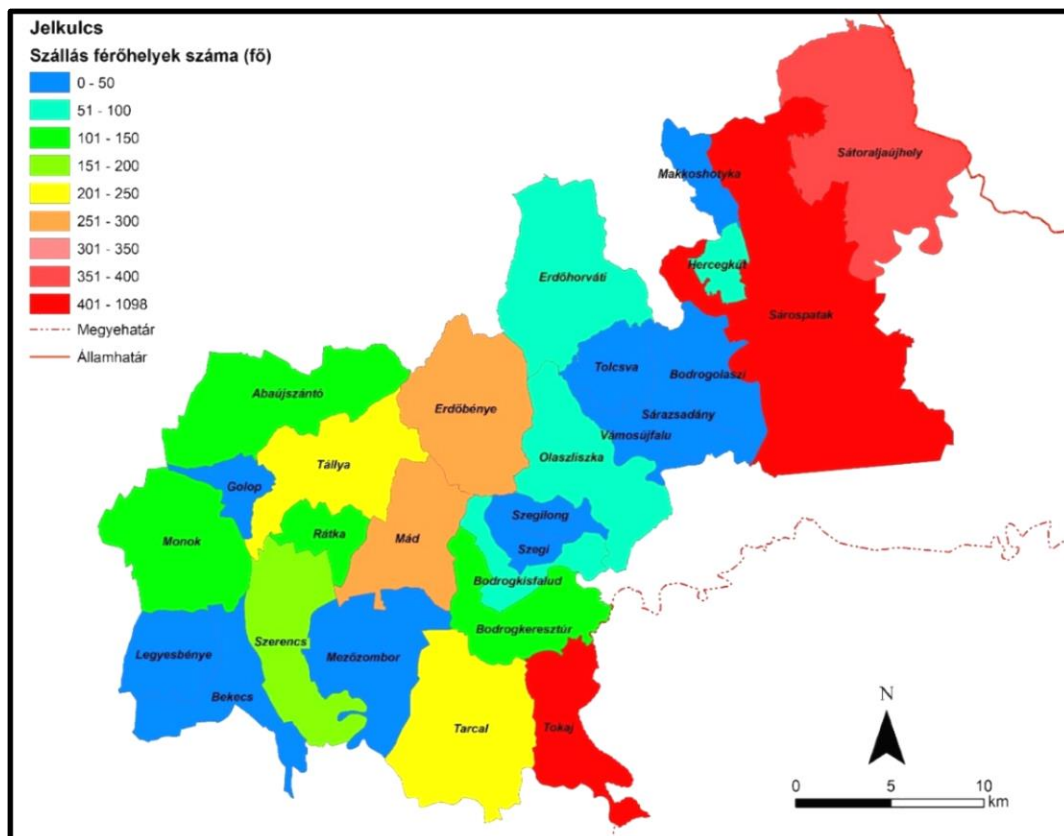
A vendéglátóhelyek területi elhelyezkedése egyértelműen azt bizonyítja, hogy a helyi igények kielégítésén túl, a turista igényeket is ki szeretnék elégíteni. Sajnálatos, hogy azokon a helyeken, ahol nagyobb zsidó turista forgalom található (Mád, Sátorajáújhely, Bodrogkeresztúr, vagy Olaszliszka) nem jöttek létre-, vagy részben nem alakították át az éttermeket, amelyek képesek lennének ellátni a speciális igényeket, és „kóser” ételeket is főzni.

Tokaj-Hegyalján tizenegy községben (Bekecs, Bodrogolaszi, Erdőhorváti, Golop, Hercegkút, Makkoshotyka, Monok, Sározsadány, Szegi, Szegilong, Vámosújfalú) nem található étterem, vagy étkezést biztosító vendéglátóegységek. A falusi szálláshely szolgáltatók a vendégeik részére tudnak étkezést biztosítani, de csak előzetes bejelentkezés alapján (Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján).

7. Szálláskapacitás

Hazánk leghíresebb borvidékének turizmusát nem lehet úgy vizsgálni, hogy nem tekintjük át a turizmus alpinfrastruktúrájának számító huszonegy település szálláskínálatát. Kutatásom arra irányult, hogy megállapítsam a terület szállásférőhely ellátottságát, térben és időben. A táblázat adatai (8. sz. melléklet) egyértelműen bizonyítják a mennyiségi és minőségi fejlődést. A térképről leolvasható a szálláshelyek egyenlőtlen területi eloszlása. Mindezt azzal lehet indokolni, hogy a huszonegy település más-más természeti és társadalmi erőforrással, vonzerővel és látnivalóval rendelkezik.

2. sz. térkép: Szállásférőhelyek számának területi eloszlása Tokaj-Hegyalján 2019-ben

Forrás: Saját szerkesztés

A három kategóriába sorolt szállástípus férőhelyei 2019-ben összesen négyezeröttszázötvenhárom ágyszámot mutatnak. A kutatás során a falusi szálláshelyek, panziók és szállodák férőhelyeit és területi eloszlását vizsgáltam. Mindhárom kategória esetében Sárospatakon, Tokajban, és Sátoraljaújhelyen található a legtöbb szálláshely. A falusi szálláshelyek 63%-a Szerencs kivételével a négy város külterületi-, vagy csatolt településrészén található, még az ötven fő feletti férőhelyek eloszlása Rátka, Mád, Tállya, Erdőhorvát, Tarcfal és Erdőbénye községekre koncentrálódik. A panziók összes férőhelye ezerhatszázötven, melynek 47%-a városokban van Tokaj-Hegyalján. Erdőbénye, Mád, Tállya, Tarcfal községekben a férőhelyek 30%-a található. A szállodai férőhelyek 70%-a Abaujszántó kivételével a négy városban található. Fontos azonban, hogy a térség egyetlen ötcsillagos szállodája Tarcfalon működik, az Andrassy Rezidencia. Négycsillagos a sárospataki Hotel Bodrog, a mádi Hotel Botrytis, a sátoraljaújhelyi Hunor Hotel és a tarcfal Kastélyszálló. Háromcsillagos szálláshely a Mádi Kúria valamint az Erdőbényei Magita Hotel (Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján).

Tokaj-Hegyalja településein működő szálláshelyek kihasználtsága 57%. A szezonális aprilis és október közötti időszakra tehető a térségben. A kezdeti időpont azért április-május, mert erre az időszakra tehető a bodrogkeresztúri csodarabbi halálának évfordulója. Októberben kerül megrendezésre a Tokaji Szüreti Napok, mely a szezon zárását jelenti.

A térség szállásférőhelyeinek mennyisége és kihasználtsága között ellentmondás figyelhető meg. Ennek oka, hogy átlagosan 57%-os a kihasználtsága a szállásoknak (2019-es adatok alapján), azonban a csodarabbi halálának ünnepén mégis szálláshiány jelentkezik a térségben. A zsidó turisták 27%-a évente négy alkalommal érkezik Tokaj-Hegyaljára az április és szeptember közötti időszakban. Azonban napjainkban már heti rendszerességgel is érkeznek külföldi zsidó vendégek Bodrogkeresztúrra, Mádra, Olaszliszkára és Sátoraljaújhelyre. A többezres zsidó tömeg elszállásolását nem tudják megoldani helyben.

(https://szombat.org/politika/csodarabbik-es-latogatoik-hegyoldalban?fbclid=IwAR08rf9vKpQ5LQOauOqNAo02DF_12N7d_IyFjnsdhev-4PJRMm8pWbayic)

A jelenlegi növekvő zsidó turistaérkezést figyelembe véve, Tokaj-Hegyalján érdemes lenne a szálláshelyek számát bővíteni. A zsidó vallási turizmusra épülő turisztikai szolgáltatásokkal, az újonnan épülő, és a jelenleg is 57%-os kapacitáson működő szálláshelyek kihasználtsága is növekedhetne a fejlesztéseknek köszönhetően.

8. Közlekedéscsoporthajz

Tokaj-Hegyalja periférikus elhelyezkedése miatt, nem rendelkezik fejlett közúti és vasúti hálózattal. Szerencsről 30-, Tokajból 40-, Abaújszántóról 50-, Sárospatakról 60-, Sátoraljaújhelyből 70 percet kell utazni az M3-as autópálya eléréséhez. Több másodrendű útvonal viszont érinti a területet.

A 37-es számú közút Szerencstől Sátoraljaújhelyig felfűzi a Bodrog menti településeket (Mezőzombor, Bodrogkiszfalud, Bodrogkeresztúr, Szegi, Szegilong, Sározsadány, Olaszliszka, Tolcsva, Vámosújfalud, Erdőbénye, Bodrogolaszi, Hercegekút, Sárospatak és Sátoraljaújhely). A 38-as számú közút a 37-ből elágazva Nyíregyháza felé Bodrogkeresztúr, Tarcál, és Tokaj települések számára jelent összeköttetést. A 39-es számú közút Mád, Tállya és Abaújszántó számára biztosítja a közúti összeköttetést a szomszédos tájegységek irányába. Bekecs, Legyesbénye, Rátka, Monok, és Golop a 37- és 39-es számú közútról is elérhető.

A 37-es számú közút Szerencs és Sátoraljaújhely között nem érint közvetlenül települést, és az út minősége elfogadható. A településeket rövidebb-hosszabb bekötő úttal fűzi fel. Ezeknek a bekötő utaknak az állapota javításra szorul. A Taktaköz peremén végighaladó

38. sz. utat szintén javítani kellene Tokaj és Tarcál között. 2019-ben végeztek felújítási munkálatokat, de a javítás csak az úthibák megszüntetésére korlátozódott.

A 37-es közútról Szegire, Szegilongra, Sáradsánya, Bodrogkisfaludra, Erdőbényére és a sárospataki körforgalomtól Hercegkútra vezető bekötő útvonalak kifejezetten rossz állapotúak. Ugyanez jellemzi az Olaszliszka- Erdőbénye, Tolcsva- Erdőbénye és a Tokaj-Bodrogkeresztúr közötti közút szakaszát is. A régi 37-es számú közút, amely felfűzi a Bodrog partján épült településeket nagyon elhanyagolt. Igaz, csak a települések közötti közlekedésre és kerékpáros útvonalként használják az utat. Egy rövid szakaszon, Bodrogolaszi és Sárospatak között 2019-ben felújították teljes burkolatot. Ugyancsak megújult a Tarcál és Bodrogkeresztúr közötti összekötő út.

A tervek szerint 2021-ben Gesztely és Szerencs között négysávos autópályára bővítik a 37-es utat javítva ezzel az M3-as autópálya biztonságosabb és gyorsabb elérését (<https://magyarepitok.hu/utepites/2019/12/ez-a-beruhazas-kapcsolja-be-szerencset-a-gyorsforgalmi-halozatba>).

A négysávos útvonal megépítése mellett szükséges lenne Tokaj-Hegyalját a hazai és nemzetközi hálózatba bekapcsoló három közútvonal (37,38,39) valamint a települések elérhetőségét biztosító bekötőutak teljes felújítása is (Olaszliszka- Erdőbénye, Erdőbénye-Tolcsva, Bodrogolaszi-Bodrogkisfalud).

Tokaj-Hegyalja vasúthálózatát szintén a periférikus szárnyvonalakra épülő rendszer jellemzi. Igaz, a nyugati részét (Szerencs- Tokaj) érinti a Budapest-nyíregyházi fővonal, de a keleti területek csak két szárnyvonalon kapcsolódnak az országos hálózathoz.

A Mezőzombor Sátoraljaújhely közötti vasúti pálya korszerűsítése 2019-ben megtörtént és villamosították a szakaszt (<https://www.kormany.hu/hu/nemzeti-fejlesztési-miniszterium/infrastrukturaert-felelos-allamtitkarsag/hirek/villamositjak-a-mezozombor-satoraljaujhely-vasutvonalat>).

A másik szárnyvonal Szerencsről Abaújszántó felé biztosít vasúti összeköttetést. A Sátoraljaújhely felé haladó vonalon, a falvak sűrűn helyezkednek el, így a községek közötti utazási idő tíz-tizenöt perc. Sárospatak és Sátoraljaújhely között a menetidő kilenc perc. Délelőtt 9:00 órai kivétellel minden órában indul vonat Sátoraljaújhelyből Szerencsre, és 11:00 órai kivétellel minden órában indul Szerencsről Sátoraljaújhely irányába vonat. A menetidő a két város között negyven perc, Miskolcig másfél óra. Abaújszántó irányába Szerencsről két óránként indulnak vonatok hajnal négy és este tíz óra között (<https://www.mavcsoport.hu/>).

A települések vasútállomásai korszerűtlenek. A szociális helyiségek felújításra szorulnak. Fontos lett volna a pályakorszerűsítéssel a vasútállomásokon található kiszolgálóépületeket is felújítani, ami mind a lakosság életminőségét mind a turista forgalom komfortosabb kiszolgálását jelentette volna.

Tokaj-Hegyalja belső településeinek tömegközlekedését (Erdőhorváti, Makkoshotyka, Hercegkút, Monok, Rátka, Tállya) csak autóbuszokkal lehet megoldani. A Volán vállalat által működtetett helyközi járatok a városokból indulva, változó számú járattal teremtenek kapcsolatot a falvakkal. 2019-es adatok alapján Erdőhorvátiba nyolc, Erdőbényére hét, Szegire, Szegilongra, Tokajba három alkalommal indul autóbusz Sárospatakról. Mezőzomborra nyolc alkalommal indul autóbusz Szerencsről. Tokajból Tarcal felé minden órában indul autóbusz hajnal három és huszonhárom óra között. Tokajból Bodrogkeresztúrba, Szegi, Szegilong településekre három alkalommal, Szerencsről Mádra hét alkalommal megy autóbusz naponta. Szerencsről Tállyára tizenkét alkalommal indul autóbusz (<https://menetrendek.hu/>).

A vasúti és közúti Volán menetrendeket jobban össze kellene hangolni, hiszen, ha egy turista Sárospatakról Mádra szeretne eljutni a két település között egy átszállással a menetidő ötvenhárom perc és egy óra huszonnyolc perc között változik, a Szerencsről induló járatról függően (<https://menetrendek.hu/>).

A jövőben szükséges lenne Tokaj-Hegyalja közlekedés struktúráját újra gondolni, mert a növekvő turistaérkezések, ha szezonálisan is, de átrendezték a korábban kialakított közlekedési súlypontok területi elrendeződését. Tokaj-Bodrogkeresztúr között az autóbusz járatok számát kellene növelni és olyan új helyközi járatot kellene indítani, mely a Sárospatak és Mád között teremti meg a közvetlen kapcsolatot.

A városokban az autóbusz pályaudvarról induló helyközi járatok meghatározott útvonalon, a városon belüli helyi járatok szerepkörét is betöltik (városközpont-külvárosi részek között), de a városokon belüli közlekedést közvetlenül segítő helyi járat Tokaj, Sárospatak Sátoraljaújhely, Szerencs és Abaujszántó városokban található. Szerepük a helyi lakosság településen belüli utazásának és a település turista forgalmának a segítése (<https://menetrendek.hu/>).

Tokaj-Hegyalja közlekedés földrajzi helyzete az országos átlag alatti, a járatsűrűség, a gépkocsipark, a kibocsátott emisszióval, valamint a megállóhelyek kulturált voltát illetően. A helyközi járatokon kiöregedett Ikarusz autóbuszok közlekednek, jelentősen terhelve a környezetet. Sáradsadányban még tábla sem jelöli a buszmegállót a régi 37-es útvonalon, csupán egy autóbuszváró vasváza van kidőlve. Olaszliszka központjában viszont nincs váró, csupán a KRESZ tábla jelöli az út szélén a megállóhelyet. A városokon belül a helyi járatú autóbusz vonalakon viszont korszerű autóbuszok, közlekednek.

Személyszállító vállalkozás Tokajban, Szerencsen, Sátoraljaújhelyen és Bodrogkeresztúrban működik. Nagyon jelentős szerepük van a Tokaj-Hegyaljára látogató zsidó turisták helyi és helyközi szállításában. A növekvő külföldi vendégforgalom igényeinek

kielégítésére további személyszállító vállalkozókra lenne szükség. A vonattal érkező turisták számára autóbérlési lehetőség csak Sátoraljaújhelyen van (Luda Sz.- Váradi Zs. 2016).

A Bodrog folyón a legrégebbi közlekedési eszközök a kompok, amelyek személy és teherforgalmi céllal egy adott tokaj-hegyaljai település és a Bodrogköz, mint mezőgazdasági terület között létesültek, vagy egy bodrogközi településre tették lehetővé a kerülő nélküli közlekedést. Kompközlekedés Bodrogolaszi-Vilma tanya, Olaszliszka-Viss, Zalkod, Bodrogártér, Sárzasadány-Viss, Bodrogkisfalud- Bodrogzug, Tokaj-Bodrogzug, Sátoraljaújhely-Felsőberecki települések között működik (<http://kompok-revek.hu/revatkelok/bodrog-komp/>).

Sétahajó járatok Tokajból és Sárospatakról indoknak valamint Tokaj - Bodrogkeresztúr- Tokaj útvonalon közlekednek.

A helyi személyforgalmat, és a turisták közlekedését egyéb közlekedési eszközök is segítik. A kerékpárokat, terepjárókat, városnéző kocsikat, és az elektromos rollereket kell megemlíteni. Külön említést érdemel a Tokajból induló „borbusz” ami kimondottan Tokaj-Hegyalja borturizmusát segíti azzal, hogy a turistákat a borkóstoló helyszínére és visszaszállítja (<https://www.tokaj-turizmus.hu/i-classfa-fa-busi-Borbusz>). A sárospataki Zöld út Turisztikai központban kerékpárokat, városnéző kocsikat, terepjárókat lehet bérelni. Terepjárókkal biztosítja Sárospatak, a város határában található Megyer-hegyi Tengersizem meglátogatását a turisták számára. Tokajban, Vámosújfalun, Hercegkúton, Sárzasadányban és Abaújszántón szintén van lehetőség kerékpárok bérlésére. Sátoraljaújhelyen, a kerékpárokon kívül és elektromos rollert is bérelhetnek a város nevezetességeire kíváncsi turisták (<http://zoldutazas.com/>).

A környezet megóvása, az egészséges életmód azt kívánja, hogy a természeti erőforrásokat, de az épített kulturális örökséget is környezetkímélő módon közelítsük meg. Bár kerékpárok bérlésére hét településen van lehetőség sajnos kiépített kerékpárutat, csak Sárospatak és Sátoraljaújhely között találunk. A régi 37-es közút kerékpárútként funkcionálna, de a burkolt minősége nem teszi erre alkalmassá. Hiányoznak a kerékpárutak a településeken is, vagy csak a közút felfestésével biztosítanak külön sávot a kerékpárosoknak, ami növeli a balesetveszélyt. Tokajban a város külterületén, a Fesztiválatlan és az Egészségközpont között van kiépített kerékpárút. Sátoraljaújhelyen a főútvonal egy részét jelölték ki kerékpárútnak a városon belül. A jövőben szükséges lenne a falvak közötti kerékpárutakat kiépíteni, pihenőhelyekkel, és kerékpár szervizekkel együtt. Fontos lenne a tudatos minőségi közlekedésfejlesztés, az elektromos járművek minél nagyobb számú alkalmazása, és egy élhető, élvezhető turisztikai desztinációvá fejleszteni Tokaj-Hegyalját.

9. Legjellemzőbb turisztikai ágazatok elemzése

9.1.A borturizmus

A borturisták utazási motivációját a borvidékek meglátogatása, a borok helyben történő kóstolása, fogyasztása, és vásárlása generálja. Mindezt kiegészítik a meglátogatott területen éppen zajló borfesztiválok, szüreti napok, vagy gasztronómiai programok.

A bor és a turizmus kapcsolatából a következő jellemzőket lehet kiemelni:

1. A bor, mint gasztronómiai vonzerő jelenhet meg a turizmusban.
2. Hazai és nemzetközi szinten is a borvidékre legjellemzőbb borfajta jelenti az igazi motivációs tényezőt.
3. A turizmus több területének, rendezvényének színesítő eleme egy-egy borkóstolás.

Klasszikus értelemben a borkóstolóval összekapcsolt pincelátogatást tekinthetjük igazi borturizmusnak. Ez lehet az adott pincészethez kapcsolható általános borkóstoló, de előfordulhat valamilyen programsorozatra, vagy eseményre épülő tematikus borkóstoló is. A pincebejárás lényege, hogy az adott birtokon megtermelt szőlőből készült, a borászatra leginkább jellemző borokat kóstolhatnak a turisták. A borkóstolás során a sommelier, vagy a pince tulajdonosa elmondja az általa kínált borfajták jellemző tulajdonságait. Ismerteti az alkalmazott borkészítési eljárásokat, a hagyományos és új technológiát megkülönböztető eszközök közötti különbségeket. Felhívja a figyelmet a borkóstolás során elfogyasztott boroknak a hazai, vagy a nemzetközi borversenyeken elért eredményeire (Várhelyi T. 2012).

A borkóstoláshoz közvetlenül vagy közvetve köthető turisztikai termékek:

- A borvidéken kialakított tematikus borút
- Borászok szálláskínálata, borhotelek
- Borfesztiválok, szüreti rendezvények szervezése
- Borkóstolók összekapcsolása kulturális rendezvényekkel (Várhelyi T. 2012)

A hazai turisták egyre nagyobb számban vesznek részt a történelmi borvidékeinken megrendezett borfesztiválokon, és látogatják a borkóstolókat. E megállapítást a Hegyközségek Nemzeti Tanácsa által elvégzett piackutatás, és a saját kutatásom eredménye is alátámasztja. A tanács reprezentatív kutatásából kiderült, hogy magyar borturisták véleménye alapján, első helyen holtversenyben Eger és Tokaj a legkedveltebb borvidék. A kulturált borfogyasztók szívesen olvasnak, tanulnak a hazai borokról és élvezik a minőségi borok nyújtotta gasztronómiai élményt (Magyar Turisztikai Ügynökség 2012-2018).

A minőségi borkészítéshez elengedhetetlenek az éghajlati tényezők, a pincészetek egyedi mikroklímája és érlelési technikái, a borász szakértelme, és az adott területhez kapcsolódó borkészítési hagyományok.

A borkóstolás hangulatát lehet még fokozni, ha az adott pincészet rendelkezik egyedi tulajdonságokkal (Pl. „Vayi pincészet” színházi függönyre emlékeztető visszahajló egyedi boltozat kialakítás). Fontos a bortermő terület és pince környezete, a kiváló turisztikai infrastruktúra megléte (pl. látványpincészet vagy borvendéglő), a kóstolást vezető sommelier, vagy borosgazda ismertsége. Szívesen fogadják a turisták a kóstolást kísérő kulturális programokat is (Várhelyi T. 2012).

Tokaj-Hegyalján például a hercegekúti Gombos-hegyi pincesor (Götz Pincészet, Naár Pincészet), a tokaji Hétszőlő, a tolcsvai Kincsem Kastély és Szőlőbirtok, a bodrogkisfaludi Patrícius Borház, a bodrogkeresztúri Dereszla Pincészet tud kísérő programokkal kedveskedni a turistáknak. Kiegészítő borturisztikai szolgáltatásként dűlőtúrát, borvacsorát, kulturális programot kínálnak a vendégeik számára. A borkóstolók 63%-a kínál borturisztikai szolgáltatást a látogatók számára.

Hamvas Béla „A bor filozófiája” című művében a következőket írja: utazásai egyik legfőbb tapasztalata az volt, hogy létezik borország és pálinkaország. Eszerint van bornép és pálinka nép. A nagy bornépek között jegyzik a magyarokat, akik igazi borvidéken laknak (Hamvas B. 1998). Magyarország borkészítési hagyományai, és éghajlati adottságai miatt elsősorban borfogyasztó nemzetnek tekinthető (Veszelszki Á. 2018).

A természeti adottságok szerepe a szőlőtermesztésben

Tokaj-Hegyalja erősen tagolt dombvidék, amelynek természetföldrajzi adottságai a szőlőtermesztés ökológiai feltételeinek kedveznek. Az ökológiai feltételeknél fontosak a talajtani adottságok, a lejtőviszonyok, és a hőmérsékleti jellemzők. A kistáj alapközeteit az andezit és riolitváltozatok képezik. A vulkáni kőzetek és a talajtani adottságok hozzájárulnak a szőlő és a bor változatos ízvilágához. A szőlőtermesztésre legalkalmasabb talajok a löszön, és nyirkon képződött talajok. A tokaji Nagy-hegy vulkáni kőzeteit vastag lösztakaró fedi, a térség déli részén a lösz, még az északi és északnyugati részén a nyiroktalaj jellemző. Domborzati szempontból a déli fekvésű és 10-25%-os lejtési viszonyok a legkedvezőbbek (Boros L. Horváth G. Csüllög G. 2012.). A lejtésviszonyokat változatosabbá teszik az öblözetek (Erdőbényei-öblözet) és félmedencék (Bodrogkeresztúri-félmedence). Ezeken a területeken nagyobb a napsugarak beesési szöge, mint a síkvidéki területeken, így ez olyan, mintha a mediterrán területen művelnék a szőlőt a tokaj-hegyljai szőlősgazdák (Boros L. 2007).

Hőmérsékleti és éghajlati szempontból kedvező adottsága Tokaj-Hegyaljának a hosszú, száraz, és napos kora-őszi amely kedvez az aszúsodás folyamatának, főleg akkor, ha előtte csapadékos időszak volt. Továbbá a Bodrog és a Tisza folyó közelsége, a légnedvesség, és a párolgás miatt jelentős (Boros L.-Horváth G.-Csüllög G. 2012.).

Birtokviszonyok változása

A Tokaj-Hegyaljai Állami Borkombinát 1971-től a rendszerváltásig működött a térségben. A borgezdaságot államosították, így a nem a minőség, hanem a mennyiség számított a borkészítésben. Ahhoz, hogy az előre meghatározott mennyiséget teljesíteni tudják, a szőlők a nehezen művelhető domboldalokról a szoknyaterületekre, valamint a fagyzugos síkterületekre helyeződött. 1990-ig a Borkombinát felvásárolta a magántermelők, szakszövetkezetek, téészek által szüretelt szőlőt és aszúszemeket majd iparszerűen feldolgozva érlelés után egyetlen palackozóban, Tolcsván palackozta a készleteket. A megtermelt bormennyiség biztos felvevőpiacai a KGST tagországok voltak. 1991-ben változás következett be a borvidéken, mert megkezdődött a föld és szőlőterületek, a borkészletek, a pincék, és a működéshez szükséges termelő eszközök magán-, vagy társasági kézbe adása. A KGST megszűnésével az értékesítési lehetőségek a piacon beszűkültek. 1991 után a Borkombinát jogutódjaként megalakult a Tokaj Kereskedőház (Grand Tokaj), megjelentek a részben magyar és külföldi érdekeltségű részvénytársaságok, valamint a tulajdonviszonyoknál a harmadik csoportot a kistermelők jelentették (http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/szerkezet_visszavaltas_tokaj_hegyaljan/).

2017-es adatok alapján, Tokaj-Hegyalján 494 borkészítéssel foglalkozó vállalkozás működött. Hét településen (Mád, Mezőzombor, Tarcál, Tokaj, Olaszliszka, Tolcsva, Sárospatak) tíz külföldi tulajdonban lévő borászat található (3. sz. táblázat).

(<https://www.kormanyhivatal.hu/download/f/63/93000/Bor%C3%A1szi%20%C3%BCzem%20lista.pdf>)

3. sz. táblázat: Külföldi tulajdonban lévő borászatok megnevezése és területi elhelyezkedése (2017)

Borászat neve	Tulajdon	Település
Chateau Dereszla	francia	Bodrogkeresztúr
Royal Tokaji	angol, amerikai	Mád
Disznókő szőlőbirtok	francia	Mezőzombor
Chateau Pajzos-Megyer	francia	Sárospatak, Tolcsva
Oremus	spanyol	Tolcsva
Samuel Tinon	francia	Olaszliszka

Tokaj Hétszőlő	francia	Tokaj
Degenfeld Szőlőbirtok	német-magyar	Tarcal
Királyudvar	amerikai	Tarcal

Forrás: Saját szerkesztés a http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/szerkezet_visszavaltas_tokaj_hegyaljan/ alapján

Szőlőtermesztésben bekövetkező változások

Tokaj-Hegyalja szőlőtermesztésében a rendszerváltás hozott változást, amely a külföldi tőke beáramlásának következménye volt. 1990-ben a tokaj-hegyaljai szőlőterületek kiterjedése 6602 hektár volt (Boros L. 2012). A külföldi cégek és a magyar befektetők is igyekeztek a korábban elhagyott déli lejtőkön újra telepíteni a szőlőt, és folyamatosan szűntek meg a nagyüzemi gazdaságok szoknya területen telepített ültetvényei. A visszahódított lejtőkre a hagyományos szőlőfajták (furmint, hárslevelű, sárgamuskotály) mellett megkezdődött huszonöt fehérszőlő fajta (chardonnay, kövérszőlő, kabar, sauvignon, tramini, zengő stb.) és tízfajta kékszőlő (zweigelt, pinot noir, syrah stb.) telepítése. A szőlő termőre fordulása 3-5 év, a termőképességét öt év után lehet hasznosítani. 2003- és 2019 között a huszonöt új fehérszőlőfajtaival beültetett terület nagysága közel megduplázódott. 2003-ban 165 ha, még 2019-ben 300 ha-ra növekedett. Kékszőlőfajták termesztésével a zárt borvidéken a rendszerváltás előtt nem lehetett foglalkozni. 2019-es adatok alapján a kékszőlővel beültetett terület nagysága 23 ha volt

(<https://www.hnt.hu/wp-content/uploads/2019/12/Borsz%C5%91l%C5%91vel-be%C3%bcltetett-ter%C3%bcl-et-Tokaji-borvid%C3%A9k-20190731.pdf>).

4. sz. táblázat: A Tokaji borvidéken telepített szőlőfajták változása 1990 és 2019 között

Tokaj-Hegyalján termesztett szőlőfajták		
Év	Fehérszőlő	Kékszőlő
1990 előtt	3 fajta Furmint, Hárslevelű, Sárgamuskotály	0 fajta -----
2005-ben	10 fajta Furmint, Hárslevelű, Sárgamuskotály, Zéta, Kövérszőlő, Kabar, Zenit, Zengő, Ottonel muskotály, Királyleányka,	3 fajta Kékfrankos, Zweigelt, Pinot noir
	28 fajta Furmint, Hárslevelű, Sárgamuskotály, Zéta, Kövérszőlő, Kabar Zenit, Zengő, Ottonel, Királyleányka, Chardonnay,	10 fajta Kékfrankos, Zweigelt, Syrah Pinot noir, Cabernet franc, Cabernet sauvignon, Purcsin

2019-ben	Sauvignon, Tramini, Chasselas, Bianca Szürkebarát, Cserszegi fűszeres, Olasz rizling, Irsai Olivér, Rajnai rizling, Ezerfürtű Rizlingszilváni, Pinot blanc, Gohér, Pölöskei muskotály, Fekete leányka, Zalagyöngye	Kékoportó, Hamburgi muskotály, Blauburger
-----------------	--	---

Forrás: Hegyközségek Nemzeti Tanácsa adatai alapján

Az 1990-es évek előtt a három fő szőlőfajta (furmint, hárslevelű, sárgamuskotály) telepítése volt megengedett. 2019-es adatok alapján huszonnyolc fehérszőlő és tízfajta kékszőlő termesztését végzik a térségben. Az új szőlőfajták megjelenésének következménye, hogy a borválaszték bővült a térségben (HNT adatai alapján).

A borkészítés technológiájában bekövetkezett változás

Az új szőlőfajták telepítése kapcsán megjelenő borválaszték bővülése mellett nagyon lényeges volt a szőlő feldolgozás technológiájában bekövetkezett változás, amely a korábbi oxidatív, pincéhez kötött hordós érlelést váltotta fel. A reduktív érlelés lényege, hogy sem pincét, sem hordót nem igényel, csupán egy jól zárható acéltartályt, ahol az oxigén teljes kizárásával történik az érlelés. Ennek az új technológiának köszönhető, hogy Tokaj-Hegyalján jelen van a borkínálatban, a testesebb kimondottan erre a területre jellemző ízharmoniót produkáló bor, amely szoros kapcsolatban volt a pinceklímát alakító nemes penésszel és a könnyedebb, gyümölcsös ízvilágú is, amely a reduktív erjesztési folyamat eredménye (Zelenák I. 2012).

Az oxidatív magas élőkunakigényes technológia nagy szakértelmet követelt, hiszen a borokat évente többször kellett lefejtetni a seprőről, és a pince mikroklímájában lévő nemespenész által termelt gyulladáscsökkentő anyagok bekerültek a borba. Az így kialakult magas penicillin tartalom miatt, az aszúbor 1952-ig a magyar gyógyszerkönyvben szerepelt, és gyógyszerárakban árulták (Magyar L. 2015). A XVI-XVII. századtól kezdve Tokaj-Hegyalja imázsát és turisztikai vonzerejét az „aszú” bor képezi (<http://www.mad.info.hu/az-aszubor-tortenete>).

A reduktív borkészítési technológia bevezetésének a célja, hogy a pinceműveletek magas élőkunakigénye csökkenjen, és a borkínálat a jellegzetes ízvilág bővítésével növekedjen. Az oxidáció kizárásával megőrizték a borban az elsődleges illat- és zamat anyagokat. A bor erjesztéséhez faélesztőket alkalmaznak, ugyanis a zárt térben a természetes élesztők életlehetőségei lényegesen rosszabbak a hagyományos, nyitott kádas erjesztéshez képest. A reduktív borkészítés során irányított erjesztés történik, azaz az erjedő cefre hőmérsékletét jellemzően hűtéssel szabályozzák, így a borban lévő gyümölcsös komponenseket, aroma összetevőket őrzik meg. Az ily módon erjesztett borokat rövid idő alatt

lehet elkészíteni, és néhány (akár egy-két) hónap alatt palackérettre tudják kezelni. Az új borkészítési technológiában nincs szerepe a pincéknek, a hordóknak, a nemespenésznek (*Cladosporium cellare*). Lényegesen lerövidül a reduktív bor érlelési ideje, és ami talán ennél is fontosabb, hogy az acéltartályos érlelés élőmunka igénye alacsonyabb (Tóth P. 2016).

Az oxidatív technológia nem volt gazdaságos a külföldi cégeknek, ezért az acéltartályos érlelést és tárolást választották, ami egy friss gyümölcsízű borkínálatot eredményezett.

A reduktív és oxidatív borkészítési eljárást, a tokaj-hegyaljai borászok kombinálva is alkalmazzák, amely azt jelenti, hogy a borok hordós, és tartályos érlelést is kapnak.

Borturizmus fejlődése a kínálati oldal átalakulásával

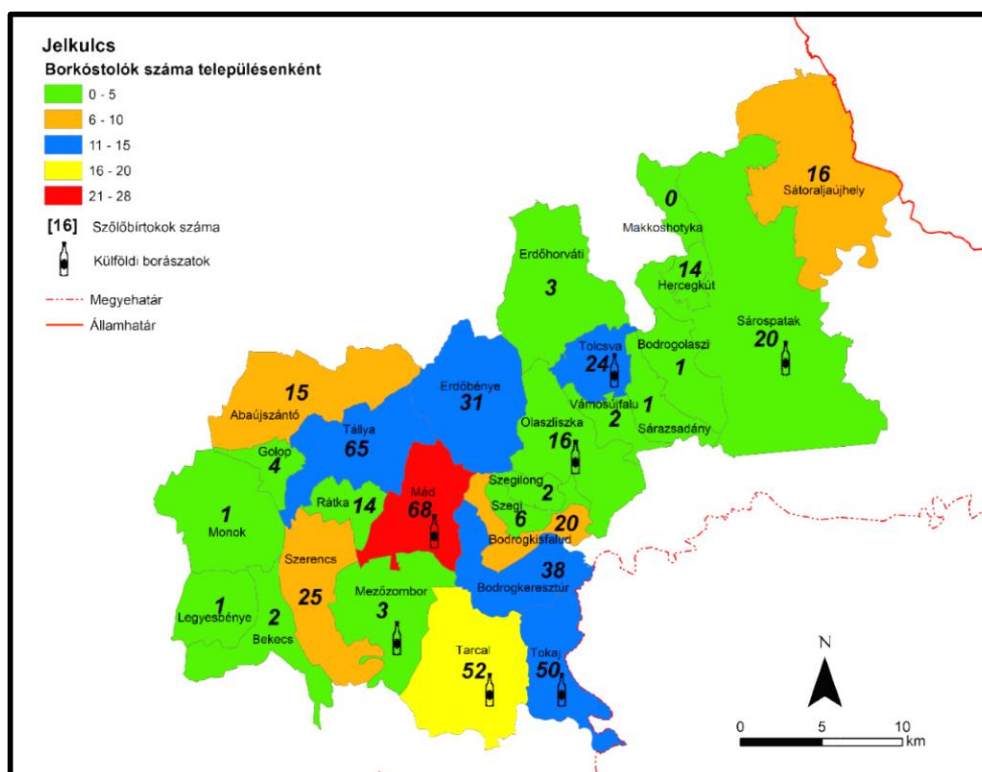
Szabó Géza tudományos munkáiban hangsúlyozza, hogy a borra, mint turisztikai vonzerőre alapozva kialakítanak tematikus útvonalakat. A tematikus utak központi eleme a bor, de emellett a tájegység természeti értékeit, épített örökségeit, gasztronómiai különlegességeit is bemutatják (Szabó G. 2002). Tokaj-Hegyalján is létrehoztak tematikus borutakat, amelyek a terület egy-egy szőlőfajtájához kötődtek. A Furmint, Hárslevelű, Sárgamuskotály, Zéta útvonal kapcsolta össze a legjelentősebb szőlőterülettel rendelkező településeket. A Zéta útvonal Tokaj és Sátoraljaújhely közötti településeket, a Sárgamuskotály Tokaj és Erdőbénye-, a Hárslevelű Tokaj és Szerencs közötti településeket fűzte fel. A Furmint útvonalat három település alkotta Tokaj, Tarcal és Bodrogkeresztúr (Hanusz Á. 2012).

A borutak helyett egy új szolgáltatás jelent meg a területen a „Borbusz”, amely ugyan nem kínál komplex szolgáltatást, de biztosítja a vele szerződő borászatok részére a turisták szállítását (<https://www.tokaj-turizmus.hu/borbusz-p-172.html>).

A rendszerváltás előtt a Tokaj-Hegyaljai Állami Gazdasági Borkombinátban és a kistermelőknél az akkori bortörvény értelmében a borturista öt borból álló kóstolón vehetett részt. Száraz furmint, félszáraz hárslevelű, száraz szamorodni, édes szamorodni és 3,4 vagy 5 puttonyos aszú szerepelt a kínálatban. Az állami pincészetekben a kóstolást borkorcsolyával tették változatossá, míg a kistermelők esetenként akár meleg ételt is tudtak felszolgálni (pincepörkölt). A borkínálat két jelentősebb borfajtája a tokaji aszú, és a szamorodni volt. Az aszú esetében a puttonyszám és az évjárata, míg a szamorodni esetében csak az évjáráttal fejezték ki a minőséget (http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/szerkezet_visszavaltas_tokaj_hegyaljan/).

2017-es adatok alapján borkóstoltatást 159 borászat kínált a térségben. A doktori disszertáció elkészítése során megvizsgáltam az 1990-es évek előtti, 2005 és 2019-es borkínálatot és annak változásait.

3. sz. térkép: Tokaj-Hegyalja borkóstolóinak területi elhelyezkedése (2017)

Forrás: Saját szerkesztés a Kormányhivatal adatai alapján

A térségben Bodrogolaszitól nyugatra található a borkóstolók 90%-a. Makkoshotykán hivatalosan működő borkóstoló nem üzemelt. A borkóstoltatással foglalkozó vállalkozások települési szintű megoszlása eltérő, hiszen az összes borkóstoló 54%-a öt településre koncentrálódik (Tályi-Mád- Tarcai-Tokaj-Bodrogkeresztúr).

5. sz. táblázat: A borkínálat megváltozása Tokaj-Hegyalja borkóstolóinak példáján keresztül

Borkóstolók kínálatának borfajtái	1990 előtt	2005-ben	2019-ben
Száraz Furmint,	0	0	0
Félszáraz Hárslevelű	0	0	0
Félédes Sárgamuskotály,	0	0	0
Száraz Szamorodni	0	0	0
Édes Szamorodni	0	0	0
Aszú 3-4-5-6 puttonyos	0	0	0
Száraz Sauvignon Blanc			0
Száraz Chardonnay			0
Cuvée száraz és édes (Furmint, Hárslevelű, Sárgamuskotály)		0	0
Cuvée száraz (Furmint, Hárslevelű)		0	0
Cuvée édes (Zéta, Kövérszőlő)			0

Száraz Zengő			O
Édes Zéta			O
Édes Kövérszőlő		O	O
Késői szüretelésű borok (Zéta, Furmint, Hárslevelű, Sárgamuskotály)		O	O
Pinot Noir (vörös)			O
Száraz Purcsin (vörös)			O
Száraz Pinot Noir (Rose)			O
Angyal (Rose)			O

Forrás: Primer kutatás adatai alapján saját szerkesztés

A táblázat adatai egyértelműen azt tükrözik, hogy az 1990 előtti borkínálat napjainkra több, mint tíz borfajttával bővült. A hagyományos szőlőfajtákból készített borok, a furmint, hárslevelű, és sárgamuskotály mellett folyamatosan jelentek meg az új szőlőfajtákból készült borok (Sauvignon Blanc, Chardonnay, Zengő, Pinot Noir, Purcsin). Már 2005-ben is négy fajttával bővült a kínálat, de napjainkra az új telepítések termőre fordulásával korábban egyáltalán nem kínált borfajták teszik változatossá a borkóstolók kínálatát. A fajtaborok mellett megjelentek a házasított borok, 21%-ban a furmint, hárslevelű és sárgamuskotály, még 10%-ban a kövérszőlő, zéta kombinációt alkalmazzák. A 2019-es kínálatban már nem jelent meg a három és négyputtonyos aszú csak az 5 és 6 puttonyost kínálják. A kieső kínálat helyett a késői szüretelésű borok kerültek be a kínálatba. A változás oka, hogy 2013-ban a Tokaji Borvidék Hegyközségi Tanácsa úgy döntött, az 5 puttonyos aszúnál kevesebb puttonyszámú bor nem készíthető. A 2013-as határozattal a tanács célja, a forgalmazott aszú borok minőségének és árfekvésének a javítása volt (<https://magyarnemzet.hu/archivum/fogyasztovedelem/megrazo-dontes-megszunik-a-3-es-4-puttonyos-aszu-4076007/>).

A késői szüretelésű borok alapanyagait a szüret után akár egy hónappal szedik, így magas a maradékcukortartalom. Rövidebb ideig érlelik, mint az aszút, vagy szamorodni fajtát. A vörösborokat például a Dobogó Pincészet „Izabella utca”, a Hétszőlő „Pinot noir”, (<https://happydrink.hu/termek/dobogo-izabella-utca-pinot-noir-rendeles/>), a Basilicius Borkultúra Központ „Purcsin” fantázianévvel értékesíti a borkóstolások alkalmával (<https://basilicus.hu/termek/purcsin-2019/>).

A kínálat bővítését jelenti, hogy dűlőszelektált, birtokborokat, gyöngyözőbort készítenek, és fantázianévvel ellátott borokkal színesítik a kóstolható borok számát.

A gyöngyöző borok esetében a borkóstolók a már meglévő alapborokat szén-dioxiddal dúsítják. A dűlőszelektált borok esetében, az egyes dűlők eltérő lejtőkiettségi és talajtani adottságait felhasználva a dűlőre jellemző íz, és zamat változatokat kívánják bemutatni. A birtokboroknál az adott szőlőbirtokra leginkább jellemző szőlőfajtákból készült borokat, vagy

ezekből készült cuvée borokat kínálnak. A fantázianevekkal ellátott borok esetében a korábban furmint, hárslevelű, vagy sárgamuskotály bornak hangzatos nevet adnak, amely felkelti a vendég figyelmét, és motiválja a kóstolásra (Majoros and Pearls, Blanka Cuvée, Omlás Furmint, Ne habozz sárgamuskotály).

A tokaj-hegyaljai borkóstolók csoportosítása a borkészítés és borkínálat alapján

A borkészítési technológia alkalmazása, és a borkínálat alapján négy csoportba soroltam a tokaj-hegyaljai borkóstolókat.

Az első csoportot azok a borkóstolók alkotják, ahol csak oxidatív módon készült borokat kóstolhatnak, és vásárolhatnak a vendégek. Ezen borkóstolók üzemeltetői azok az idősebb borászok, akik a borkészítési hagyományok megőrzését és továbbélését tartják fontosnak (pl. Szepsy, Erdős Pince). A borkóstoló kínálatukban mindössze az 1990-es évek előtti öt bort kínálják (száraz furmint, félszáraz hárslevelű, félédes sárgamuskotály édes vagy száraz szamorodni és öt puttonyos aszú).

A második kategóriát a reduktív technológiát alkalmazó borkóstolók adják. Ezen borkóstolókat a fiatal borász generációk működtetik, akik a reduktív technológia, és az új szőlőfajták termesztésének eredményeként új borfajtákat készítenek. Ide sorolhatók a dűlőszelektált furmint borok. A fiatal borászok fontosnak ítélik meg, hogy a munkásságuk során egy új arcát mutassák meg a Tokaji borvidéknek, ezért a furmintot helyezik előtérbe.

A harmadik csoportban mindkét borkészítési eljárást alkalmazzák. Ide azok a borászok sorolhatók, akik a piaci igények miatt előnyben részesítik a reduktív technológia alkalmazását, de nem hagytak fel a tölgyfahordós borkészítéssel sem. Készítenek birtokborokat, fantázianevekkal ellátott borokat, cuvéeket, gyöngyözőborokat, de a borkínálatukban továbbra is jelen vannak a hagyományos borfajták is (furmint, hárslevelű, sárgamuskotály) (Pl. Majoros Borbár, Simkó Pince, Béres Pincészet). A borkínálatukban változó arányban van jelen a reduktív, és oxidatív bor.

A legtöbb borász Sárgamuskotályból (Majoros Borbár, Tokaj Nobilis) készít reduktív borokat. Napjainkban a szüretet már augusztusban megkezdik és a rövid idejű tartályos érlelés következtében már a következő év elején piacra bocsáthatók a reduktív muskotályosborok. A birtokborok alapját főként a hárslevelű, és a furmint adja. Cuvée boroknál a furmintot és a hárslevelűt házasítják, de a zéta-kövérszőlő párosítás is megjelenik. Ebben a csoportban van olyan borászat ahol a borkínálatban csak 10%-ban jelennek meg a reduktív borok, de van olyan is, hogy akár 80%-ban van lehetőség tartályos érlelésű borok kóstolására. Azok a borászatok

ahol csak reduktív, vagy mindkét eljárást alkalmazzák a borkínálatukban átlagosan 7-10 borból kóstoltatnak.

A negyedik kategóriát egy szűk szegmens képezi, ahol csak kombinált eljárással készülnek borok. A megkérdezett borászok közül csak 5% készít kombinációs eljárással tokaji aszút.

Az új technológia gazdaságosabbnak is mutatkozik, hiszen az acéltartályos érlelés során, magával a tartályokkal nincs annyi munka, mint a hordók tisztításával és karbantartásával. A borászok véleménye alapján, az acéltartályokat akár 25-30 évig is alkalmazni lehet. Mi sem bizonyítja jobban, hogy erre a technológiára nagy hangsúlyt fektetnek a borászok, minthogy az elmúlt tervezési ciklusban, és a jövőben is olyan pályázatokban kívánnak részt venni ahol továbbra is a technológia fejlesztése a cél (Személyes interjú Majoros László, Tarcál, Téglagyári pincesor).

A borturizmus kiegészítő programjai

A településeken hagyományosan megrendezett szüreti felvonulások, és a borfesztiválok nem tartoznak a borkóstoláshoz, de részei a borvidék borturisztikai kínálatának. Segítik a kulturált borfogyasztási szokások széleskörű terjesztését, és a kulturális programjaikkal gazdagítják a borfesztiválra érkezőket. A szüretekhez köthető hagyományápolás fontos a települések lakossága számára, és szórakoztatja a településre látogató turistákat is.

A direkt marketing fontosságának a felismerése generálta a nagyobb községek, és városok borászait arra, hogy ne csak a szürethez kapcsolódóan legyenek rendezvények. A szüreti felvonulásokat októberben rendeznek a szüret végeztével. Borfesztiválokkal viszont az év minden időszakában tudnak vendéget csalogatni a településekre.

Országos jelentőségű rendezvény a Tokaji Szüreti Napok, melyet minden év októberében szerveznek meg. Természetesen, szinte minden szőlőtermelő településnek van kisebb szüretet záró eseménye, de ezek maximum az éppen ott tartózkodó turisták részére adnak látnivalót. A legalább regionális vonzerővel bíró borfesztiválok közül a Tolcsvai Borfesztivált, a Bor Mámor Bényét, a Mádi Furmint Ünnepet, és a Tarcali Bűbájos Hétfégét kell kiemelni. Mádón, Tolcsván és Erdőbényén augusztusban, Tarcalon májusban kerül megrendezésre a bor ünnepe. A borfesztiválok már nem a helyi hagyományok megelevenítéséről szólnak, hanem a kulturális, művészeti programok, ismert előadóművészek műsora jelenti a bor mellett a rendezvények vonzerejét. A Bor mámor Bénye fesztiválon, a Zempléni Fesztiválon, és a Tokaji Írótaborban az irodalmi előadásokat, jazz esteket, és képzőművészeti bemutatókat kapcsolják össze a borkóstolással (Luda Sz.- Váradi Zs. 2016).

Tokaj-Hegyalján a települések egyre több borfesztivált szerveznek ugyanabban az időben. 2019. augusztus 30-31-én volt a Mádi Furmint Ünnep Mádon, és augusztus 31-én volt a Máté Napi Aszúünnep Erdőbényén. A művészeti és a borfesztiválokat is egymásra szervezték, hiszen a Bor Mámor Bénye, és a Tolcsvai Borfesztivál ugyanabban az időpontban volt, amikor a Zempléni Fesztivál előadásait rendezték meg. A kulturális rendezvények a helyi lakosság, és a vendégek igényeit igyekeznek kielégíteni, de az együttműködés hiánya tapasztalható a települések között, az egymásra szervezés miatt (<https://www.programturizmus.hu/taj-tokaji-hegyalja.html>).

Fejlesztések és hatásaik Tokaj-Hegyalja borturizmusában

Ahhoz, hogy a fejlesztések a technológiai változtatások sikeresek legyenek szükséges megvizsgálni a hazai és uniós pályázatok felhasználását, hogy azok valójában szolgálták-e a borturizmus igazi fejlődését? (http://eupalyazatiportal.hu/nyertes_palyazatok/)

A 6. számú táblázat célja, hogy bizonyítsam, mennyire ítélték fontosnak a technológiai fejlesztést a borászatok és ennek borturizmusra gyakorolt hatását vizsgáljam (http://eupalyazatiportal.hu/nyertes_palyazatok/).

6. sz. táblázat: Támogatást nyert borászatok megoszlása településenként Tokaj-Hegyalján 2016 és 2018 között

Sorszám	Település	Támogatást nyert borászatok aránya					
		Nyertes pályázatok aránya	Borászati technológia fejlesztése (db)	Kertészeti gépbeszerzés támogatása (db)	Agrár és környezetgazdálkodási kifizetések (db)	Biztosítás díjához nyújtott támogatás (db)	Egyéb fejlesztések (db)
1.	ABAÚJSZÁNTÓ	4,12%	1	-	2	-	1
2.	BEKECS	0	-	-	-	-	-
3.	BODROGKERESZTÚR	8,24%	4	2	-	1	1
4.	BODROGKISFALUD	5,15%	2	1	-	-	2
5.	BODROGOLASZI	0	-	-	-	-	-
6.	ERDŐBÉNYE	8,24%	2	-	5	-	1
7.	ERDŐHORVÁTI	0	-	-	-	-	-
8.	GOLOP	0	-	-	-	-	-
9.	HERCEGKÚT	8,24%	3	2	3	-	-

10.	LEGYESBÉNYE	0	-	-	-	-	-
11.	MÁD	8,24%	4	3	1	-	-
12.	MAKKOSHOTYKA	0	-	-	-	-	-
13.	MEZŐZOMBOR	3,09%	-	1	1	1	-
14.	MONOK	0	-	-	-	-	-
15.	OLASZLISZKA	2,06%	1	-	1	-	-
16.	RATKA	2,06%	1	1	-	-	-
17.	SÁRAZSADÁNY	0	-	-	-	-	-
18.	SÁROSPATAK	5,15%	2	1	2	-	-
19.	SÁTORALJAÚJHELY	5,15%	1	1	3	-	-
20.	SZEGI	1,11%	-	-	1	-	-
21.	SZEGILONG	0	-	-	-	-	-
22.	SZERENCs	0	-	-	-	-	-
23.	TARCAL	10,30%	5	-	1	1	3
24.	TALLYA	7,21%	3	1	2	1	-
25.	TOKAJ	10,30%	3	2	-	5	-
26.	TOLCSVA	11,34%	4	3	1	3	-
27.	VÁMOSÚJFALU	0	-	-	-	-	-
	ÖSSZESEN (%)	100%	37,11%	18,55%	23,71%	12,37%	8,26%
	ÖSSZES PÁLYÁZAT	97 db	36 db	18 db	23 db	12 db	8 db

Forrás: http://eupalyazatiportal.hu/nyertes_palyazatok/

A fejlesztéseket két csoportra bontottam. A turizmust közvetlenül és közvetetten támogató kategóriákra. A borászati technológia fejlesztése, és a kertészeti gépbeszerzés támogatása, valamint a mezőgazdasági támogatások közvetetten segítették a borturizmus fejlődését. Ezek a pályázati lehetőségek a minőségi borkészítést segítették.

A kertészeti gépbeszerzés támogatását, és a borkészítési eljárás technológiai fejlesztését együtt vizsgáltam. A két pályázat 42%-át Mád, Tarcal, Tokaj, Bodrogkeresztúr települések nyerték el. Tokaj-Hegyalján belül ez a borkóstolók magterülete, ahol a kóstolók 54%-a található. Hercegkút öt, Tolcsva hét pályázatot nyert a borászati technológia, és a kertészeti gépbeszerzésből. A támogatásokból új borászati üzemeket hoztak létre, már meglévő borászati üzemek bővítésére került sor, illetve palackozóüzemet, és borházakat építettek. A kertészeti

gépbeszerzés a sorjázó, permetező gépek, és a traktorok beszerzésére irányult. A kertészeti gépbeszerzésre tartott igény, és a pályázatok száma összefüggésbe hozható a településeken az elvándorlással és a munkaerőhiánnyal. A tizenhárom településen ahol támogatást kaptak a géppark bővítésére, Szegi és Tolcsva községeken kívül mindenütt nőtt az elvándorlás aránya 2010 és 2018 között. Az elvándorlás, és az elöregedés azt a problémát eredményezi, hogy a borászatok nehezen találnak munkaerőt a szőlőműveléshez. Ez a szüreti időszakban jelent problémát. A községekben a helyiek segítik egymást a szüreti időszakban, de napszámos munkára napjainkban már nehezen találnak embereket. A szüreti időszakon kívül a munkaerőhiány problémáját úgy lehet megoldani, ha minél több művelési folyamatot gépesítenek a szőlőművelés során. Természetesen vannak kivételek, hiszen az aszú szedését a szüreti időszakban nem lehet gépekkel végezni. A szőlőfürtökről az aszúbogyók kiválogatása kézzel történik.

Az agrár és környezetgazdálkodási kifizetések és a mezőgazdaság díjához nyújtott támogatás szintén a borászatok működését, és fenntartását támogatja. A harmincöt nyertes pályázatból 30% Tokaj, Sárospatak, és Sátoraljaújhely városok borászatai nyerték el. A községek közül Erdőbénye és Tolcsva öt, és négy sikeres pályázatot nyújtott be.

A turizmust közvetlenül segítették a szálláshelyek bővítésére irányuló fejlesztések, valamint a borturisztikai célú fejlesztések. Szálláshely a Gizella-, a Bott-, az Illés- és az Árvay pincénél került kialakításra. Mádon kialakították az Aszúházat, amely borvidéket történelmi múltját és jelenét mutatják be a vendégek számára, az Élmeny és Alkotóház rendezvényközpontként funkcionál. Tokajban kialakították a Világörökségi Bormúzeumot, ahol interaktív kiállítás keretében ismerheti meg a turista a Tokaji borvidéket. Három településen (Bodrogkisfalud, Tállya, Hercegkút) közösségi szőlőfeldolgozókat építettek (<https://www.agrotrend.hu/piac/agrarpiac/epulnek-a-kozossegi-feldolgozok-tokaj-hegyaljan>). A fejlesztés célja, hogy azokat a helyi gazdálkodókat támogassák, akik nem rendelkeznek tárolókapacitással és a borkészítéshez szükséges technológiai háttérrel. A tarcali Rákóczi Szüretelőház, belső és külső tere felújításra került (<http://www.tbft.hu/34-milliard-forintos-fejlesztések-tokaj-hegyalja-vilagoroksegi-helyszinein/>).

A rendszerváltás óta a szőlőtermesztésben és a borkészítési eljárásban bekövetkező változások eredményezték, hogy Tokaj-Hegyalján a reduktív, és oxidatív eljárással készült borok is megtalálhatók a kínálatban. A változásoknak köszönhetően a borkínálat bővült Tokaj-Hegyalján.

Nemzetközi kitekintés olasz és szlovén borvidék példáján keresztül

A Tokaji borvidéket szlovén és olasz borvidékekkel hasonlítottam össze. Választásom azért a szlovén területre esett, mert a szerzők történetiségében is bemutatják Goriska Brda-t és párhuzamot lehet vonni Tokaj- Hegyalja, és a szlovén borvidék között. A szlovén borvidéken az 1990-es évekig szövetkezetek működtek, akik felvásárolták a terület teljes szőlőmennyiségét. A tulajdonviszonyokban, a technológiában, és a szőlőfajtákban az újítás 1991 után kezdődött. Még Tokaj-Hegyalján a technológiai újításokat főként a francia befektetők hozták magukkal, Szlovéniában a Collio (olasz) borvidék közelségének köszönhető a technológiai és piaci innováció. A szlovén borvidéken a borászatok nyilvántartást vezetnek a látogatók számára. Tokaj-Hegyalján is vezetnek statisztikát a borkóstolókon résztvevő vendégekről, de nem a látogatók száma, hanem az eladott borok mennyisége a mérvadó. A reduktív technológia megjelenése pozitív hatással volt a borturizmusra, azonban fejlesztési irányként a helyi vállalkozások együttműködését jelölték meg (Igor J.- Stefan B.2009).

Olasz példán keresztül a termelési struktúra változását, és annak hatásait vizsgálták. A tanulmányban hangsúlyozzák, hogy fontos elfogadni a versenysztratégiákat, és alkalmazkodni, de a termékstruktúrában a hagyománynak, és innovációnak egyaránt jelen kell lenni (Iacopo B.-Leonardo C.-Nicola M. 2006).

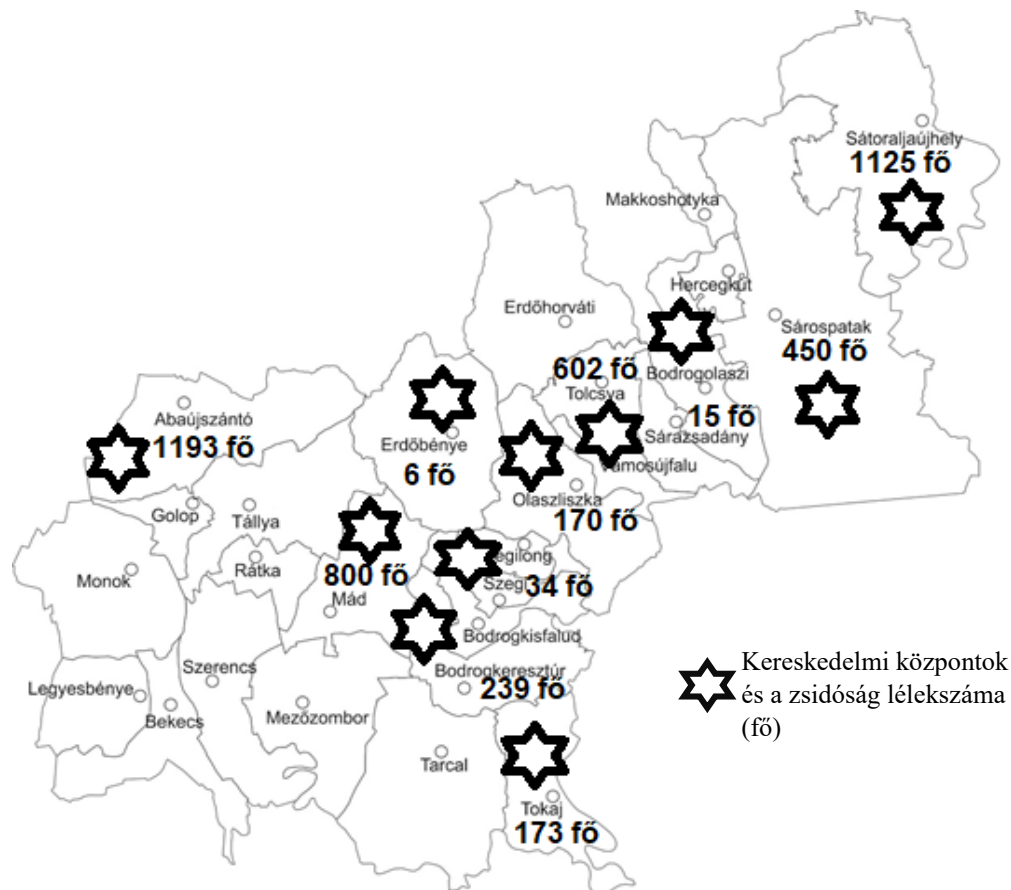
9.2.Vallási turizmus

A zsidó vallási turizmus egy új turisztikai termék Tokaj-Hegyalján, hiszen évekig csak elvétve látogatott egy - egy érdeklődő a területre, de valódi nemzetközi turizmusról nem beszélhettünk. A tematikus utak, mint új turisztikai formák divatba jöttek hazánkban, és Tokaj-Hegyalján is keresték azt a kínálatot, amely alkalmas komplex szolgáltatásra, és nagyobb turistaérkezést generálhat. Így esett a választás az egykor itt élő csodarabbik emlékének újragondolására és a „Csodarabbik útja”, mint tematikus vallási turisztikai kínálat megalkotására. A döntés sikeres volt, és napjainkra Tokaj -Hegyalja második fontos turisztikai termékévé vált.

A zsidók nagyarányú betelepülése a török kiűzése után, és a XVIII. századi népmozgások korára tehető. Főként Morvaországból, Sziléziából, Galíciából érkeztek (Orbán F. 1991). A XVIII. század elején a térség településeinek 25%-ban, (Tolcsva, Erdőbénye, Vámosújfalú, Tokaj, Patak, Szerencs, Bodrogkeresztúr), majd a XX. század elejére, a települések 37%-ban voltak jelen a közösségeik (Scheiber S.1982). Elsősorban a nagyobb kereskedelmi központokban telepedtek le. 1836-ban Abaújszántón 1193, Sátoraljaújhelyben

1125, Mádon 800, Tolcsván 602, Sárospatakon 450, Bodrogkeresztúron 239, Tokajban 173, Olaszliszkán 170, Bodrogszegiben 34, Bodrogolasziban 15, Erdőbényén 6 zsidó élt (4. sz. térkép) (Ungváry K. 2016).

4. sz. térkép: Kereskedelmi központok Tokaj-Hegyalján a XIX. században

Forrás: Ungváry K. 2016 alapján

A letelepedők egy része csekély vagyonnal rendelkező ember volt, főként kereskedelemmel foglalkoztak. Az eltérő vagyoni helyzetük miatt két csoportra oszthatók, a házaló kereskedőkre, akik házról házra jártak és árulták a portékáikat, míg a másik csoportba azok tartoztak, akik a házalókat bízták meg az áruik eladásával. A vagyonosabbak földet béreltek, vagy vállalkozásokat működtettek a településeken. A XVIII. században a pálinka-, és serfőzés, kocsmabérlés, és a borértékesítés volt a fő tevékenységük (Csorba Cs. 2017). A térség központjának számító Sátoraljaújhelyen 1840-ben a letelepedett zsidók 25%-a kereskedő volt, 24%-a haszonbérlő (kocsmát, földeket béreltek), emellett tanítóként, illetve iparosként vagy nincstelen napszámosként dolgoztak. A filoxéravész utáni szőlőrekonstrukcióban aktívan vettek részt. A bérelt szőlőterületeket saját maguk művelték meg, vagy vincelléreket alkalmaztak. Továbbá, voltak olyan vállalkozók, akik szőlőterülettel nem rendelkeztek, de

pincével igen, így a bor tárolására, és kereskedelmére szakosodtak. A kereskedelemben betöltött szerepük élénkítette a gazdasági életet, és pozitív hatású volt a borexportra. Kapcsolataikat kihasználva a kelet-európai országokba (Oroszország, Lengyelország) szállították a borokat. (Ungváry K. 2016).

1770-ben még csak 895-en, 1850-ben már 14988-an éltek Tokaj-Hegyalján (7. sz. táblázat). Zsinagógákat, iskolákat, rituális fürdőket, kórházakat építettek a településeken (Ungváry K. 2016).

7. sz. táblázat: A zsidó lakosságszám változása Tokaj-Hegyalján (1723-1850)

Időszakok	Zsidó személyek száma
1723	27 fő
1730	500 fő
1757	585 fő
1770	895 fő
1836	5650 fő
1850	14988 fő

Forrás: Scheiber Sándor: A tokaj-hegyaljai zsidóság gazdaság- és társadalomtörténetének főbb vonásai a 18-19. században

1. sz. kép: Kaesztenbaum Zsidó Iskola Sátoraljaújhelyben

Forrás: Csorba Cs. 2017

2. sz. kép: Kaesztenbaum Zsidó Iskola emléktáblája Sátoraljaújhelyben

Forrás: Csorba Cs. 2017

A haszidizmus jellemzői és megjelenése Tokaj-Hegyalján

A haszidizmus egy vallási irányzat, amelynek előzményei a XIII. századra vezethetők vissza. A vallási mozgalom lényegi eleme a Kabbalán alapszik. A Kabbala jellemzői a csodába vetett hit, az ima, és az Istentől merítő teremtőerő (Rácz P. 1990). A mozgalom vezéralakjai, a mesterek, cádikok voltak. Maga a cádik kifejezés jelentése, „igaz ember”, őket tartották a zsidó közösségek lelki, és szellemi vezetőinek. Ezek a cádikok Israel Báál Sém Tov (aki „Best” néven vált ismertté) szellemi leszármazottai.

A XVIII. században Kelet-Európa zsidó lakosságának többsége szegénységben élt. Anyagi problémáik miatt, nem tudták taníttatni gyermekeiket. Israel Báál Sém Tov 1698-ban a Lengyel-Kárpátok Akop településén született. Ötévesen árva lett, a helyi közösség nevelte fel. Tizennégy évesen Ádám Báál Sém rabbi követőikhez csatlakozott. A közösség feladata volt, hogy városról városra járva bíztassák a nehéz helyzetben élő lakosokat, reményt adva nekik a gondokkal teli időkben. A rabbi halála után Best lett a közösség új vezetője (<https://zsido.com/abal-sem-tov-elettortene/>). Tíz éven keresztül a szent tanokat tanulmányozta, valamint megtanulta a gyógynövények felhasználási módjainak titkait is. Gyógyította az embereket, tanácsokat és amulettek adott azoknak, akik segítségét kérték. Legfőbb elmékedése, hogy fohászolni kell az Örökkévalóhoz. Vallási üzenetei a szegénységben élő hétköznapi emberekhez is eljutottak. Báál Sém Tov követői magukat „haszidoknak” nevezték (Mislovics E. 2013). A haszidizmus lengyelországi térnyerése után Kárpátalján, majd Tokaj-Hegyalján is elterjedt.

A csodarabbik szerepe a „haszidizmusban”

A haszidizmus vezető rabbijai az életmódjukkal, a bölcs tapasztalataikkal tűntek ki a közösségből és vívták ki maguknak a „csodarabbi” megnevezést (<http://www.zsElsosorbanido.hu/vallas/haszid.htm>).

Csodatévőként tisztelték és számos legenda, néphagyomány őrzi a tetteik emlékét. A „csoda” inkább tulajdonítható a rabbik felé irányuló tiszteletnek, a túlradó szeretetnek és a rajongásnak a zsidó, és a többi valláskövető személyek részéről egyaránt. Valójában a rabbik szentéletű emberek, akik alázatosak, önzetlenek és segítőkészek voltak az embertársaikkal. Az életvitelükkel hivatottak arra, hogy kapcsolatba lépjenek az Örökkévalóval. A segítséget kérőknek tanácsokat, gyakran kámeákat osztottak és imádkoztak értük. A kámeák, kis papírdarabok voltak, melyekre szöveget írtak, feltehetőleg bibliai idézeteket. Ennek misztikus jelentősége volt, hiszen az emberek hittek abban, hogy a kámeák, és a rabbi segítségnyújtása meggyógyítja őket (Újvári P. 1929).

A tokaj-hegyaljai „csodarabbik”

Sátoraljaújhelyen Teitelbaum Mózes, Mádon Winkler Mordechai, Bodrogkeresztúrbán Reb Sájele és Olaszliszkán Friedland Cvi Herschele rabbikat csodarabbi néven emlegették, tisztelték, és tisztelik napjainkban is.

Teitelbaum Mózes, 1808-tól 33 éven keresztül prédikált, tanította a zsidókat a becsületre, tisztességre a munkában és a kereskedelemben egyaránt. Misztikus csodái közzé tartozott, hogy meggyógyított egy tállyai üzletembert, aki epilepsziás rohamokkal küzdött.

„Egy kis pergamenre írt néhány írás verset, amelyet kis zacskóba helyezett, és a beteg nyakába akasztotta, aki ezt a káméát élete végéig hordta. Teljesen meggyógyult, és sok-sok évvel jutalmazta meg az ég. Szájról-szájra járt a hír, hogy minden bajra, gondra káméát oszt az igaz ember. Gyógyít, lelki vigaszt nyújt, sőt az állástalanoknak megélhetést, a nélkülözőknek kenyeret juttat.” (http://www.or-zse.hu/maiarc/teitelbaum_2011.htm)

A rabbinak 82 évesen, július 16-án (Tammusz hó 28-án) szombat napján következett be a halála, és a temetésén több ezer ember vett részt.

3. sz. kép: Teitelbaum Mózes sírja (Sátoraljaújhely)

Forrás: <https://zsido.com/tamuz-28-teitelbaum-es-low/>

Tanítványai közül utódjának Friedland Cvi Herschelét szerették volna, de ő már Olaszliszkán tanított és prédikált. Korábban Teitelbaum Mózes udvarában tanult, szolgált és sajátította el mestere gondolkodásmódját. Teitelbaum halála után, az egész Északkelet-magyarországi zsidóság őt tekintette a legnagyobb spirituális személynek. Alapok nélkül megépítette az olaszliszkai zsinagógát, ezzel emlékezve a Messiás várására (<http://www.or-zse.hu/resp/szlukovinyi/szlukovnyiki-csodarabbik2007.htm>).

A liszkai rabbi egyik tanítványa volt Reb Sájale, a bodrogkeresztúri híres rebbe, aki a jótékonyságáról volt híres. A helyiek emlékezetében azt mondták: „*Megégett a zsidó templom, még az asztal is, ahol szokott imádkozni, de az imakönyve megmaradt.*” (Kubus J. 1996).

„*Elment apám a paphoz, az azt mondta neki: Ne búsuljon semmit, a jó Isten megfogja segíteni. Egy évre vegyék ki haszonbérbe a szőlőt. Ki is vették. Olyan hatalmas termés volt azon az éven, hogy rendbe hozta a családot.*” (Kubus J. 1996).

4. sz. kép: Reb Sájele sírja (Bodrogkeresztúr)

Forrás: <https://easykoshertravel.com/kerestir/>

Ezek az emlékezések részben magyarázatot adnak a rabbik spirituális személyére, életvitelére és tiszteletére. Az intuitív, nagy élettapasztalattal és emberismerettel rendelkező rabbik, akikben feltétlenül bíztak, bizonyára sok esetben valóban segítettek tanácsaikkal a hozzájuk fordulóknak. Gyakran emlegetik a csodarabbik látnoki képességét, legendák szólnak jóslataikról:

„A világ minden területéről jöttek hozzá, ő jóslott, és az mind bevált. Beteljesedett mind, amit a szent pap mondott. Nagyon egyszerű ember volt, kimondottan ember” – mondták a bodrogkeresztúri rabbiról (Kubus J. 1996).

Winkler Mordechai rabbist (1844-1932) 1899-ben hívták Mádra a település zsidó közösségének vezetésére. Naphosszat Talmud tanulással foglalkozott, és a határon túlról is érkeztek hozzá a jesivába (zsidó iskola) tanulni. A csodarabbik tevékenységei nemcsak az országban, hanem a Kárpátok vonulatán túl is híveket szereztek a zsidó közösségnek (Dobos I. 1970).

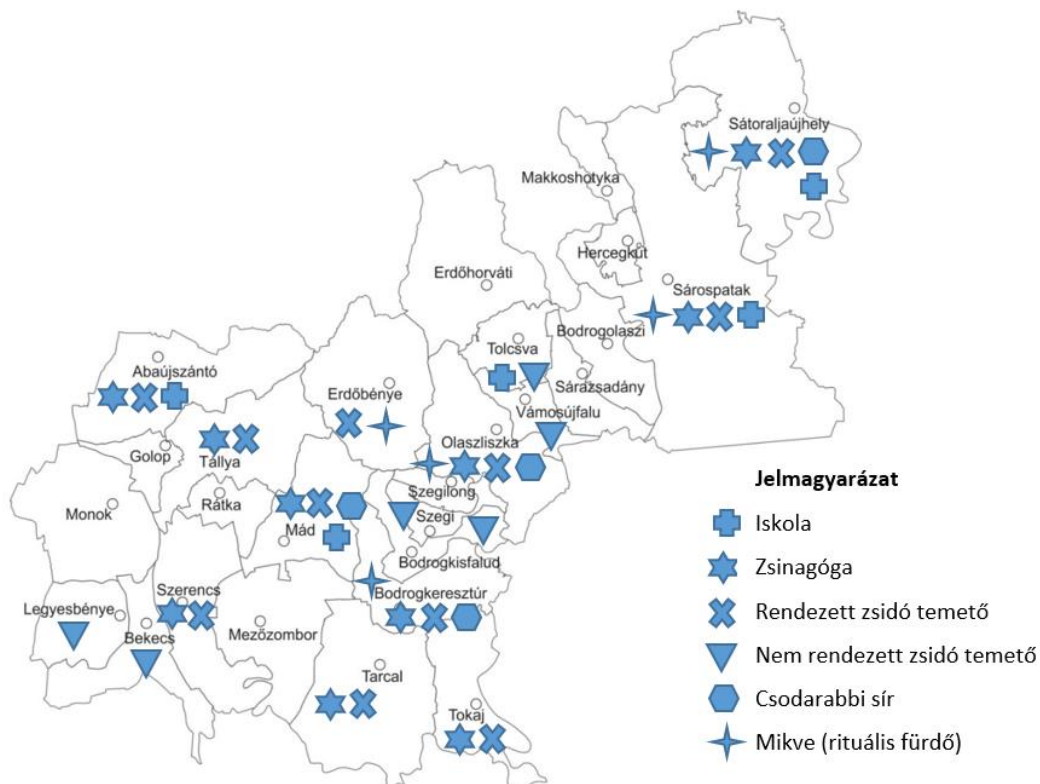
A Csodarabbik halála után a haszid zsidók elzarándokoltak a sírjaikhoz (3.-4. sz. kép), kéréseiket cédulákra (kvitli) írták és fohászkoztak, kérték a rabbik közbenjárását az Örökkévalónál. A csodarabbik egyik legnagyobb kollektív csodája, éppen az a gazdag

mondakör, amely heroizált alakjukat ebben az ellentmondásos környezetben máig tovább élte őket (<http://www.szombat.org/archivum/a-csodarabbi-alakja-a-nephagyományban>).

Tokaj-Hegyalja zsidó épített öröksége

A zsidó temetők, a zsinagógák, az iskolák, és a rituális fürdők épületei a múlt emlékét őrzik. Tokaj-Hegyalja huszonhét településének kétharmadán található temető (Scheiber S. 1982). A tizennyolc településből Abaújszántón, Szerencsen, Mádon, Tállyán, Tarcalon, Tokajban, Bodrogkeresztúron, Olaszliszkán, Sárospatakon, Sátoraljaújhelyen, Erdőbényén 1990 után felújították a temetőket, és megteremtették a feltételeit annak, hogy az elmenekült lakosok leszármazottai megtalálják az őseik síremlékét. A rendbe tett zsidó temetőekben a sírköveken lévő adatokat egy elektronikus adatbázisba rögzítették, hogy könnyebb legyen a síremlékek keresése. Hét település (Bekecs, Legyesbénye, Bodrogkisfalud, Rudabányácska, Szegi, Vámosújfalud, Tolcsva) temetőiben ez a munka még várat magára (5. sz. térkép) (<http://www.izraelitatemetok.hu/index.php/category/temeto/>).

5. sz. térkép: Zsidó épített örökség Tokaj-Hegyalján

Forrás: Saját szerkesztés Orbán F. 1991 alapján

A XX. században Tokaj-Hegyalja tíz településén működött zsinagóga (Abaújszántó, Szerencs, Tállya, Sátoraljaújhely, Sárospatak, Olaszliszka, Mád, Bodrogkeresztúr, Tarcal, Tokaj). A közösségek számának növekedését mi sem bizonyítja jobban, minthogy Tállyán három zsinagóga is működött, még Bodrogkeresztúron négy zsinagóga volt. Iskolák (jesivák) Abaújszántón, Sátoraljaújhelyen, Sárospatakon, Mádton és Tolcsván működtek (Orbán F. 1991). Rituális fürdő (mikve) öt településen volt. A mikve létrehozása a zsidó szokásban előrébb helyezkedik el, mint egy zsinagóga vagy zsidó iskola építése. A családi élet tisztaságát jelképezi, illetve a mikvében való alámerülés tórai előírás (Csorba Cs. 2017).

Az első, és a második világháború borzalmai a tokaj-hegyaljai zsidóságot is érintették. A helyi zsidóság Kanadába, az Amerikai Egyesült Államokba, és Izraelbe menekült (Zelenák I. 1990).

Tokajban a felújított zsinagógában konferencia központ, míg Tarcalon a Tarcali Galéria időszakos kiállításai kaptak helyet. A mádi zsinagóga imaházként működik. A községben a zsinagóga mellett az egykori jesivát, a rabbi házat is felújították. A zsinagóga 2005-ben Európa Nostra Díjat kapott az autentikus felújításnak köszönhetően (Luda S- Váradi Zs. 2016). Olaszliszka településén az egykori zsinagóga helyén holokaust emlékfal készült. Sátoraljaújhelyen zsinagóga, zsidó iskola, zsidó kórház és imaház működött, melyek közül csak az imaházat újították (Csorba Cs. 2017). A csodarabbi sírok köré emelt épületek (óhel) felújításra kerültek Sátoraljaújhelyen és Bodrogkeresztúron. Bodrogkeresztúron a csodarabbi egykori háza is megújult, amely napjainkban zarándokközpontként üzemel.

A zsidó vallási turizmus kialakulása Tokaj- Hegyalján

A világ minden részére kivándorolt haszid családok második, harmadik generációjának tagjai az 1970-es években kezdték felfedezni a családjuk gyökereit, és keresték fel a kissé elhanyagolt zsidó temetőket. A látogatószám folyamatosan növekedett, és a 80-as évek végére közel négyezer turistaérkezést regisztráltak. Azok a hozzátartozók, akik a haszid közösség ortodox ágához tartoztak rendre felkeresték a rabbik sírjait is. Ugyanígy tettek azok is, akik üzleti céllal érkeztek az országba. Rövid idő alatt kialakult az a közösség, akik a híresebb rabbik szellemiségében bízva a sírnál imádkozva meghallgatást, lelki feltöltődést kaptak.

1989 előtti látogatószám 2010-re 28000 főre növekedett, és az intenzív növekedés folytatódott így 2019-ben már 81 568 turista látogatott Tokaj-Hegyaljára, a rabbik halálának évfordulójára. Ezen kívül szinte folyamatosá vált azoknak a területre érkező zsidó vallási turistáknak a száma (2 236 fő 2019-ben), akik Sabbatok ünneplésére érkeztek (Varga Elek, Sátoraljaújhely Esze Tamás utca 81-83.).

A Tokaj-Hegyaljára érkező zsidó turisták tipizálása nemzetközi példán keresztül

Az Izraelbe érkező zsidó turisták utazási motivációját a nemzetközi szakirodalom adatai alapján kutatva, és összehasonlítva a Tokaj-Hegyaljára érkező zsidó vendégekkel, több hasonlóságot és különbséget sikerült megállapítani (8. sz. táblázat).

8. sz. táblázat: A zsidó turisták felosztása nemzetközi és hazai példán keresztül

Zsidó turisták felosztása izraeli példán keresztül	Zsidó turisták felosztása Tokaj-Hegyalján
Erősen vallásos ortodox turista	Haszid zsidó turista
Vallási turista	Családi felmenők miatt érkező
Hagyományos hívő	Üzleti zsidó turista
Világi turista	Világi turista

Forrás: Nimrod L.- Noga C. 2017 és a primer kutatás adat alapján

A nemzetközi és hazai felosztásban is négy csoportot lehet megkülönböztetni. Mindkét esetben jelen vannak az erősen vallásos ortodox zsidók, és a világi turisták. A Tokaj-Hegyaljára érkező turisták 82%-át a haszid zsidók képezik. Ők alkotják az első csoportot, amely azonban további két alcsoportra bontható: az erősen vallásos és a neológ irányzathoz tartozó zsidó turistákra.

A különbség a csoportok között, hogy a Tokaj-Hegyaljára érkező zsidó vendégek 10%-a családi felmenők sírjainak meglátogatása miatt érkeznek. A harmadik csoportot azok az üzleti turisták képezik, akik azért keresik fel a zarándokközpontokat, hogy a csodarabbikhoz fohászkozzanak üzleti életük sikeressége érdekében. Az üzleti turisták aránya 5%-ot tesz ki.

A nemzetközi szakirodalomban a második csoportba az a vallási turista tartozik, akinél a motiváció szintén a vallási indíttatás, de ő általában családdal vagy egyedül érkezik a szent helyekre. A harmadik kategóriát a hagyományos hívők alkotják, akik a szent személyekbe vetett hitük miatt keresnek fel vallási helyszíneket.

A világi turisták azok a személyek, akik utazási irodák által szervezett úton vesznek részt, és így tekintik meg a vallási helyszíneket. Náluk a motiváció inkább a vallás, és a kultúra iránti érdeklődés, a kíváncsiság, nem konkrétan a belső indíttatás (Nimrod L.- Noga C. 2017). Tokaj-Hegyalja esetében azok a személyek sorolhatók ide, akik szívesen látogatják a zsinagógákat, zsidó temetőket, a mádi jesivát. Érdeklődnek a zsidó vallás és szokások iránt (3%). Ők általában nem utazási iroda által, hanem egyénileg megszervezett utazáson vesznek részt.

Van hasonlóság a nemzetközi és hazai felosztásban, de a Tokaj-Hegyaljára érkező zsidó turisták, egyéb utazási motiváció alapján is tesznek utazásokat. A települések zsidó temetői tanúskodnak az egykor a térségben élő gazdag zsidó lakosságáról, melyek ma vonzerőt képeznek a kivándorolt zsidó leszármazottak számára. A csodarabbikba vetett hit, és azok a csodák, melyek a népmondákban, és legendákban szerepelnek, motiválják azokat a zsidó turistákat kik számára az üzleti élet sikeressége a fontos.

A zsidó vallási turizmus szezonalitása

A zsidó vallásban a naptári ünnepekhez és emléknaphoz nyolc esemény tartozik. A Sábbát (a szombat), a Ros Hásáná (az újév), a Jóm-kipur (az engesztelés napja), a Szimhat Tóra (a Tóra ünnepe), a Hanukka (a fény eláradásának és a jeruzsálemi templom újra szentelésének ünnepe), a Púrim (a zsidó farsang), a Peszah (a húsvét), és a Sávout (a pünkösd) (Csorba Cs. 2017).

A Sábbát (szombat) a legnagyobb és legszentebb zsidó ünnep, mely nemcsak egyszerű pihenőnap, amikor minden munka tilos, hanem a teremtésre, és a teremtőre emlékeznek vissza (Csorba Cs. 2017). A zsidó ünnepek közül a Sabbatra folyamatosan, kisebb létszámmal érkeznek turisták Tokaj-Hegyaljára.

A felsorolt ünnepek mellett a nagy tekintélyű rabbik sírjainak a felkeresése már a középkor óta szokássá vált a zsidóság körében. Közép-Európába, így a hazánkba látogató zsidó vallási turisták az egykor itt élő csodarabbik sírjaihoz zárandokolnak el.

A zsidó naptár változása miatt a csodarabbik halálának évfordulója nem esik mindig ugyanarra az időpontra. Reb Sájjele halálévfordulója Ijjár- (április-május), Winkler Mordechai és Teitelbaum Mózes Tammúz-, (június-július), Friedmann Cvi Hersele Áv (július- augusztus) hónapokra esik. A csodarabbik halálévfordulójára az összes turistaérkezés 80%-a tehető (Csorba Cs. 2017).

A zsidó turistaérkezések Tokaj-Hegyaljára

Két szervező bonyolítja le a zsidó vendégek utazását. A bodrogkeresztúri csodarabbik leszármazottja az Amerikai Egyesült Államokban él, így ő az egyik szervező. Izraelben élő zsidó közösség szintén a turisták utazásának szervezését végzi. A zsidó vendégek Magyarországra érkezésekor budapesti szervezők intézik a repülőtérrel a további utaztatásukat Tokaj-Hegyaljára (Varga Elek- Sátoraljaújhely Esze Tamás u. 81-83., Jombach Márta-Budapest, jombach.marta@gmail.com, Frank Marian- Mád, Tánicsics u. 38.). A turisztaszervezők a látogatószám növelése érdekében a csodarabbikhoz köthető hagyományokat, mítoszokat kihasználva kiadványokkal, weboldallal, online foglalási rendszerrel igyekeznek

minél vonzóbbá tenni a települések zsidó kulturális értékeinek vonzerejét (<https://www.kerestir.com/kerestir/>).

A turisták utaztatása kétféleképpen történik. A budapesti és a tokaj-hegyaljai vállalkozók személyautókkal és autóbuszokkal szállítják őket a településekre. 2019-es adatok alapján Budapest és Bodrogkeresztúr, illetve Olaszliszka között 280 euró, Sátoraljaújhelyig 320 euró volt az Opel személygépjármű viteldíja. Budapest- Nagykálló- és Tokaj-Hegyalja között a viteldíj 400 euró volt. A Mercedes autókkal maximum három személyt szállítanak, amelynek a díja 640 és 980 euró között változott (http://www.budataxi.hu/jewish_trips_kerestir_yiddish). A vállalkozók nem csak a Budapest és Tokaj-Hegyalja útvonalon vállalnak szállítást, hanem a vendégek kérésének megfelelően a községekből Lengyelország, Románia és Ukrajna csodarabbi sírjaihoz is tovább szállíthatják őket.

Az utazás során a másik alternatíva, hogy a vendégek saját részre bérelnek személygépjárműveket, és ezekkel utaznak Bodrogkeresztúrra, Mádra, Olaszliszkára, Sátoraljaújhelyre.

Bodrogkeresztúrbán a rabbiház előtt öt parkolóhely, a rabbiház udvarán hat parkolóhely, a zsidó temetőnél tizenöt személygépkocsinak megfelelő parkolóhelyet alakítottak ki. További parkolóhelyek a Kossuth utcában, a kereskedelmi egységek előtt található. Olaszliszkán tizenöt, Sátoraljaújhelyen huszonöt személygépkocsi tud parkolni a zsidó temetők mellett. Sátoraljaújhelyen a régi zsidó temető (Pataki utca) mögötti területen egy kereskedelmi egység (Lidl) parkolóhelye jelent megoldást a parkolási gondokra.

A községekbe érkezéskor a turisták célja, hogy minél közelebb parkoljanak a zsidó temetőkhez, és a rabbi házához, így a kiépített parkolók hiányában gyakran a közutakon hagyják a személyautóikat. Ez a településeken közlekedési problémát eredményez. Halálévfordulók alkalmával ezért gyakori a rendőri intézkedés a rendfenntartás érdekében. A jövőben szükséges lenne, hogy a helyi önkormányzatok a személyautók és autóbuszok részére ideiglenes parkolóhelyeket alakítsanak ki.

Nem elengedők a zsidó turistákat tájékoztató, eligazító táblák a 37-es főútvonalon és a településeken belül. Az információs, és tájékozdási lehetőségek hiányos volta miatt a vendégek gyakran nehezen találják meg a csodarabbi sírjait, a zsinagógákat, illetve a zsidó temetőket. A 37-es főúton csak a mádi zsinagóga, és az olaszliszkai zsidó temető figyelemfelkeltő táblája látható. Sátoraljaújhelyen és Bodrogkeresztúrbán nem jelzik táblák a zsidó emlékhelyeket. Nemzetközi szakirodalom alapján napjainkban már használnak olyan mobiltelefonos applikációkat Közép-Európában, melyek a zsidó örökségeket mutatják be interaktív térképeken, és ezek a tájékozdást, az adott térség felfedezését segítik (Žilvine G.

2020). Érdemes lenne a jövőben ezt a telefonos alkalmazást kiegészíteni a tokaj-hegyaljai zsidó örökséggel, így segítve a könnyebb tájékozódásukat a turistáknak.

A zsidó vendégek étkeztetését külföldről, illetve Budapestről hozott kóser alapanyagok feldolgozásával a mádi és a bodrogkeresztúri kóser konyhában oldják meg. Tokaj-Hegyalján nem termelnek olyan alapanyagokat, amelyekből az időközben elkészült konyhákban Mádón és Bodrogkeresztúron készített tudnának előállítani. A kóser konyha Bodrogkeresztúron a rabbiház melletti épületben, míg Mádón az egykori jesiva épületében üzemel. Az alapanyagok beszerzése 20-25 %-kal növeli az étkezési költségeket. Helyben a boron kívül más kóser élelmiszer nem készül. Kóser bort a Disznókő szőlőbirtok (Mezőzombor) és a Galambos pincészet (Abaújszántó) készít.

Egy jorcájtra közel húszezer zsidó zarándok érkezik a csodarabbi sírhoz. A vendégek száma változó, van, hogy meghaladja a húszezer főt, valamikor kevesebben érkeznek. A megyében a kereskedelmi szálláshelyeken a férőhelyek száma a 2018-as KSH-adatai alapján 18240 volt. Tokaj-Hegyalja huszonhét településén négyezeröttszázötvenhárom férőhely található (<http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haViewer.jsp>).

Közel húszezer zarándok esetén Borsod-Abaúj-Zemplén szálláshelyein kívül a vendégek Debrecenben és Nyíregyházán foglalnak szállást, ha húszezernél kevesebben érkeznek, akkor elegendő a megye szálláskapacitása.

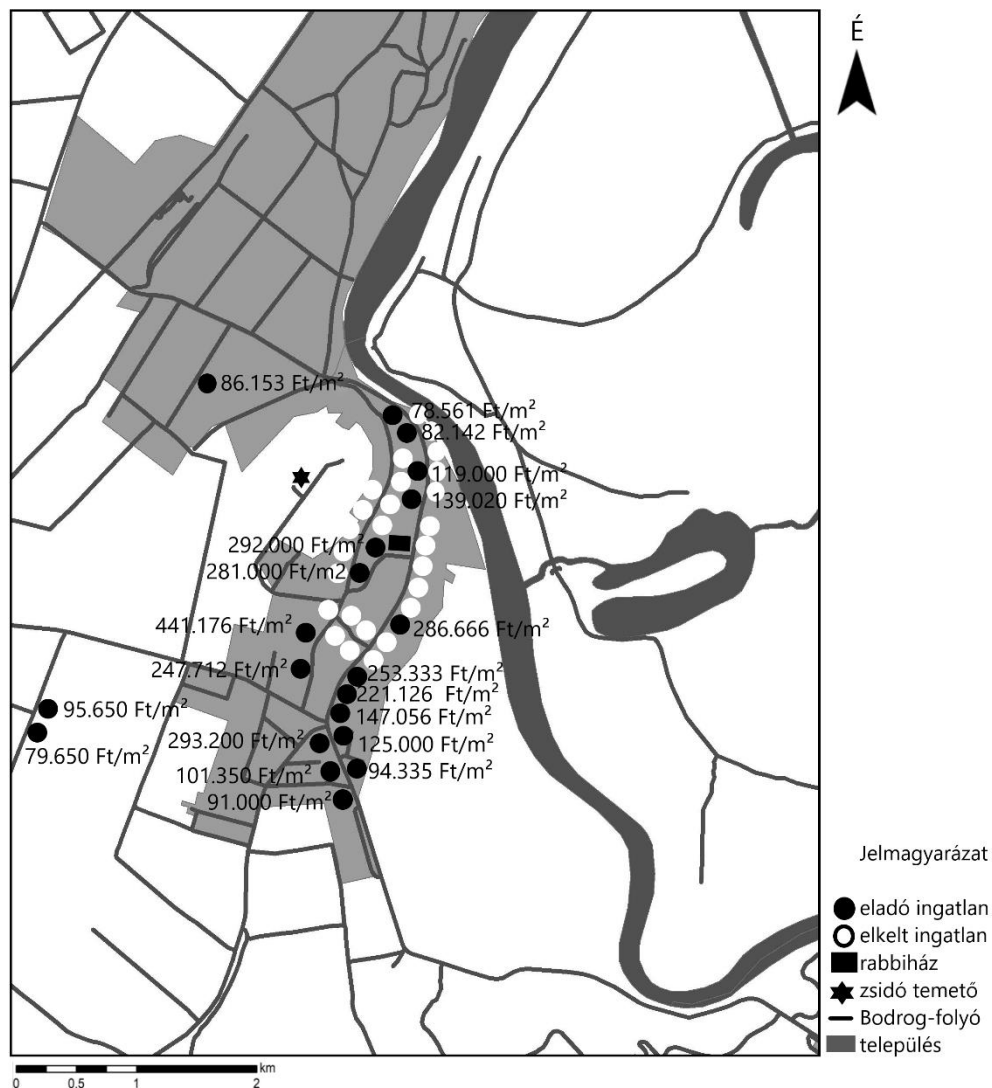
A vendégek 69%-a 2-3 napot tölt el Tokaj-Hegyalján. Az üzleti céllal hazánkba látogató zsidó üzletemberek, és a kivándorló zsidók utódai kisebb létszámban egész évben folyamatosan érkeznek, ezért elszállásolásuk nem okoz gondot.

2018-tól kezdve megindult egy ingatlanfelvásárlási folyamat a térségben. E tendencia elsősorban a csodarabbi sírokkal rendelkező településeken jelentkezett, de mára már a szomszédos településeken (Tarcál, Tokaj) is megfigyelhető.

Az amerikai és izraeli szervezők látva a szálláshelyek alacsony számát felvásárolták a települések üres családi házait, és céljuk a megvásárolt házak szállásként működtetése, és a látogatók számának fenntartása. A növekvő turistaérkezések száma azt eredményezte, hogy a két szervező között rivalizálás alakult ki a családi házak felvásárlása során, ami az árak irreális növekedéséhez vezetett. A legdinamikusabb vásárlás Bodrogkeresztúron figyelhető meg. A községben a 2019-es adatok alapján harminc ingatlant vásároltak meg, és az árak annak megfelelően változtak, hogy milyen közel helyezkedtek el az ingatlanok a csodarabbi házához. Bodrogkeresztúron a Kossuth utcában, a Sipos-közből, és a Felső utcán sikerült ingatlant megvásárolni a külföldi szervezőknek. Sajnos nemcsak az üres, hanem a még lakott házakat is megvásárolják.

Az izraeli szervező a Sipos-köz környékén vásárol ingatlanokat. A csodarabbi unokája, a Rubin Sajele megörökölte a rabbi házát, amelyet ma ortodox zsidó központként működtet. A központban két haszid zsidó folyamatosan fogadja az érkező vendégeket. Rubin Sajele Bodrogkeresztúr északi részén, a rabbi házához közel vásárolja fel az ingatlanokat.

6. sz. térkép: Bodrogkeresztúr elkelt és eladó ingatlanjainak területi elhelyezkedése (2019)

Forrás: Saját szerkesztés az ingatlan.com adatai alapján

2019-es adatok alapján az Iskola közben és a Kossuth utcában az eladó ingatlanok árai 292.000 Ft/m² és 94.335 Ft/m² között változtak. A település határában a rabbi háztól legtávolabb eső ingatlan négyzetméter ára a Kossuth utcán 94.335 Ft/m², az északi részen a Klapka utcában 86.153 Ft/m². Az eladó ingatlanok mérete 70 és 150 m² között változik. Összehasonlításként a szomszédos településeken a lakásárak átlagosan 75.000 Ft/m² áron cserélnek gazdát (www.ingatlan.com).

Az új ingatlantulajdonosok nem válnak állandó lakossá, hiszen a vendégek fogadását a két helyi zsidó szervezi. Más településről a beköltözés Bodrogkeresztúr településre pedig a magas ingatlanárak miatt szinte lehetetlen. A település lakossága folyamatosan csökken (-4%) a természetes fogyás, és az elvándorlás miatt (<http://nepesseg.com/borsod-abauj-zemplen/bodrogkeresztur>).

Sátoraljaújhelyen, a Fasor utcában vásároltak ingatlant az amerikai zsidó szervezők, illetve az egykori Zója leánykollégiumot bérlik az önkormányzattól, ahol zarándokszállást terveznek kialakítani (Dankó Dénes, Sátoraljaújhely Kossuth Lajos tér 5.) Olaszliszkán a település önkormányzata egy ingatlant bérebe adott a zsidó temető mellett az Olaszliszakai Zsidó Örökségért Alapítványnak. Terveik szerint itt is szállás kialakításán gondolkodnak (Fekete Gyula, Olaszliszka Szent István út 5.)

Az ingatlanok vásárlása Bodrogkeresztúrtban a legjelentősebb, de a jövőben hasonló tendencia várható Olaszliszka és Sátoraljaújhely településeken is.

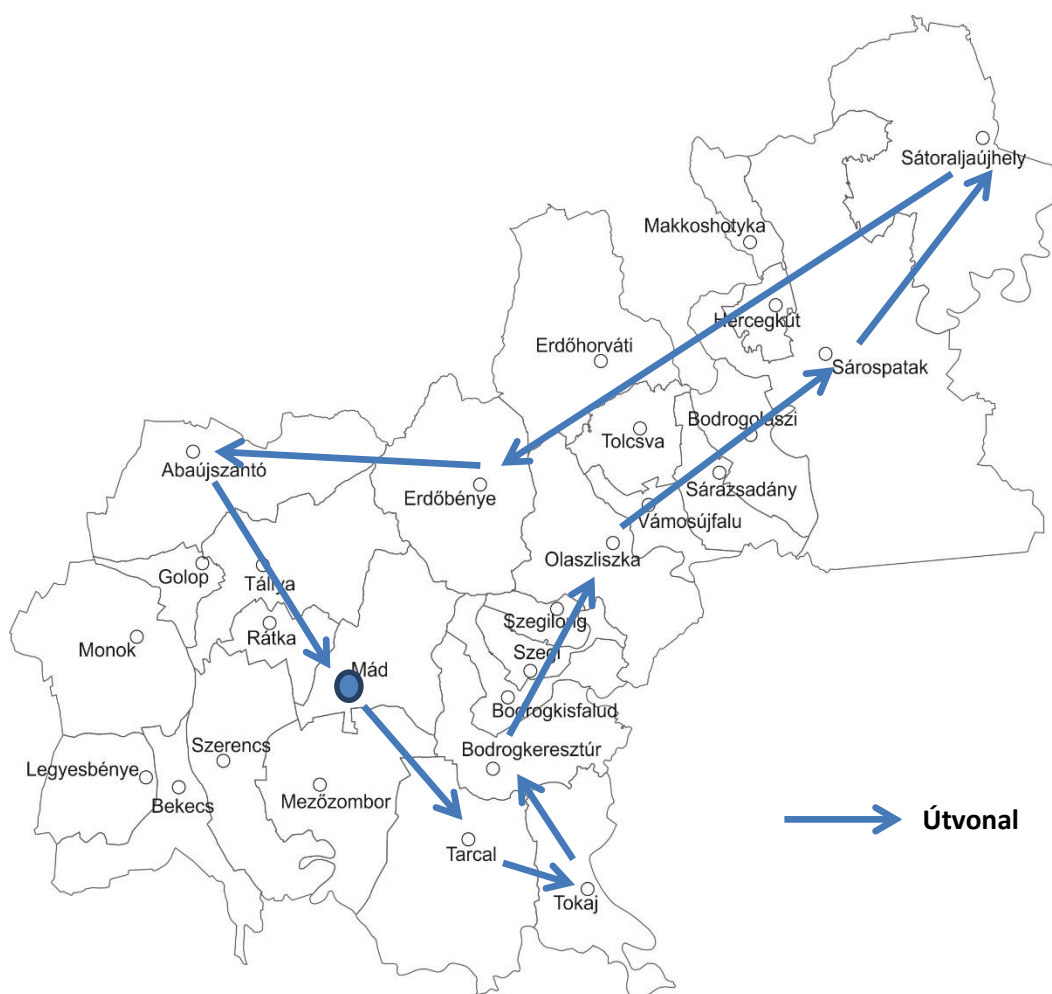
A Csodarabbik útja, mint tematikus útvonal Tokaj-Hegyalján

2012-ben létrehozták a Csodarabbik útját, amelynek célja volt a zsidó örökség bemutatása Tokaj-Hegyalján. A projekt keretében a tematikus útvonal mellett, a mádi rabbi házat is felújították, amely zarándokszállásként funkcionál (<http://zsido.com/a-csodarabbik-utja-kulonleges-zarandokut-fejlesztes/>).

Az Egységes Magyar Izraelita Hitközség által kezdeményezett, és az Európai Unió támogatásával megvalósult fejlesztés során a komplexitásra törekedtek, hiszen az ide érkező turisták számára biztosítva van:

- Zarándokút (10 település)
- Zarándokszállás (Mádi rabbi ház)
- Programok (Mádi Zsidó Napok)

7. sz. térkép: A tematikus út érintett települései

Forrás: Saját szerkesztés Orbán F. 1991 alapján

A zarándokút 10 települést foglal magába, amelynek kiinduló és végpontja is Mád. A zarándokszállás, a zsidó turisták számára Mádon épült meg (Mádi Rabbiház), amely 32 fő elszállásolását teszi lehetővé. A tematikus útvonal nem működik, mert a zsidó vendégek 87%-a csak azokat a településeket keresi fel útja során, ahol csodarabbi sírok találhatóak. Útjuk során az Északkelet-Magyarországon található nagykállói csodarabbi sírját is meglátogatják. A hazai helyszíneket a lengyelországi (Lezajsk) (Gleszer N. 2006), ukrainai (Umán) (Alla M. 2017), és román (Bikszád) (Kiss E. 2014) zarándokközpontok felkeresésével egészítik ki.

Zsidó szokásokat és hagyományokat bemutató programokat is szerveznek Tokaj-Hegyalján. A „Mádi Zsidó Napok” egy háromnapos rendezvénysorozat zenei programokkal, vallási szertartásokkal. A „Kóser Élménytúra” során a turisztikai látóvalók megtekintése mellett lehetőség van a kóser ételek kóstolására is. A „Jó éjszakát Mád” rendezvény keretében a rabbi házban tudományos előadásokat tartanak a hegyaljai zsidóság történelméről, kiállítás keretében lehet megtekinteni a valaha itt élt zsidó lakosság mindennapi életét. A látogatóknak

módjuk van a helyben készült kóser borok kostolására is (<https://www.programturizmus.hu/ajanlat-jo-ejszakat-mad.html>). A turisták Budapestről és a szomszédos országokból érkeznek a rendezvényekre.

Tokaj-Hegyalján a második világháború kezdetéig tizenötezer zsidó lakos élt. Közösségeik hozzájárultak a térség etnikai sokszínűségéhez, és a kereskedelmi munkájuk révén a gazdasági életben is jelentős szerepet vállaltak. A vallási vezetőik közül négy településen dolgozó rabbi cselekedeteivel kitűnt, és a vallási szerepén túl gyógyítással, hasznos gazdasági tanácsokkal is ellátta a hozzá forduló híveket, és akár a más vallásúakat is. Személyük határokon belül, és határon túl is a „csodarabbi” megtisztelő nevet kapta. A zsidótörvények megjelenése után a lakosok egy része az egykori lakhelyüket hátrahagyva kivándoroltak az Amerikai Egyesült Államokba és Izraelbe. Akik maradtak azokat a háborús évek alatt elhurcolták koncentrációs táborokba. A háború után először kivándoroltak, majd később a gyermekeik érkeztek vissza, hogy felkeressék egykori lakóházaikat és keresték a régi kapcsolataikat.

A valódi turistaérkezésekről azóta beszélhetünk amióta újra élesztették az itt eltemetett valamikor csodatevőnek nevezett rabbik mítoszáat. Az egykori csodarabbikba vetett hit, tovább él a valaha a területen élő haszid zsidók, illetve leszármazottaik emlékezetében. A növekvő turistaszámot mi sem bizonyítja jobban, mintsem, hogy 2019-ben a kutatási adatok alapján már évi 81.568 turista érkezett a világ minden tájáról (Varga Elek, Sátorajjújhely Esze Tamás u. 81-83). E mítosz felelevenítése Tokaj-Hegyalján egy új vallási turisztikai termék kialakulását eredményezte. Hasonló jelenséggel találkozunk a nemzetközi szakirodalomban is.

2013-tól kezdve Spanyolországban is kialakult a zsidó örökségen alapuló turisztikai termék (Shaul K. 2013). Az ukrainai Uman településen eltemetett rabbi sírját szintén nagy számban keresik fel a zsidó vallási turisták.

9.3. Az aktív turizmus

Tokaj-Hegyalja természeti adottságai a Eperjes-Tokaji hegyvonulat és a hegyláb felszínének geológiai sokszínűsége kiváló lehetőséget biztosított az aktív turizmus különböző területeit kedvelő turisták számára. Ennek ellenére az aktív turizmus nem tartozott a vezető turisztikai kínálat közé mivel az alapinfrastruktúra egyáltalán nem, vagy csak részlegesen volt kiépítve. Az utóbbi húsz évben bekövetkezett fejlesztések kapcsán mára ez a turisztikai ágazat a harmadik legkedveltebb vonzerővé nőttek ki magát a desztinációban.

A fejlesztések a Zempléni Kalandpark megépítésével kezdődtek. A folyamatos bővítés mellett újabb attrakciók jöttek létre a Megyer-hegyi Tengersizemen, valamint teljesen új vízi

turisztikai fejlesztés valósult meg a Felső-Tiszán és a Bodrogon. Még több olyan természeti adottságot találunk a területen, amely fejlesztésre és kutatásra vár. Az aktív turizmus fontos az egészségmegőrzés szempontjából is, ezért is tartottam fontosnak, ennek a turisztikai vonzerőnek az alaposabb vizsgálatát és kapcsolatát a többi turisztikai ágazattal.

Az aktív turizmus elméleti háttere

Az aktív turizmus, olyan turisztikai termék mely fizikai aktivitást igényel. A megszokott, hétköznapi monotonitásból való kiszakadást jelenti, ahol a turista akár könnyebb és rövidebb gyalogtúrákon, vagy magasabb adrenalin szintet eredményező hegyi kerékpározáson is részt vehet. Az aktív turizmushoz soroljuk, a természetjárást, a vízi turisztikai szolgáltatásokat, a kerékpáros turizmust, a lovas turizmust, a golfturizmust, a sí turizmust és az extrém kalandturizmust (Michalkó G. 2002).

Tokaj-Hegyalja természeti erőforrásait vizsgálva egyértelművé válik, hogy az alföld és a hegyvidék találkozása, valamint a Tisza és a Bodrog folyó közelsége biztosítja azokat a lehetőségeket, amelyek a felsorolt turisztikai tevékenységek igényeit kielégítik (Frisnyák S.-Gál A. 2009). A térség morfológiai viszonyai a természetjáróknak, a Bodrog a vízi turizmus kedvelőinek, a geológiai viszonyok az ásványgyűjtőknek jelent célterületet.

Az aktív turizmus a két világháború időszakában a turista egyesületek szerveződésének köszönhetően indult fejlődésnek. Beindult a természetjárás és egyre több jelzett turistaút készült Tokaj –Hegyalján is. Az 1938-ban kialakított, majd többször módosított útvonalú Országos Kéktúra útvonal Tokaj-Hegyalját is érinti (<https://www.turistamagazin.hu/hir/az-orszagos-kektura-tortenelme>). A II. világháborút követően 1950-1970 közötti időszakban bekövetkező erőteljes urbanizáció hatására a városi lakosság vágyott a természet közelségére és 1950-es évektől folytatódottak a túramozgalmak.

Az Országos Kéktúra útvonal több kisebb túraútvonalat fűz fel, amelyek segítik a természeti látnivalók megközelítését. A National Geographic 2019-es felmérése alapján a világ tizenhét legjobb turisztikai célpontja között szerepel a Kéktúra túraútvonala. A Kéktúra Makkoshotyka községnél érinti a térséget (<https://ng.hu/termeszet/2019/11/21/a-kektura-is-szerepel-2020-turisztikai-alomcelpontjai-kozott/>).

A bakancsos turizmus több formája is jelen van a területen. Ha nem is szervezett formában, de megjelent a „Nordic-Walking” mint egészségturisztikai forma, és a fiatalok körében egyre népszerűbbek teljesítménytúrák.

Tokaj-Hegyalján Sátoraljaújhelyből a kék turistajelzésen- Károlyfalváról és Sárospatakról a piros turistajelzésen haladva a Zempléni-Hegyköz felé tehetünk gyalogtúrákat.

Makkoshotykáról a kék turistajelzésen, Erdőhorvátiból és Erdőbényéről a piros turistajelzésen keresztül a Huták völgyébe tehetnek kirándulást a turisták. A tokaji Kopasz-hegyet a piros és zöld turistajelzéseken haladva érhetik el a turisták és gyönyörködhetnek a Bodrogek övzátányos, morotvás vidékében (<https://turistautak.openstreetmap.hu/mentettutv-1463326747>).

Vízi turizmus

A vízi turizmust az 1930-as években a halászat, a horgászat és szezonálisan a fürdőzés jelentette. Az 1970-es évektől kezdődően először csak a Tiszán, majd a Bodrogon is megjelentek a kajak- kenu túrázók, amit a sportolás mellett a folyók nagyon gazdag élővilágának megismerése is inspirált. A nemzetközi Tisza-túrák szervezése nem csak a belföldi turisták számára jelentett vonzerőt. A túrázók száma folyamatosan emelkedett és a zsúfoltság valamint az új útvonalak keresése terelte át a túrázókat a mellékfolyókra, így a Bodrogra is. Napjainkra a Felső-Tisza vízi turizmusa iránti érdeklődés csökkent, ami az infrastruktúra hiányos voltára és az élővilág (vízi madarak) számának csökkenésére vezethető vissza. Az elmúlt tizenöt évben a vízi turizmus infrastruktúrája javult a Bodrog folyón. Új vízitúra tanösvényeket jelöltek ki a Bodrogzugban, sétahajó járatokat indítottak Tokaj és Bodrogkeresztúr, illetve Tokaj és Sárospatak között (Falusi Turizmus Sz.-Sz.-B. Megyei szerv. 2006). A fejlesztések ellenére nem tapasztalható lényeges turistaszám bővülés, pedig az utóbbi öt évben tematizált sétahajó járatokkal is próbálják ráirányítani a turisták figyelmét a Bodrogon működő vízi turisztikai szolgáltatásokra. „Mikuláshajó a Bodrogon”, „Vacsorahajó a Bodrogon”, „Borhajó a Dereszla Pincészethez”, sárkányhajó versenyek, melyek mind olyan tematikus vízi turisztikai szolgáltatások, amelyek konkrét célcsoportot céloznak meg (<https://hajokirandulas.hu/tokaj-shop/>).

A természetvédelmi területek és tájvédelmi körzetek közül turisztikai vonzerőt a Tokaj-Bodrogzug növény- és állat világa és a Megyer-hegyi Tengersizem jelenti a turisták számára (Luda Sz.-Várad Zs. 2016).

A Tokaj-Bodrogzug Tájvédelmi Körzet 5258 hektár, melynek területe az Olaszliszka-Zalkod vonaltól Tokajig húzódik. Három részt különíthetünk el: Bodrogzug-, a Taktaköz és a Nagy- Kopasz területét. Nyolc település határát érinti melyek a következők: Bodrogkeresztúr, Bodrogkisfalud, Olaszliszka, Szegi, Tarcal, Tiszaladány, Tokaj, Zalkod.

A Bodrogzugban a természetes növényzetet a mocsárrétek, nádasok, fűzligetek alkotják. A növényvilágában a szibériai nőszirom, a fehér tündérrózsa, még állatvilágában a fekete gólya, a haris, a réti fülesbagoly tartozik a védett fajok közé. A madaraknak fészkelő és pihenőhelyként szolgál az alig megbolygatott természetes környezet. A tavaszi áradások idején a terület víz alá

kerül. A természetföldrajzi és biológiai adottságait tekintve, hazánk egyik kivételes területe, hiszen az alföldi vizes élőhelyek, és a középhegységre jellemző ökoszisztéma egyaránt megtalálható és bemutatható. A kivételes adottságainak köszönhetően hazánk egy új nemzeti parkjának várományosa a terület (Frisnyák S. –Gál A.- Horváth G. 2009).

A Zempléni Nemzeti Park ötletét már 2007-ben Bihari Zoltán felvetette. Azzal indokolja a Nemzeti Park megvalósítását, hogy a terület több száz védett növény és állatfajnak ad otthont, megvan az ember és a táj harmóniája, a csend, nyugalom és a természet közelsége. A tervezett nemzeti park geológiai és hidrogeológiai viszonyai a szubkárpati klímával együtt meghatározzák különleges értékű flóráját és faunáját. Sajátos településszerkezete, a hegyi rétek és erdőségek, valamint az épített örökségek adják a térség értékeit. Tokaj-Hegyalja megkapta a történeti táj, a kultúrtáj elismerést, 2017-től kiemelt turisztikai területként tartják nyilván. A Nemzeti Park létrehozásával nem kellene újabb természetvédelmi korlátozásokat bevezetni, hanem a jelenlegi természetvédelmi területek és a tájvédelmi körzetek gondozását egy nagyobb egység a Zempléni Nemzeti Park végezné (Bihari Z. 2008).

Sokszínűségének köszönhetően turisztikai szempontból az év minden szakában találunk érdekességeket a területen. A vizes élőhelyek élővilága a vonuló madaraknak köszönhetően évszakonként változik, de mindig tartogat meglepetést. A Bodrog holtágaiban a horgászat, még a Bodrozugban a vízi túra útvonalak, és tanösvények jelentik a vonzerőt. Három vízitúra útvonalat tudnak bejárni a turisták:

- A Bodrog- Zalkod- Viss-holtág- Bodrog
- Nagy-tó-Kovács-tó csatorna- Bodrog
- Bodrog- Nagy-tó-Bogdány-tó-Bodrog útvonal

https://www.google.com/maps/d/viewer?hl=en_US&mid=1zi_CW-6Sqx1tWAJucWSQ8keWI04&ll=48.158091703901064%2C21.38953289999995&z=14

A Bodrozug vízitúra tanösvény öt km hosszúságú, és három megállóhellyel rendelkezik. A terület bemutatását, természeti értékeit a tájékoztató táblák jelzik (<http://www.anp.hu/uploads/articles/file/tan%C3%B6sv%C3%A9ny/bodroguqtanosveny.pdf>). A tanösvényen való részvétel engedélyhez kötött, és nem haladhatja meg a résztvevők száma naponta a háromszáz főt. A Bodrozugot látogatók száma átlagosan évi tizenötezer fő (<https://turizmus.com/utazas-kozlekedes/vizi-elmanyturautvonlat-alakitanak-ki-a-bodroguqban-1164786>).

Tokaj és a szlovákiai Abara között „vízi élményútvonal” működik. A Bodrog és Bodrozug csatornáit csónakkal átjárhatóvá tették. Zalkodon vízibázis, Sárospatakon természetvédelmi oktató és látogatóközpont áll a vízi túrázók részére. Sátoraljaújhelyben erdei foglalkoztató, míg Szegiben méhészeti bemutatóhely teszi teljesebbé a terület élővilágának jobb

megismerését. A vízi élményútvonal célja, a Bodrogot, és a Bodrogzugot látogató turisták komplex kiszolgálása, és a hegyaljai vízi turisztikai vonzerő számának növelése (<https://boon.hu/kozelet/helyi-kozelet/vizi-utak-a-bodrogzugban-3848691/>).

A Megyer-hegyi Tengerszem a XX. század második felétől, mint érintetlen természeti képződmény volt megtekinthető a turisták számára. A XIX. századi külszíni malomkőbánya bányaudvarában felgyülemlett csapadékvíz egy sziklafalakkal határolt tó kialakítását eredményezte. 2019-ben kezdték meg a tengerszem turisztikai célú fejlesztését. A turisták számára parkolót és látogatóközpontot építettek ki és kilátó épült. A tavat határoló sziklafalakon „Via ferrata” pálya készült, és felújították a régi sziklalakásokat, amelyeket a bányászok használtak, bővítve a helyi látványosságok számát. Az itt készülő turisztikai fejlesztések lehetnek gazdaságilag pozitív hatásúak, de a természeti környezetbe való beavatkozással, a környezet további terhelésével a negatív hatásokat erősödésére számíthatunk (https://index.hu/kultur/eletmod/2020/07/11/kuszotura_az_orszag_legszebb_kobanyajaban/).

Geológiai adottságok, Zemplén Kalandpark és a kerékpáros turizmus Tokaj-Hegyalján

A földtörténeti múlt, a miocénben működő aktív vulkanikus tevékenység következtében Magyarország legváltozatosabb geológiai felépítésével rendelkezik a Zempléni-hegység és ezzel együtt Tokaj-Hegyalja is (Pinczés Z. 2003). Az ország szinte valamennyi ásványgyűjtő köréhez tartozó turista már járt ezen a területen és aktívan részt vett az ásványgyűjtő lelőhelyek feltárásában. Éppen ezért az aktív turizmus vonzerő kínálatához sorolhatók azok a geológiai helyszínek, amelyek valamilyen ritka ásványt tartalmaznak Tokaj-Hegyalján. A térség településeinek 51%-án található gyűjtésre alkalmas ásványvagyon. Az ásványfajtákat már az 1970-es években feltárták, és az ásványgyűjtő turisták számára a feltárások turisztikai célterületnek számítanak. Erdőbénye határában az opálváltozatok, Rátkán a Koldu-tetőn a hidro és limnokvarcit, a bentonit, a zeolit, Mádon a zeolit, és kaolin, Bodrogkeresztúron a riolit változatai vonzzák a gyűjtőket. Népszerűek azok a területek ahol kis területen akár négy-öt féle ásványt is lehet találni, mint például a Koldu-tetőn (Rátka), vagy a Mulató-hegyen (Erdőbénye) (Gimesi I. 2008). Az iskolás gyermekek számára oktatójelleggel lehetne kihasználni a geológiai helyszíneket (Drotár N.- Szalók Cs. - Hanusz Á. 2016).

Nagy népszerűségnek örvend a sátoraljaújhegyi kalandpark, amely vonzerővé lépett elő miután a keleti ország részben hasonló szolgáltatást nyújtó komplexum nem található. A várostól északra a Magas-hegy oldalában az egykori sípálya területén és a hegytetőn alakították ki a turisták számára a három szinten tizenöt élményelemet. A kalandpark elsősorban a hazai turisztikai igényeket elégíti ki és valójában a hazai turisták részére jelent vonzerőt. A külföldi

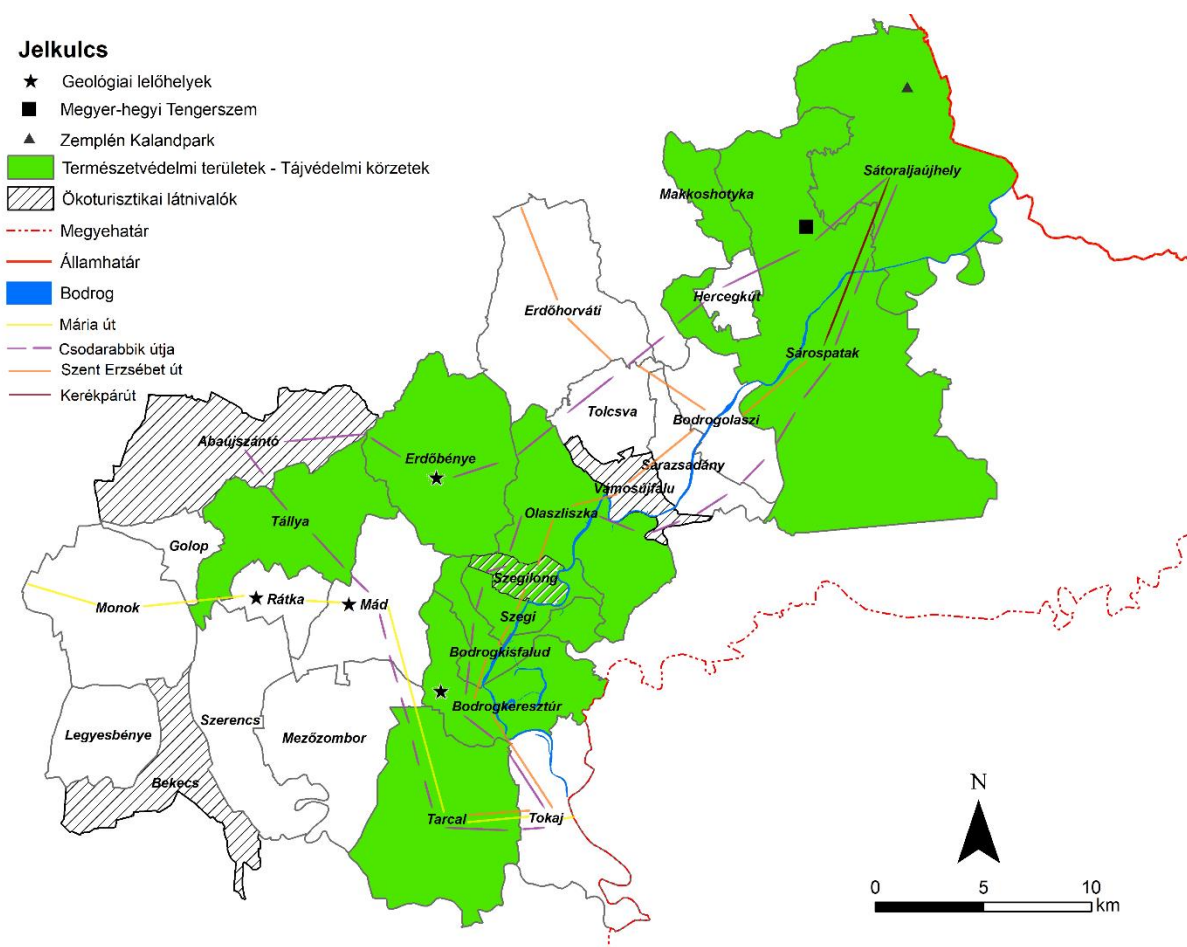
turisták zömében Kelet-Szlovákiából érkeznek. A kalandpark célja a folyamatos innováció és a Magas-hegyen újabb élményelemek építése. Az elmúlt öt évben évente 7%-al növekedett a látogatók száma, amit úgy értek el, hogy két-háromévente újabb élményelemekkel lepték meg a látogatókat. A leglátogatottabb elem a nyári bobpálya. A kalandpark mászófallal is rendelkezik és a téli sportok kedvelőinek hófánkpálya, sípálya áll a rendelkezésükre. Az ökoturisztikai központ kiállításai a fenntartható turizmus szellemiségét idézik meg a látogató számára. A Magas-hegy csúcsáról van lehetőség átcsúszni drótkötélpályán a Szár-hegyre majd kabinos felvonóval visszahozzák a vendégeket. A Magas-hegyen kialakított vendéglátóegységből gyönyörű kilátás nyílik a hegyközi-, és bodrogközi területekre (<http://www.zemplenkalandpark.hu/elmenyelemek/>).

A kalandpark gazdaságos működtetésének alapvető feltétele a folyamatos látogatószám bővítés, amit célirányos marketingmunkával, és újabb látványelemek építésével tudnak elérni.

Az aktív turisztikai kínálat egy másik lehetséges eleme a kerékpáros turizmus lenne, de sajnos, csak Sárospatak és Sátoraljaújhely között található elfogadható kerékpárút. A 2017-ben indult tervezési ciklusban célként tűzték ki, hogy a Tokaj és Mád települések között is kiépül a kerékpárút, de napjainkig nem valósult meg. A desztináció megközelíthető kiépített kerékpárúton Nyíregyházáról, de sajnos a térség felfedezésére a természeti értékek és épített örökségek felkeresésére kiépített kerékpárút hiányában nincs lehetőség. Kerékpárokat Sárospatakon, Sátoraljaújhelyen, Vámosújfalun, Sáradsadányban és Tokajban lehet kölcsönözni. Viszont a kerékpárokat használni csak a közutakon lehet. A községek között az elhanyagolt állapotú közutakon nehéz és balesetveszélyes túrákat teljesíteni és az alapinfrastruktúra is hiányzik (szervíz és pihenő) (<http://tokaj.hu/hirek/epulhet-kereparut-hegy-korul/>).

Az ökoturizmus népszerűsítése és térhódításának minél előbbi érvényesülése miatt, ökoturisztikai központok kerültek kialakításra öt településen (Abaújszántó, Vámosújfalun, Szegilong, Bekecs, Sátoraljaújhely). A turisztikai fejlesztés célja, felhívni a figyelmet az ökoturizmus fontosságára és széles körben történő terjesztésére. Korábban lakóházként működtetett épületek funkcióváltás következtében lettek ökoturisztikai központok, de az ökoszisztéma bemutatásán túl nem rendelkeznek élményt nyújtó turisztikai szolgáltatással. A madár és növényvilág bemutatása, interaktív terek kialakítása nem túl nagy élmény a turisták körében. Az ökoturisztikai központok kiállításai kevésbé ismertek a turisták körében (Petykó Cs. 2009).

8. sz. térkép: Tokaj-Hegyalja aktív turizmusa és tematikus útvonalai (2019)

Forrás: Saját szerkesztés a Tokaji Borvidék Fejlesztési Tanács adatai alapján

Fejlesztési elképzelések és a fejlesztési tervek kritikai értékelése

Tokaj-Hegyalja aktív turizmusának további fejlesztését rövid és hosszú távon képzelték el a turisztikai szakemberek. Öt olyan fejlesztés szerepel, amely valószínű áthúzódó beruházként csak a tervezési ciklus lezárta után készül el. A turisztikai fejlesztési koncepcióban szerepel a sátoraljaújhelyi Szár-hegy és Vár-hegy közötti függőhíd építése. A 345 és 360 méter magas Szár-hegy és Vár-hegy között 1,2 méter széles, és 700 méter hosszú üveg függőhíd építését tervezik, négy helyen 60-60 cm-es kiállóhelyekkel

(https://mtu.gov.hu/documents/prod/M--szaki-leiras_MTU_Fugg--hid_engterv_tenderterv.pdf).

További fejlesztés lesz Tokajban a Bodrog parti sétány kialakítása és a Bodrogzug területe felett lombkorona sétány megépítése.

A városhoz köthető további aktív turisztikai lehetőség az üdülőhajózás. Az üdülőhajózás zavartalan működtetése érdekében két bázist építettek ki (Kisköre és Tokaj). A Bodrog folyón Tokajnál épült egy műszaki bázis és személykikötő, majd további két kikötőt építettek ki Sárospatakon és Sátoraljaújhelyen. Az üdülőhajózás célja, a Tisza és a Bodrog folyó

környezetének megismerése, és a kikapcsolódás a természet közelségében. Sárospatakon, Sátoraljaújhelyben és Tokajban a települések feladata a turisztikai értékek, és az aktuális programlehetőségek ismertetése a vendégek számára

(<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A17H1092.KOR&txtreferer=00000001.txt>).

A tervek között szerepel egy Panoráma dűlőtúra útvonal kialakítása, amely a borvidék valamennyi legfontosabb dűlőjét érintené. A borászok egyéni szolgáltatásként kínálnak dűlőtúrát, de egész Tokaj-Hegyalját érintő tematikus útvonalat csak most fognak létrehozni. Az útvonalon a kilátóhelyeket is felújítják (<http://www.tbft.hu/abaujszantotol-satoraljaiujhelyig-lehet-majd-turazni-a-tokaji-borvidek-duloi-kozott/>).

Az elmúlt tíz évben az aktív turizmusban fejlesztése érdekében mintegy harmincegy különböző fejlesztés valósult meg. A beruházások a turisztikai termék valamennyi fajtáját érintették (Pl. a kerékpáros turizmus, vízi turizmus, ökoturizmus és bakancsos turizmus stb). A korábban kihasználatlan épületeket felújították és kaptak turisztikai funkciót. Vámosújfalun, Bekecsen, Sátoraljaújhelyen, Abaújszántón és Szegiben ökoturisztikai központot alakítottak ki. Az volt a cél, hogy a turisták egy helyen, mint látogató központban kapjanak tájékoztatást a kistérségek ökoturisztikai adottságairól és túralehetőségekről.

10. Marketing

Az élmények márkázása az egyik legnagyobb hatással bíró marketingtevékenység. A vásárlók számára nem az adott termék, vagy szolgáltatásnyújtás minősége egyedül meghatározó. Ami számukra valóban fontos, az a termék használhatóságával kapcsolatban kialakult általános elégedettség. Az utazási élmény különböző szolgáltatások és viselkedésbeli megnyilvánulások láncolatát foglalja magába (Otto R. 1995).

Eddigi ismereteim alapján úgy ítélem meg, hogy a földrajzi helyek, vagy szervezetek is elláthatók márkanévvel, és e márkaépítés célja, hogy az adott helyet tudatosítsák az emberekben, és egy kedvező képet hozzanak létre a látogatók számára. Michael Hall (Hall M. 2002) szerint a következő szempontok határozzák meg a márkát: tiszta és egyértelmű kép, amely megkülönbözteti a versenytársaktól, hosszú távú versenyelőny elérése, érzelmi kapcsolat kialakítása a fogyasztókkal. Ahhoz viszont, hogy ez az érzelmi kapcsolat létrejöjjön fontos, hogy a márka rendelkezzen a következő tulajdonságokkal: lelkesítő, ötletes, hihető, hatékony (Morgan N. et al 2004).

A desztináció imázs, a turisták döntéshozó folyamatában játszik szerepet. Maga a desztinációs marketing különböző csatornákon keresztül zajlik. A különböző szegmensek mind máshonnan nyernek információt, és minden korosztályt más módon kell elérni. A turisták

eléréséhez az ország hivatalos promóciós oldala szolgál tökéletes példaként, más célcsoportoknak a televízió, az újságok, a magazinok, és a közösségi média, mint marketingeszköz meghatározó. A desztináció megfelelő marketingkommunikációjának sikeressége függ attól is, hogy a vállalkozói szférával, a helyi közösséggel mennyire tudnak közösen együtt működni és egymást támogatni egy közös cél érdekében (Nelson V. 2016).

A marketing elemzése a borturisztikai desztinációban

A desztinációs marketing értékelése érdekében elemzést kell végezni a marketing tervről és más, a desztinációt érintő releváns állami és magánintézmények által alkalmazott promóciós tevékenységek médiájáról és tartalmáról. Különösképp a következőket kell megfigyelni:

- A turizmus promóciós média eszközei, különös tekintettel a weboldalra, jelenlét a közösségi médiában (Facebook, Twitter stb.);
- Videohálózatok (YouTube) és egyéb közösségi hálózatok (Instagram, Pinterest stb.), kiadványok, audiovizuális termékek, és turisztikai szórólapok;
- A rendezvényeken, vásárokon való részvétel, fesztiválok, turisztikai termékek,
- A desztináció jelenléte a turisztikai szereplők katalógusaiban.

A hely imázsának létfontosságú szerepe van a döntéshozatali folyamatban, különösen azoknak a potenciálisan első alkalommal járó turistáknak az esetében, akiknek nincs előzetes tapasztalata a desztinációról (Özdemir G. 2010).

Összefoglalva a desztináció marketing óriási szerepet játszik a látogatói percepciók kialakításában. Mind a márkázás, mind a megfelelő imázs kialakítása egyaránt elengedhetetlen ahhoz, hogy a vásárlót meggyőzzék az adott desztináció miért éri meg a látogatást. Éppen ezért fontos megismerni és tanulmányozni, hogyan is zajlik a borturisták döntési mechanizmusa, hiszen így sikeresebb lehet a desztináció marketing terv is.

A bormarketing és Tokaj-Hegyalja marketingtevékenysége

Hazánkban a Magyar Turisztikai Ügynökség feladatköréhez tartozik az állami bormarketing. A bormarketing jelentősége összefonódik a gasztronómiai marketinggel, ugyanis közös, kiemelt szerepkört töltenek be az országimázs és a turisztikai márka kialakításának jelentőségében, valamint befolyásolják az országról alkotott megítélést is. A Magyar Turisztikai Ügynökség célja egy egységes, magyar bormárka létrehozása, melynek segítségével bemutathatóvá válik a bor, mint turisztikai termék külföldi, és belföldi fogyasztók számára egyaránt (MTÜ 2012-2018).

Véleményem szerint az országimázs szerves részét képezik a kiváló borok, és az egyedi magyar ízek. A bor és a gasztronómia párosítása komplex turisztikai élményt nyújt, melyek az elérhető marketingeszköztár segítségével kulináris élményként juthatnak el a hazánkba látogató turistákhoz. A magyar bor egyedisége az autentikus környezettel alkot tökéletes egységet, ez által válhat a külföldi és belföldi turisták számára egyaránt valódi élménnyé egy hazai borrégió meglátogatása.

Az MTÜ és a Hegyközségek Nemzeti Tanácsa közös erővel alkotta meg a hazai borágazat rövid távú marketingkommunikációs koncepcióját 2017-ben, melynek lényege a magyar bor példaértékűvé válása. Szintén ezzel a céllal készült el az egységes magyar borarculat, és a magyar bor kommunikációs értékpiramis. A piramis négy szintből épül fel, ahol a különböző értékkel rendelkező borok találhatóak meg. Lentől felfelé haladva először a regionális, majd a települési, és a dűlőszelektált borok következnek, míg a hierarchia csúcán a világszerte ismert és elismert tokaji aszú kapott helyet. A piramis segítségével jöhet létre a magyar borok világszintű pozicionálása és a turistákkal való megismertetése (MTÜ 2012-2018).

Borászati szemszögből tekintve az általam megkérdezett borászok véleménye alapján „csak” egy élmény alapú megközelítésről beszélhetünk. A bormarketing háttérbe vonul és helyette szinte 100%-ban a marketing lép érvénybe. Tehát a bor, mint marketingtényező elmélet jelentősége némileg csökkenő tendenciát mutat. A kikapcsolódással, a szabadidő eltöltésével és a hobbi céljából létrejött tevékenység végzése során felmerülő terméket és szolgáltatást egy életérzéssel és egy élmény ígérettel lehet összekapcsolni.

5. sz. ábra: Borkommunikációs értékpiramis

Forrás:

https://www.parlament.hu/documents/10181/1479843/Infojegyzet_2018_28_hegykozsegek.pdf/ddded06f-5314-d1f8-444a-87361c074eb3

Tokaj-Hegyalja bormarketingje mellett az aktív turizmus új szolgáltatásainak marketingtevékenységét érdemes vizsgálni. Az aktív turizmus korábban nem volt igazi vonzerő a területen, hiszen csak a bakancsos turizmus, a túraútvonalak érintették a területet, valamint a Bodrog folyó vízi túrái jelentettek egy szűk vonzerőt. A Zempléni Kalandpark megépítése pár évvel ezelőtt viszont megváltoztatta a kínálatot, és új célcsoportot kellett megnyerni, hogy a területre érkezzenek. Napjainkban az új fejlesztéseknek köszönhetően ugyancsak új termék jelent meg a nyaralóhajózás, amely eddig egyáltalán nem volt jelen a Tiszán és a Bodrogon. Az új kínálat, új marketingkommunikációt igényelt a szolgáltatótól, hogy a potenciális célcsoportot célzottan éri el. A sátoraljaújhelyi kalandparkot a 2007- és 2013 közötti tervezési ciklusban építették meg, és azóta is folyamatosan fejlesztik újabb és újabb szolgáltatásokkal, bővítve ezzel a vonzerők számát (Luda Sz.-Váradi Zs. 2016). Az új fejlesztések célja, hogy bővíthető legyen a kalandparkba látogató turisták köre, vagyis a kisgyermekkel érkezők számára is legyen kínálati elem. A kalandpark marketingterve két tevékenységre fókuszált. Egyrészt megismertetni a leendő turistákkal a folyamatosan bővülő szolgáltatások, aktív elemek körét, vagyis a motiváltságot növelni a leendő látogatók körében. Másrészt a nagyon pontos információs tevékenység, amely a megközelítéstől, a kiegészítő szolgáltatásokon keresztül az összes információt tartalmazza. A kalandpark a látogatószám folyamatos növekedését azzal a marketingtevékenységgel érte el, amely a saját honlapján található invitáló és informáló adatokban rejlik, illetve az olyan mobil applikáció elkészítésével, amely szinte minden potenciális leendő turista számára hozzáférhető. Külön alkalmazást működtetnek, melyet az Appstore és a Google Play áruházakból is letölthetnek az érdeklődők. A fejlesztésekről a Zemplén televízió, a Hegyalja televízió rendszeresen beszámol, de oda figyelnek arra is, hogy az országos sugárzású média is szerepeltesse hírműsoraiban az új vonzerőket. A Duna World esti műsorsávjában hirdetnek, de az M1 televíziós csatornát is használják reklámozás céljából (http://www.zemplenkalandpark.hu/wordpress/wp-content/uploads/2019/04/A_Magas-hegyi_Turisztikai_es_Sportkozpont_2018_evi_beszamoloja.pdf).

A saját honlap mellett más turisztikai honlapokon is szerepelnek a hirdetések és igyekeznek a turistákban a motivációt felkelteni, hogy Sátoraljaújhelyre látogassanak (Ilyen honlap például a programturizmus.hu, a sielok.hu, a maradjitthon.hu és a szállashirdeto.hu).

A Sátoraljaújhely-Hegyköz Turizmusáért Egyesületnél nyomtatott kiadványok, térképek is készülnek, melyben Sátoraljaújhely turisztikai látnivalói és a kalandparkra vonatkozó komplex információk is szerepelnek. A tokaji Fesztiválatlan műsorfűzetében, a KÖZMAG (Középiskolások Magazinja) és a Szuperinfó hirdetései között is helyett kaptak a kalandpark programjai. A határon túli vendégek motiválására (elsősorban a szomszédos

szlovák vendégek) a külföldi utazási magazinok hirdetései szolgálnak. A kalandpark területén található turisztikai információs központ viszont azt erősíti, hogy a kalandparkba látogató vendégek ismerjék meg jobban a város és Tokaj-Hegyalja egyéb turisztikai vonzerejét.

A televíziós tartalmak és szórólapokon kívül a napjainkban használt közösségi média felületén szintén megtalálhatók a Kalandpark éppen üzemelő szolgáltatásai. A Facebookon és Instagramon is elérhetők az információk. Ezt azért tartom fontosnak, mert így nem csak az idősebb korosztály, hanem a fiatalok is tudomást szerezhetnek a kalandpark aktuális programjairól. A közösségi felületeket napjainkban már legfőképpen a harmincöt év alatti személyek használják fel információszerzésre. A Youtube-on Zemplén Kalandpark Media néven vannak jelen, ahol az élményelemek kipróbálása közben felvett videókkal csábítják a vendégeket a kalandparkba.

A Kalandpark marketing tevékenysége valójában mindazt a hatékony eszközrendszert, tevékenységet felöleli, amely a mai turizmus marketing elméletben és gyakorlatában megtalálható. Mindez az offline és online platformokat is magába foglalja. Minden célcsoportot igyekeznek megcélózni a tévéreklámok, szóróanyagok, és közösségi média alkalmazásán keresztül. A marketing tevékenység eredményesen működik, hiszen a látogatók száma évről évre növekszik (http://www.zemplenkalandpark.hu/wordpress/wp-content/uploads/2019/04/A_Magasy-hegyi_Turisztikai_es_Sportkozpont_2018_evi_beszamoloja.pdf).

Az aktív turizmus másik vonzerejét a napjainkban indított nyaralóhajó turizmus jelenti. A nyaralóhajózás egy új termék Tokaj-Hegyalján, amely a Tiszán és a Bodrogon valósult meg. Ez az új turisztikai attrakció országos jelentőségű, ezért valamennyi hírportálon, weboldalon bevezető reklám tevékenység előzte meg a megnyitást. Már korábban is olvasható volt, hogy az új turisztikai fejlesztés milyen ütemben halad. Olvashattak a leendő vendégek a kikötők építéséről és a hajók beszerzéséről, valamint az üzembe helyezésükről. Naprakész információt közöltek a foglalási lehetőségekről. A beharangozó marketing tevékenységet olyan videók egészítették ki, amelyek azt is bemutatják, hogy az üdülők részére milyen gasztronómiai és kulturális program ajánlatot tudnak biztosítani a partmenti települések. Mindezt ugyanazokon a platformokon igyekeztek bemutatni, amely eszközök már sikeresek voltak a kalandpark piacra segítése során is.

11. Eredmények

A primer kutatás során a legfontosabbnak ítélt turisztikai termékek kerültek a kérdések fókuszába, hogy a szakirodalomban megtalálható megállapítások a primer kutatás során megerősítést vagy cáfolatot nyerjenek. A turista kikérdezést saját magam végeztem. A kérdőív

alapsokaságát a Tokaj-Hegyaljára érkező turisták képezték. A felmérés során ezerháromszáonyolcvanöt turista került megkérdezésre és a mintavétel során a zsidó-, és a borturisták kivételével a véletlenszerűsége törekedtem.

Borturizmus

A borturisták megkérdezését 2019-ben végeztem. A helyszínek között harmincegy borászat szerepelt melyeket a következő településeken látogattam: Sárospatak, Sátoraljaújhely, Tokaj, Abaújszántó, Szerencs, Hercegkút, Erdőbénye, Bodrogkeresztúr, Bodrogkisfalud, Bodrogolaszi, Olaszliszka, Tolcsva, Rátka, Mád, Tállya, Mezőzombor, Tarcál. A kutatásban részt vett pincészeteket a következő táblázat szemlélteti.

12. sz. táblázat: A kutatásban részt vett pincészetek (2019)

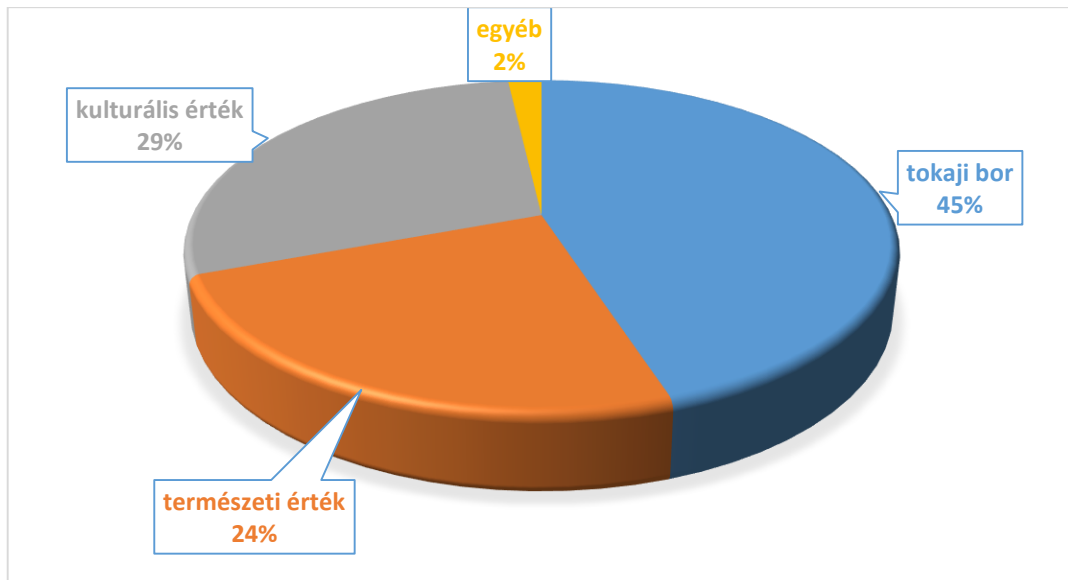
Abaújszántó- Galambos pincészet	Mezőzombor- Disznókő szőlőbirtok	Tarcál- Matyisák-vízkeleti pincészet
Bodrogkeresztúr- Füleky pincészet	Mád- Holdvölgy pincészet	Tarcál- Pataky borporta
Bodrogkeresztúr- Gönczy pincészet	Mád- Bartha Pincészet	Tarcál- Basilicius Szőlőbirtok
Bodrogkeresztúr- Chateau-Dereszla	Olaszliszka- Kvaszinger borászat	Tállya- Rác és Koroknay pincészet
Bodrogkisfalud- Hangavári szőlőbirtok	Rátka- Angyal borászat	Tokaj- Szerelmi pince
Bodrogolaszi- Fedor József pincészet	Rátka- Árvay pincészet	Tokaj- Himesudvar
Erdőbénye- Karádi és Berger borászat	Sárospatak- Simkó Pince	Tokaj- Rákóczi pince
Erdőbénye- Béres szőlőbirtok	Sárospatak- Harsányi pincészet	Tolcsva-Sveda borház
Hercegkút- Tokaj Portius	Szerencs- Rozsnyai kúria	Tolcsva- Oremus
Hercegkút- Götz pincészet	Szerencs- Bukovszky pincészet	Tolcsva- Csubák pincészet
Hercegkút- Naár pincészet		

Forrás: Saját szerkesztés a primer kutatás alapján

Tokaj-Hegyalja borturizmusának vizsgálatára tizenkilenc kérdés vonatkozott. A kérdések között szerepeltek nyitott, zárt és skálás kérdések. A kérdéseket három téma köré csoportosítottam: az utazás motivációjára, a borkóstolási szokásokra, és a turista borturizmusra

vonatkozó fejlesztési javaslatainak bemutatására. A kutatás során ötszázhusz turista került megkérdezésre. A doktori értekezés terjedelmi korlátai miatt nem került bemutatásra mindegyik kérdésre adott válasz.

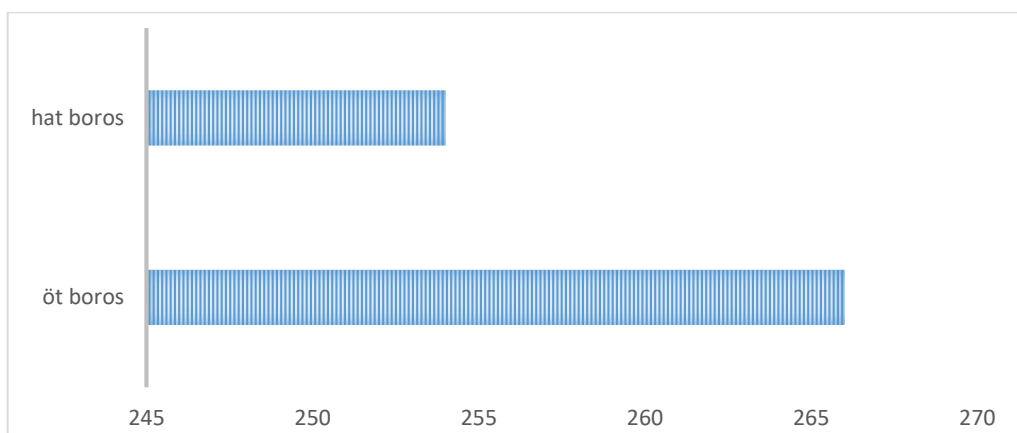
6. sz. ábra: A borturisták utazási motivációja Tokaj-Hegyalján (2019) (N=520)

Forrás: Kérdőívek adatainak kiértékelése alapján saját szerkesztés

A turisták utazási motivációjánál 45%-ban a tokaji bor volt a vonzerő, még a válaszadók 29%-a a kulturális értéket, és 24%-a a természeti értéket jelölte meg. Az egyéb kategóriában a rokonlátogatások szerepeltek. Az utazás motivációja alapján két csoportra bontottam a megkérdezett turistákat: ha a turista kifejezetten a borkóstolás miatt érkezik Tokaj- Hegyaljára, de emellett, ha ideje engedi, meglátogatja a kulturális értékeket, vagy kipróbálja az aktív turizmus elemeit. A másik csoportosítás, amikor kifejezetten a kulturális, vagy aktív turizmus miatt érkezik a turista, de ha már Tokaj-Hegyalján van, akkor a borkóstoláson is részt vesz. A borturisták megkérdezésénél, a válaszadók majdnem fele (45%) a tokaji bor miatt érkezett Hegyaljára, még a 29% és 24%-nak elsődlegesen a kulturális és természeti értékek voltak a turisztikai vonzerők, de az utazás során borkóstoláson is részt vettek.

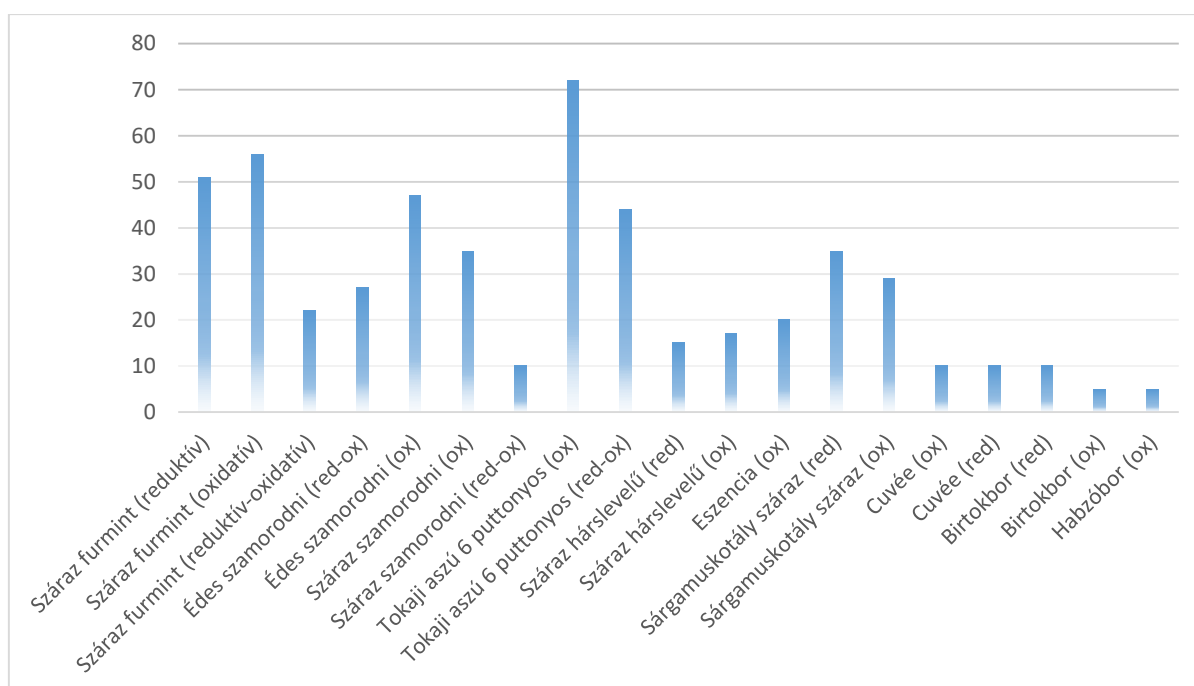
7. sz. ábra: Tokaj-hegyaljai borkóstoló programon való részvétel (2019) (N=520)

Forrás: Kérdőívek adatainak kiértékelése alapján saját szerkesztés

A borkóstolókat kínálatuk alapján két csoportra bontottam, a hat vagy annál több bort kínáló kóstolókra és az ötboros kóstolókra. A válaszadók 49%-a az utazás során hat boros-, 51% ötboros kóstolón vett részt. A turisták több mint fele ragaszkodik a hagyományos borkóstolók kínálatához. A borkóstoló programon való részvétel szorosan kapcsolódik a turisták által legkedveltebb borfajták megjelölésének kérdéséhez.

8. sz. ábra: A legkedveltebb borfajták Tokaj-Hegyalján (2019) (N=520)

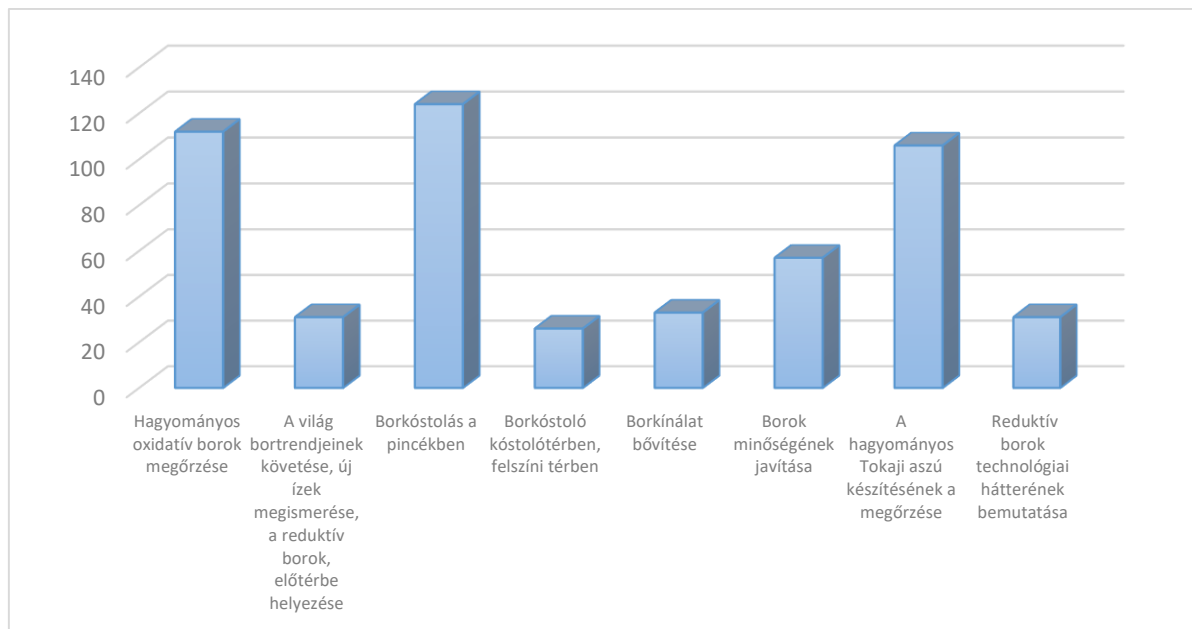
Forrás: Kérdőívek adatainak kiértékelése alapján saját szerkesztés

A turisták a borkóstolókon eltérő borkínálattal találkozhatnak, hiszen a borászok egy része vagy oxidatív, vagy reduktív illetve kombinált eljárással is készítheti a borait. Attól függően, hogy mennyire ragaszkodnak a hagyományokhoz, illetve mennyire tartják fontosnak az új

borfajták készítését és megismertetését változik a borkínálat a pincészeteknél. A legkedveltebb borfajták között elsődleges helyen szerepel az oxidatív módon készült tokaji aszú (14%), majd az oxidatív száraz furmint (11%), és a harmadik helyen a redukzív eljárással készült száraz furmint (10%). Tokaj-Hegyalja turisztikai imázsa még őrzi az elsődleges helyét a borpalettán, de fontos, hogy már a harmadik helyen egy redukzív eljárással készült borfajta szerepel. Tovább vizsgálva a kedvelt borfajtákat, a negyedik helyen az oxidatív édes szamorodni (9%), és a kombinált eljárással készült aszú szerepel (8%). A legkedveltebb öt borfajtában két redukzív eljárással készült borfajta is szerepel, és ezt az öt tételt a megkérdezett turisták 52%-a választotta. Fontos, hogy az új boroknak számító cuvée-t, birtok- és habzóborokat az összes válaszadó 7%-a kedveli.

9. sz. ábra: Tokaj-Hegyalja hírnevének fontossága a turisták válasza alapján (2019)

(N=520)

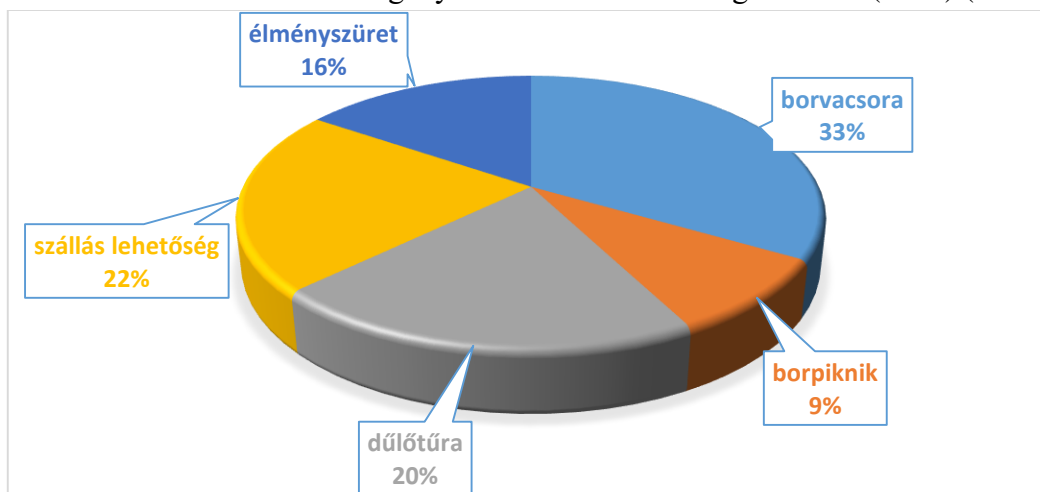

Forrás: Kérdőívek adatainak kiértékelése alapján saját szerkesztés

Az 9. sz. ábrán a kérdés arra utalt, ahol a turistáknak az előre meghatározott négyszer két válaszlehetőség közül el kellett dönteni, hogy mit tartanak fontosnak, hogy Tokaj-Hegyalja hírneve fennmaradjon. Az első két választási lehetőség a hagyományos oxidatív borokra és az új ízek megismerésére, a redukzív borokra vonatkozott. Van igény a redukzív borokra is, de a megkérdezettek több mint fele az oxidatív borkészítési hagyományokat fontosabbnak tartja. Ma már egyre divatosabb, hogy a borkóstolókat nem a pincékben, hanem felszíni térben tartják. Ez egy új trend, amit azzal magyaráznak, hogy nem kell a hidegben, a zárt közegben és a kellemetlen illatokban bort kóstolni. A turisták mégis ragaszkodnak a pincékben való

kóstoláshoz. Tokaj- Hegyalja egyedi pincetípusokkal rendelkezik, amelyeket a borkóstolás mellett jobban meglehetne ismertetni a turistákkal. Ezek még kihasználatlan turisztikai értékek.

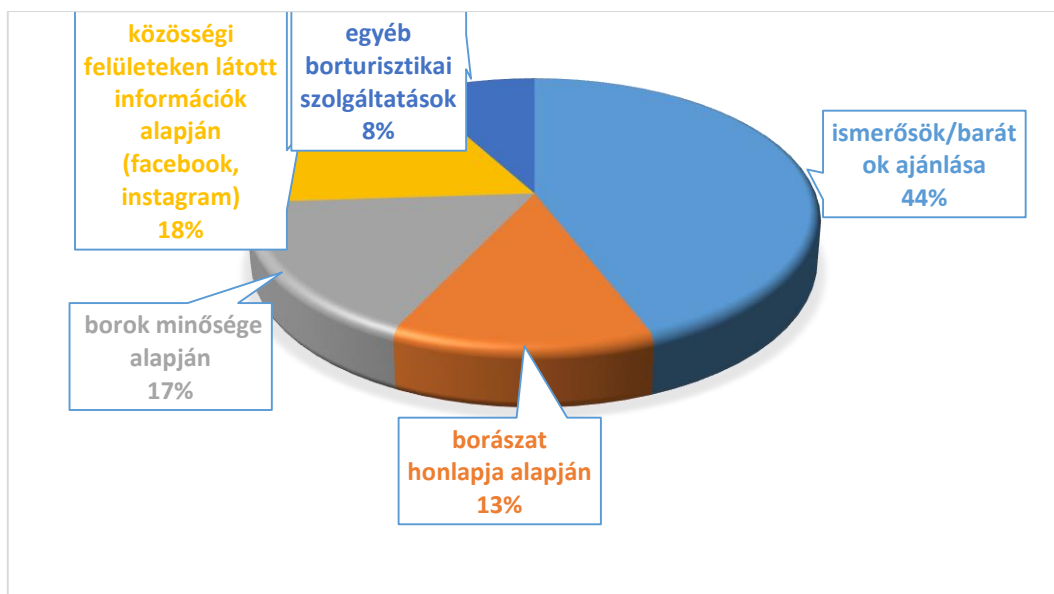
10. sz. ábra: A borkóstolókon igénybe vett turisztikai szolgáltatások (2019) (N=520)

Forrás: Kérdőívek adatainak kiértékelése alapján saját szerkesztés

A turisták a borkóstolás mellett ötféle turisztikai szolgáltatást vettek igénybe. A borvacsorát 33%, a szálláslehetőséget 22% választotta. A választás oka, hogy a dűlőtúra akár egész évben, a borpiknik a tavasztól őszi tartó időszakban, még az élményszüret kifejezetten a szeptember és november közötti időszakokra tehető. A szállás és a borvacsora a leggyakoribb igénybe vett szolgáltatás.

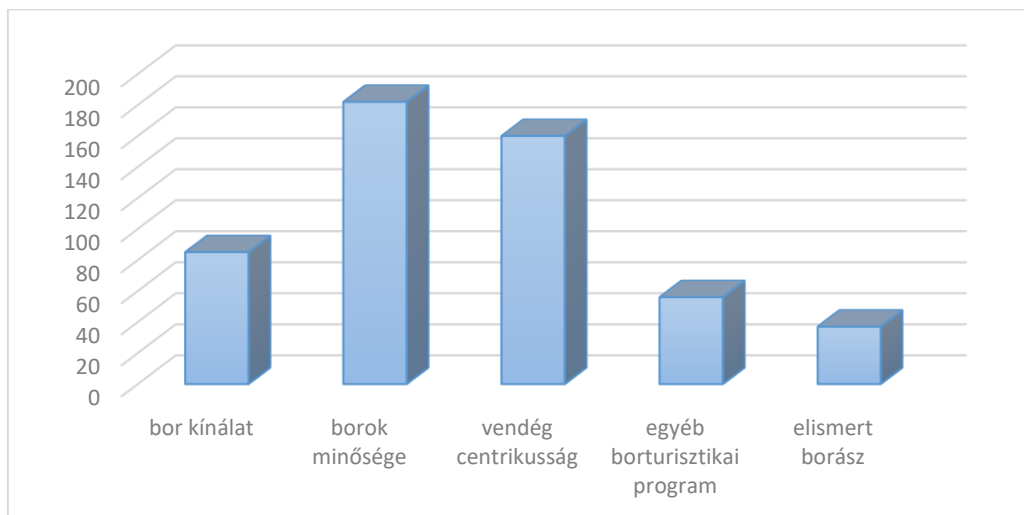
11. sz. ábra: A borkóstolás helyszínének kiválasztása (2019) (N=520)

Forrás: Kérdőívek adatainak kiértékelése alapján saját szerkesztés

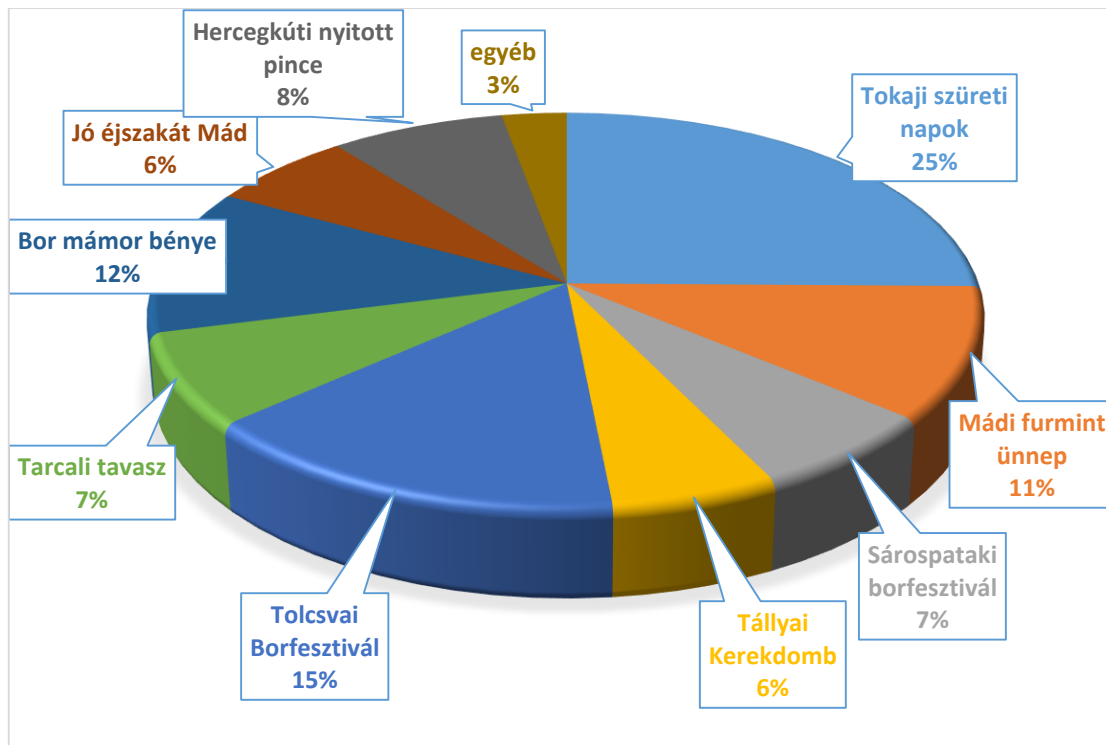
A megkérdezett turisták 44%-a a barátok és ismerősök ajánlása alapján, 18% a közösségi oldalak információi szerint választják ki a meglátogatni kívánt borászatot. A borok minőségét és a borászat honlapját 30%, még a borturisztikai szolgáltatásokat a turisták 8%-a veszi figyelembe. A turizmusban fontos szerepet játszanak az ismerősök, vagy rokonok általi ajánlások akár utazásban, akár borkóstolásban, hiszen ők már kipróbálták az adott helyet, a pozitív tapasztalataik és ezek megosztásai az adott borászat marketingtevékenységét javítja. A tizenegyes számú ábra szorosan összefügg a tizenkettes számú ábrával, hiszen ahhoz, hogy pozitív és elégedett vendégeket szerezzenek a borászok ahhoz több tényezőre is figyelni kell. Miért is keresik fel újra a korábban meglátogatott borászatot a vendégek? A válaszokból egyértelműen kiderül, hogy 37%-ban a borminőség és 32%-ban a vendégcentrikusság a meghatározó. A válaszlehetőségek között szerepelt a borkínálat, az elismert borász jelenléte, és a borturisztikai program, de ez a három tényező együttesen adott 31%-ot.

12. sz. ábra: A borkóstolás helyszínének újbóli felkerése a turisták adott válaszai alapján
(2019) (N=520)

Forrás: Kérdőívek adatainak kiértékelése alapján saját szerkesztés

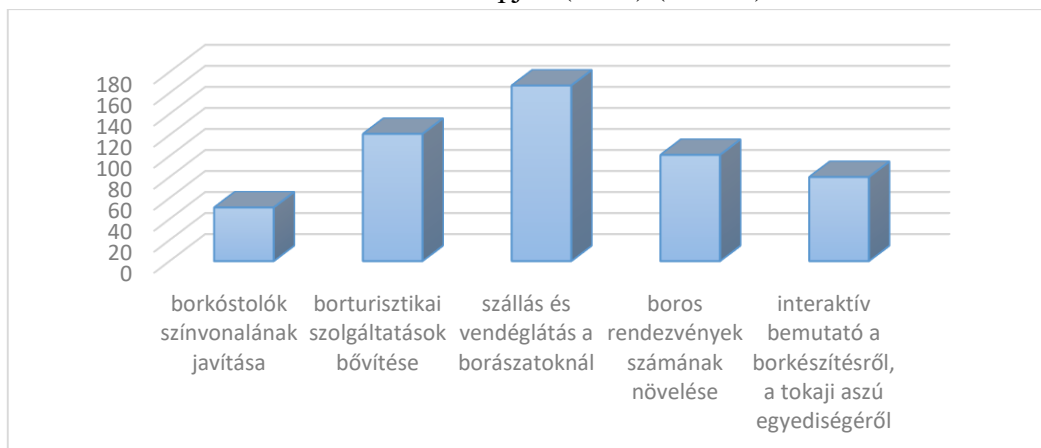
13. sz. ábra: A turisták részvétele a hegyaljai borfesztiválokon (2019) (N=520)

Forrás: Kérdőívek adatainak kiértékelése alapján saját szerkesztés

A turisták válasza alapján a leglátogatottabb rendezvények a Tokaji Szüreti napok (25%), a Tolcsvai borfesztivál (15%), a Bor mámor Bénye (12%) és a Mádi furmint ünnep (11%). Országos vonzerővel rendelkezik a Tokaji szüreti napok, még regionális jellegű a tolcsvai, az erdőbényei és mádi borfesztivál. Mivel ezek a borfesztiválok országos és regionális jellegűek ezért a turisták körében ezek a legkedveltebbek. Természetesen további borfesztiválokat is szerveznek Hegyalján, de azok helyi jelentőséggel bírnak.

14. sz. ábra: Tokaj-Hegyalja borturizmusára vonatkozó fejlesztési javaslatok a turisták válasza alapján (2019) (N=520)

Forrás: Kérdőívek adatainak kiértékelése alapján saját szerkesztés

A turisták fejlesztési javaslatok 26%-ban a szálláshelyek számának bővítésére és a borturisztikai szolgáltatások számának növelésére vonatkozott (24%) leginkább. A válaszadók fele ezt a két lehetőséget jelölte meg. Továbbá megjelölték a tokaji aszú egyediségének bemutatását, a borfesztiválok számának növelését és a borkóstolók színvonalának javítását is. A szálláshely bővítését jelölték meg a legtöbben, amelynek oka, hogy a borkóstolás során kényelmesebb és praktikusabb is a borkóstolást szolgáltató borásznál a vendégejszaka eltöltése.

A borturisztikai kérdőív célja az volt, hogy bizonyítást nyerjen az a feltevés, amelyet az első hipotézisben állítottam. A kérdőívben alkalmazott nyitott, zárt és skálás kérdések azt a célt szolgálták, hogy minél több információt szerezzek a turisták borfogyasztási szokásával kapcsolatban. A feltételezésem az volt, hogy a borkészítésben bekövetkező változások pozitív hatást gyakoroltak Tokaj-Hegyalja borkínálatára és borfogyasztására. Ahhoz, hogy ezt bizonyítani tudjam harmincegy borászat borturistáit kérdeztem meg. A kiértékelt válaszok azt bizonyítják, hogy a feltételezésem igaznak bizonyult. A turisták 49%-a szívesen kóstolja a reduktív borokat és nyitottak a gyümölcsös illatú és zamatú borok iránt. A legkedveltebb öt borfajta között egy reduktív száraz furmint és egy kombinált eljárással készült aszú szerepelt. A zárt és egyben feleletválasztós kérdés során a turisták 18-36%-a bortrendek követését, a felszíni térben való kóstolást a reduktív technológia megismertetését és a borkínálat bővítését szorgalmazza. A válaszok alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy van igény a borturisták részéről az új borok kóstolása iránt, melyet bizonyít, hogy a legkedveltebb öt borfajta között két reduktív tétel szerepel. A reduktív technológia a borkínálat bővítését szolgálta és pozitív hatást gyakorolt Tokaj-Hegyalja borfogyasztására.

Zsidó vallási turizmus

A kutatás során arra kerestem a választ, hogy:

- milyen turisztikai motivációval érkeznek a térségbe a zsidó turisták?
- mennyi időt töltenek el Tokaj -Hegyalja településein?
- milyen turisztikai infrastruktúrát és szolgáltatást vesznek igénybe?
- valamint, hogy a szolgáltatások javítására milyen javaslatokat fogalmaznak meg?

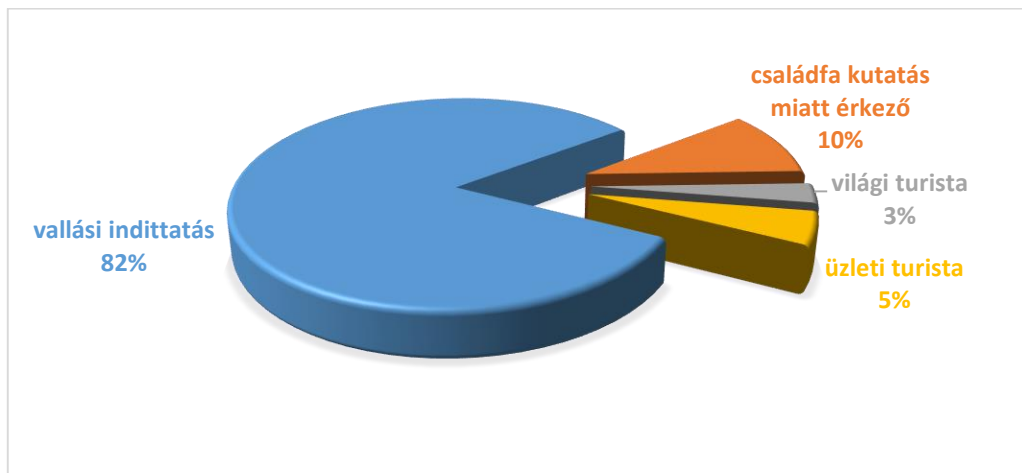
Kérdéseim megválaszolása érdekében 2019-ben háromszáznegyvenöt kérdőívet töltöttem ki az Olaszliszkán, Bodrogkeresztúron, Mádon és Sátoraljaújhelyen tartózkodó zsidó turistákkal. E négy településen található a csodarabbi sírok, és a halálévfordulók alkalmával ezeket a községeket, és a várost látogatják a turisták. A jorcájtokon kívül a szombatok ünneplésére

érkezők közül is többen kerültek megkérdezésre. A kérdőívek nyitott-, zárt és skálás kérdések tartalmaztak angol és magyar nyelven.

A kutatás célja annak a bizonyítása, hogy a zsidó vallási turizmus tényleg egy új turisztikai termék Tokaj-Hegyalján, amely nemzetközi turistaforgalmat generált és a helyi szolgáltatások további fejleszthetőségét teremtheti meg.

15. sz. ábra: A megkérdezett zsidó turisták turisztikai motivációja (2019)

(N=345)

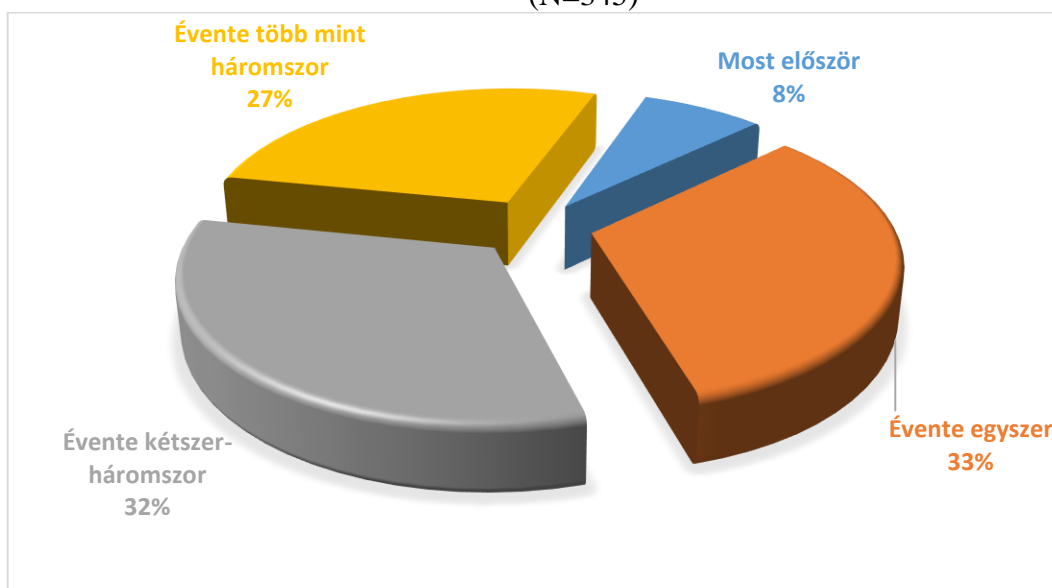

Forrás: Kérdőívek adatainak kiértékelése alapján saját szerkesztés

A térségbe érkező zsidó turisták 82%-a az erősen vallásos ortodox zsidó, akik vallási indíttatása, motiváltsága miatt érkeznek egy adott település csodarabbijának sírjához. A megkérdezettek 10%-a családfakutatás miatt, míg 5% az üzleti életben várható sikeres szereplésének megalapozását reméli egy -egy csodarabbi sírnál eltöltött ima után. A válaszadók mindössze 3%-a volt, aki érdeklődött a zsidó vallás jellemzői, és az épített örökségei iránt. Így ők a világi turistákhoz sorolhatók.

A kapott válaszok egyértelműen azt bizonyítják, hogy a térségbe nem általában érkeznek a világ minden részéről zsidó turista, hanem az érkezők döntő hányadának utazási motivációja az ortodoxvallásosság. A szekunder kutatás során megismert és a második világháború során kivándorolt és a világ minden tájára szétszóródott ortodox haszid zsidók leszármazottai térnek vissza évről évre a „Csodarabbi mítosz” újraéledése óta. Ezek a turisták ma is hisznek és bíznak a csodarabbi gyógyító erejében és ragaszkodnak a vallási hagyományok ápolásához.

16. sz. ábra: Évente a Tokaj-Hegyaljára látogató zsidó turisták aránya (2019)
(N=345)

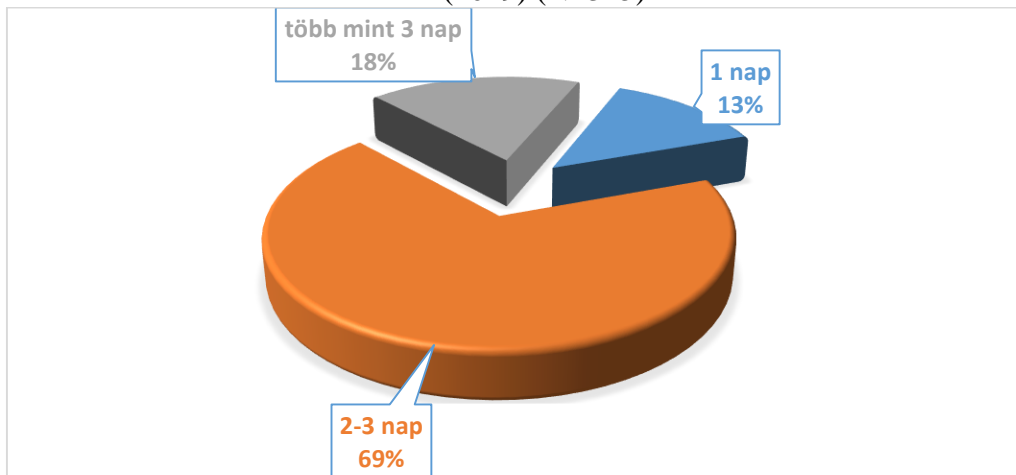

Forrás: Kérdőívek adatainak kiértékelése alapján saját szerkesztés

A válaszadó zsidó turisták 33%-a évente csak egy alkalommal látogat el Tokaj-Hegyaljára. Ennek oka, hogy kizárólag annak a csodarabbinak a halálévfordulójára érkeznek, akiben a legjobban hisznek. 32%-a évente kétszer-háromszor utazik a térségbe, ők két-három csodarabbi jorcájtját ünneplik az adott településeken. 27% minden évben négy alkalommal keresi fel Tokaj-Hegyalját és látogat el a mádi, olaszliszkai, bodrogkeresztúri és sátoraljaújhelyi csodarabbi sírjához. 2019-ben a megkérdezetteknek mindössze 8% volt, akik azt nyilatkozták, hogy első alkalommal látogattak a térségbe. Ez viszont azt bizonyítja, hogy nem csak visszajáró vendégkörrel, hanem egy potenciális növekvő vendégszámmal kell a jövőben számolni.

A turisták érkezéséből adódik, hogy a zsidó vallási turizmus szezonalitása áprilistól szeptemberig tart, mert a csodarabbi halálának évfordulója a tavaszi és őszi időszak között változik.

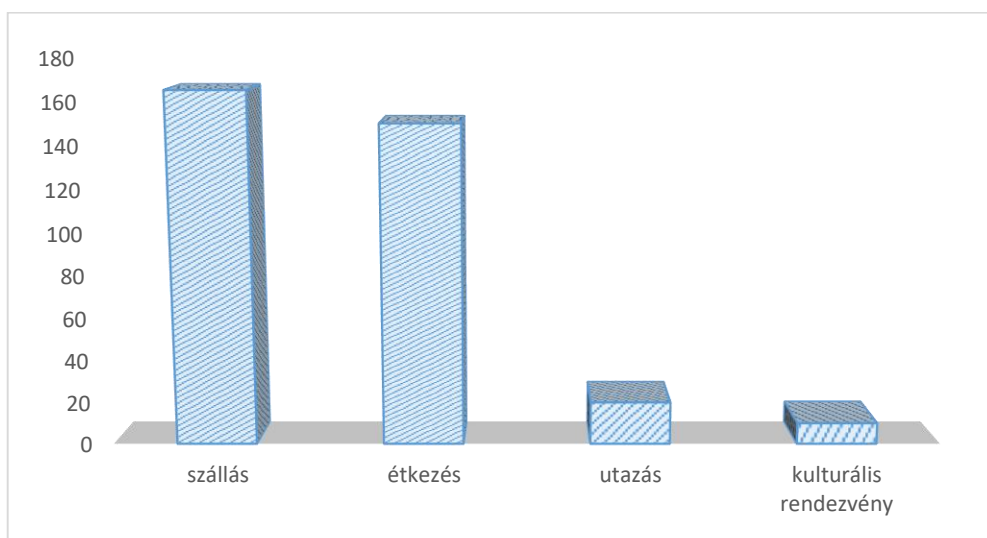
17. sz. ábra: A megkérdezett zsidó turisták által eltöltött napok száma Tokaj-Hegyalján (2019) (N=345)

Forrás: Saját szerkesztés

A vallási turisták 69%-a átlagosan 2-3 napot, míg 18%-a több mint három napot tölt a csodarabbi sírral rendelkező településen. A választ adók 13%-a csak egy napra érkezik, hiszen a térségben kevés a szálláshely és a jorcájtok alkalmával Miskolcon, Nyíregyházán és Debrecenben szállnak meg. Ők napközben a sírnál imádkoznak, de a nap végén visszautaznak szálláshelyükre. Azok a turisták, akik útjuk során több csodarabbi sírt felkeresnek szintén csak egy napos látogatást tesznek egy-egy Csodarabbi sírnál, hogy aztán Tokaj-Hegyalja után Romániába, Ukrajnába és Lengyelországba utazzanak az ottani csodarabbi sírhoz, és a vendégéjszakát már a szomszédos országokban töltik. A vallási hagyományokhoz való ragaszkodás mindenkor megjelenik, hiszen akár egy- vagy több napra érkeznek az tartózkodási idő alatt a csodarabbi sírokat meglátogatják.

18. sz. ábra: A Tokaj-Hegyalján eltöltött idő alatt elsődlegesen és másodlagosan igénybe vett turisztikai szolgáltatások (2019) (N=345)

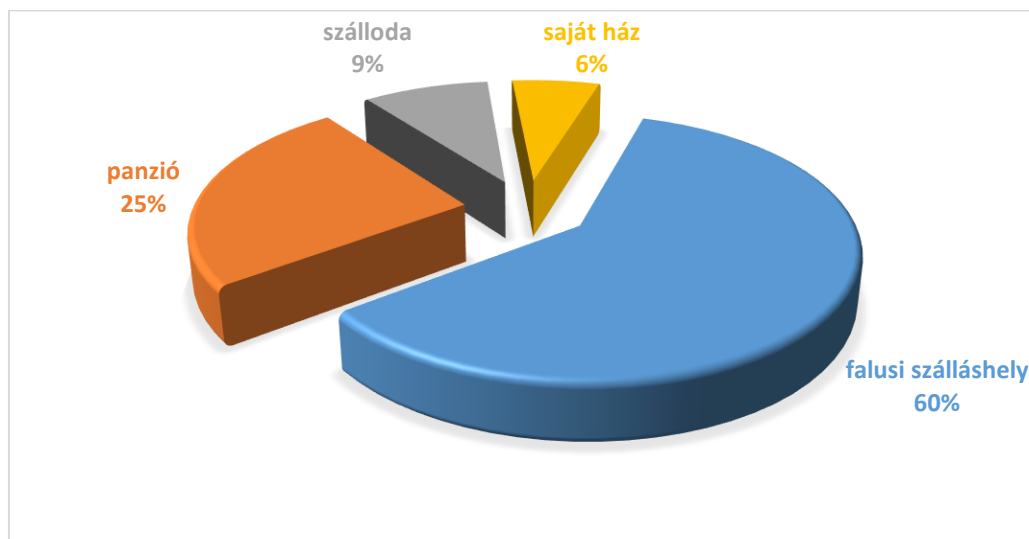

Forrás: Saját szerkesztés

A tartózkodási idő alatt helyben igénybe vett turisztikai szolgáltatásokat ordinális mérési szintű változókkal vizsgáltam. A megkérdezés során a turistáknak rangsorolni kellett a négy előre meghatározott változót.

A válaszadók elsődlegesen a helyi szálláshelyet (47%), majd az étkezést (43%) jelölték meg. Mivel a turisták vallási indíttatás miatt érkeznek ezért számukra a két fő szolgáltatás a szállás és vendéglátás. A térségben eltöltött idő alatt a helyi közlekedési szolgáltatását 6% vett igénybe, míg helyi kulturális rendezvényen mindössze 3% vett részt. A felmérés egyértelműen bizonyítja, hogy a helyi programok szervezésével nem lehet növelni a látogatószámot, legfeljebb a jelenlévők elégedettségi mutatóit lehet javítani. A szálláshelyfejlesztés viszont indokolt.

19. sz. ábra: A megkérdezett zsidó turisták által igénybe vett szálláshelyek (2019) (N=345)

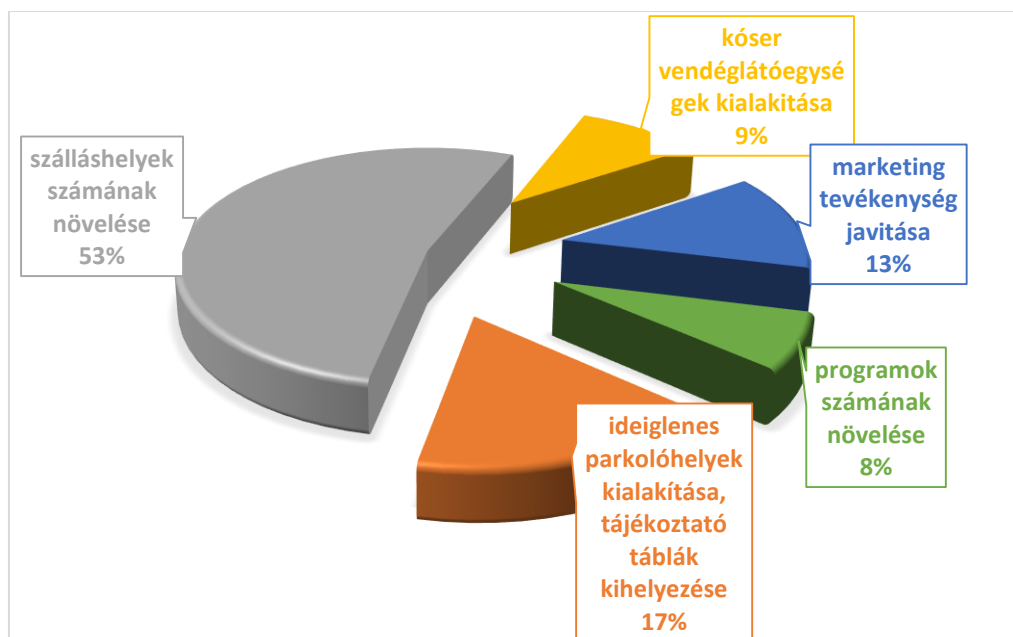

Forrás: Saját szerkesztés

A válaszadók 60%-a falusi szálláshelyet veszi igénybe az látogatás alkalmával. A négy településen a férőhelyek számát vizsgálva a falusi szálláshelyek dominálnak (646 férőhely). A szállodai kapacitás Mádon a Mádi Kúria (44 férőhely), Hotel Botrytis (16 férőhely), Sátoraljaújhelyben a Hotel Hunor (82 férőhely) és a Hotel König (54 férőhely) nem tudják az igényeket kielégíteni. A megkérdezettek 25%-a panziókat és 9% a szállodát jelölte meg potenciális szálláshelyként. A korábbi kutatásban feltárt, és az elemzés során ismertett ingatlanfelvásárlás indokoltságát a primer kutatás adatai igazolják. A kérdőívet kitöltő turisták 6%-a az amerikai és izraeli befektetők által megvásárolt szálláshelyként működtetett családi házakat jelölte meg szálláshelyként. Igazolódott, hogy nem voltunk felkészülve a nagyobb turista forgalomra és nem kapcsolunk időben az egyes települések vezetői, hogy potenciális lehetőséget láttak volna a kiüresedő falusi házak saját jogon történő üzemeltetésében. A felmerült társadalmi problémák, tehát csak részben írhatók a zsidó turistákra.

A szolgáltatásokkal kapcsolatban kialakult véleményét a turistáknak egy likert skálával tanulmányoztam. A kérdésekben 1-5-ig kellett értékelniük a megkérdezetteknek a szálláshelyek- és vendéglátóhelyek színvonalát, közlekedési viszonyok és kereskedelmi egységek elérhetőségét. A likert skála 1-es értéke a „nem vagyok elégedett”, az 5-ös értéke „teljesen elégedett vagyok” kategóriát jelölte. A válaszokat a medián számításával értékeltem Microsoft Excelben. A medián, vagy középérték a kereskedelmi egységek elégedettségével kapcsolatban kapott négyes értéket. A szálláshelyekkel kapcsolatos elégedettség hármas értéket kapott, még a vendéglátás és utazás négyest.

20. sz. ábra: A megkérdezett zsidó turisták turisztikai igényfelmérése (2019) (N=345)

Forrás: Saját szerkesztés

A szálláshelyek számának további növelését a megkérdezettek 53%-a tartotta fontosnak. Napjainkban már sabbatok ünneplésére is jönnek vallásos turisták, tehát folyamatosan növekszik a vendégéjszakák száma. Nem reális az a megfogalmazás a helyi szállásadók részéről, hogy az évi négy alkalom nem gazdaságos egy új fejlesztés esetén. Mind a szekunder, mind a primer kutatás azt támasztja alá, hogy a szálláshelyek számát szükséges növelni a térségben. A napjainkban épülő Tokaj Grand Hotel szálloda csak részben megoldás a szálláshely hiányára. A zsidó szervezők által megvásárolt ingatlanok az airbnbhez hasonló elven működnek.

A válaszadók 17%-a az ideiglenes parkolóhelyek hiányát kifogásolta, amelyek a bérelt kocsival érkezők számára fontos. A megkérdezettek 84%-a nem saját autóval érkezik, hanem bérelt autókkal, taxikkal és autóbuszokkal. A településeken belüli tájékoztató táblák hiánya szintén a turisták számára jelentenek közlekedési nehézséget. A forgalmi problémák a bérelt

autókkal érkező turisták miatt következnek be, mert a személygépjárműveket a községekben a főútvonalon hagyják és a közlekedési szabályokat sok esetben nem tartják be. A zsidó vallási ünnepek alkalmával a frekventált négy településen ideiglenes parkolók kialakításával és a fontosabb vonzerők és látnivalók kitáblázásával lehet konszolidálni a helyzetet, amely a turisták és a helyi lakosok vagy a településen átutazók között ismétlődően kialakul. Kivételes esetben megoldást hozhat, ha a településekre bevezető utakon rendőri irányítást alkalmaznának, és a csodarabbi sírok helyett az ideiglenes parkolók felé irányítanák az autóval érkező turistákat.

A javaslatok harmadik helyén a kóser étkezés kulturált biztosítása szerepelt. Napjainkban a turisták ellátása ideiglenesen felállított rendezvény sátrakban történik. Mádon és Bodrogkeresztúrtban a kóser konyhában dolgozzák fel a Budapestről és külföldről behozott kóser alapanyagokat. Kóser étterem nem működik Tokaj-Hegyalján. A minőségjavítás érdekében a kellő piackutatás eredményének ismeretében a jövőben néhány helyi étterem kínálatbővítésen el kellene gondolkodnia a helyi vállalkozóknak.

A mélyinterjúk eredményeinek összesítése

A primer kutatás során kvalitatív felmérést végeztem a zsidó vallási turizmussal kapcsolatban. A doktori értekezésben fontosnak ítélt meg, hogy ne csak a turisták oldaláról készítsek vizsgálatot és kiértékelést, hanem, hogy egy felmérést készítsek a zsidó vallási turizmusban jártas személyekkel, szervezőkkel, települések vezetőivel.

Mélyinterjú készült Köves Slomó vezető rabbival, Jombach Márta budapesti szervezővel, Rubin Sájelével a bodrogkeresztúri csodarabbi leszármazottjával, Frank Mariannal a Csodarabbik útjának szervezőjével, Varga Elekkel a sátoraljaújhelyi csodarabbi sír korábbi gondnokával, Fekete Gyula Olaszliszka jelenlegi-, Májer József Bodrogkeresztúr egykori polgármesterével, Dankó Dénessel Sátoraljaújhely alpolgármesterével és Blanár Róberttel a helyi TDM vezetőjével.

A mélyinterjúkat Sátoraljaújhelyen, Bodrogkeresztúrtban, Olaszliszkán és Mádon készítettem, melyeknek időtartama 30 és 45 perc között változott. Az általam megfogalmazott kérdésekre az interjúalanyok kifejtették válaszaikat, amelyeket telefon segítségével rögzítettem, majd Microsoft Wordben összesítettem. Az interjúk során feltett kérdések a mellékletek részét képezik.

A mélyinterjúk kérdései személyenként eltérőek voltak és átlagosan öt-, kilenc kérdést tartalmaztak. A csodarabbi sírok gondnokainak, a szervezőknek, az érkező turisták nemzetiségére, a számuk változásának okaira, elégedettségükre irányultak a kérdések. A polgármestereknek készített kérdések a települések közötti együttműködésre, a helyiek

fogadókészségére, a zsidó vallási turizmusra, mint turisztikai termékre, a helyi vállalkozók bekapcsolódására, és az ingatlaneladásokra koncentráltak.

Köves Slomó, Frank Mariann, Varga Elek, Fekete Gyula és a bodrogkeresztúri csodarabbi unokája elmondta, hogy a zsidó turisták a világ minden részéről érkeznek, ahol haszid közösségek élnek. A két fő küldő ország az Amerikai Egyesült Államok és Izrael. Az interjúalanyok megegyezően azt mondták, hogy az utazás motivációjának 90%-a vallásosságra vezethető vissza.

Varga Elek a sátoraljaújhelyi csodarabbi sírjának egykori gondnoka és Rubin Sájele elmondta, hogy négy időszak van az évben, amikor közel húszezer ember érkezik a sírhoz fohászolni, ezek pedig a halálévfordulók időpontjai. Napjainkban már nem csak a halálévfordulókon, hanem kisebb létszámban szombatok ünneplésére is érkeznek.

Frank Mariann a turistaérkezések számának növekedését a következő tényezőre vezeti vissza: „Amikor a zsidó vendégek ide zarándokolnak, az egy spirituális vallási szokás, ilyenkor imádkoznak a sírnál és kívánság cédulákat is elhelyeznek az ún. kvitliket. Ennek elterjed a híre a saját közösségeikben, hogy ezek valóra válnak. A csodarabbi az segít rajtuk, tehát ez egy fajta szokássá válik. Nekik nincs szükségük kulturális programokra, közösségi eseményekre, hiszen az út célja a sírnál való fohászolás. „(Frank Mariann, Mád, Rákóczi u. 75). Egyértelmű tehát, hogy a csodarabbi mítosz felelevenítése a fő vonzerő a zsidó vallási turizmusban Tokaj-Hegyalján.

A kérdőív kiértékelése alapján két csoportra bontottam a zsidó vendégeket, amelyet Rubin Sájele is megerősített. A személyes interjú során a következőt emelte ki: „Vannak az egy napra érkező vendégek és vannak, akik pár napot maradnak és útjukat a környező országokban folytatják.„ (Rubin Sájele, Brooklyn, USA).

A több napra érkezők csillagtúraszerűen látogatják a csodarabbi sírokat, vagy azt a zsidó temetőt ahol az egykori családtagjaik vannak eltemetve. Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy a Csodarabbik útja, mint tematikus útvonal nem működik, hiszen a zsidó turisták nem mind a tíz településen haladnak végig, hanem csak a csodarabbi sírokat, vagy azokat a zsidó temetőket keresik fel ahol felmenőik nyugszanak.

A turistafogadás feltételeire vonatkozóan Jombach Márta budapesti szervező, és Olaszliszka, Sátoraljaújhely vezetői is úgy ítélték meg, hogy még szükségesek fejlesztések. A négy válaszadó a szálláshelyek számának a növelését, és Jombach Márta emellett a mikve építését tartja fontosnak: „...kevés a szálláshely sajnos.” (Jombach Márta, Budapest).

Köves Slomó hasonlóan Jombach Mártához a következőket javasolná: „Két legfontosabb, amire szükség lenne, az a szálláshely és a mikve, a rituális fürdő.” (Köves Slomó, Budapest,

Bokor u. 1-5) Rubin Sájale a szálláshelyhiányon kívül kiemelte, hogy az utazás során a kitáblázást is szükséges lenne fejleszteni. Héber és angol nyelvű táblák kihelyezésével lehetne segíteni a turisták tájékozódását, valamint ideiglenes parkolók kialakításával a helyi forgalmi problémák is mérsékelhetővé válnának a jorcájtok idején.

Az olaszliszkai polgármester és a sátoraljaújhelyi alpolgármester szerint a jövőben akár kóser kereskedelmi egységet is lehetne üzemeltetni Tokaj-Hegyalja azon négy településén ahol a csodarabbi sírok találhatóak. A zsidó szervezők nem javasolták kifejezetten csak kóser kereskedelmi egységek létrehozását, mert nem tartják gazdaságosnak a működtetését.

A bodrogheresztúri polgármester kivételével a települések vezetői javasolták, hogy az együttműködést úgy kellene a jövőben megvalósítani, hogy minden olyan tokaj-hegyaljai településnek kapcsolódni kellene a zsidó vallási turizmushoz ahol zsidó épített örökségek vannak. A zsidó szervezők azonban kiemelték, hogy a négy helyszínre érkeznek nagy tömegben ahol a csodarabbi sírok találhatóak.

Sajnos az egykori bodrogheresztúri polgármester az együttműködésre irányuló kérdést nem válaszolta meg. Ennek két oka van: egyrészt feltehetőleg a nagymértékű ingatlanfelvásárlás, amely, irreális áremelkedéshez vezetett és a helyi lakosság emiatt megosztottá vált. Valamint a több tízezres nagyságrendben érkező zsidó turisták közlekedési problémákat okoznak és egy ezer fős település hétköznapi életét megbolygatják. Mivel nem valósult meg együttműködés a zsidó szervezők és a település vezetése között, ezért nem került megválaszolásra az együttműködésre irányuló kérdés.

Az interjúalanyok 90%-a egyetértett abban, hogy a zsidó vallási turizmus egy fontos turisztikai termék Tokaj-Hegyalján, amely nemzetközi szintre emelte zarándokhelyszíneként a térséget.

Olaszliszka és Sátoraljaújhely vezetői látnak lehetőséget arra, hogy a helyi vállalkozók bekapcsolódjanak a zsidó vallási turizmus szolgáltatásaiba. Napjainkban a budapesti székhelyű szervezők, az utaztatással foglalkozó vállalkozók és a családi házaknál a helyi lakosok, mint foglalkoztatottak vannak jelen.

A primer és szekunder kutatás eredményeit illetően a következő megállapításokra jutottam. A zsidó szervezőknek köszönhetően Mád-Made, Sátoraljaújhely- Ihel, Bodrogheresztúr-Kerestir néven felkerült az európai zsidó örökség helyszínek közé. A helyi lakosság foglalkoztatottsága pozitív hatást gyakorol a térség gazdaságára. Véleményem szerint, ahogy a kérdőívben adott válaszok kiértékelésében is szerepelt, a szálláshelyek számát szükséges növelni a jövőben. Négy alkalommal biztosan érkeznek a vendégek és egy részük vendégéjszakát is tölt a térségben, vagy a közelben. Napjainkban már nem csak a

halálévfordulókra érkeznek, hanem a szombatok ünneplésére is. A zsidó vallási turizmus egy új turisztikai termék a kínálatban, amelynek a célcsoportját a haszid zsidók alkotják. Azok az erősen vallásos személyek, akik hisznek az egykori csodarabbik gyógyító erejében. Az elmúlt tíz évben a turistaérkezések számának a növekedésére és a vendégek kiszolgálására nem készült fel a térség. A zsidó szervezők részben megoldották saját maguknak azokat a szállás, étkezési és utazási szolgáltatásokat, melyeket igénybe vesznek a turisták. A jövőben a lehetőség adott a tokaj-hegyaljai vállalkozók számára, hogy bekapcsolódjanak a zsidó vendégek kiszolgálásába.

Összegezve, a primer kutatás során alkalmazott kérdőíves és mélyinterjú felmérés alapján úgy ítélem meg, hogy a második hipotézisem beigazolódott.

5. sz. kép: Szófelhő az interjúalanyok által adott legtöbbször használatos kifejezés alapján (2019)

Forrás: Saját szerkesztés

Aktív és kulturális turizmus

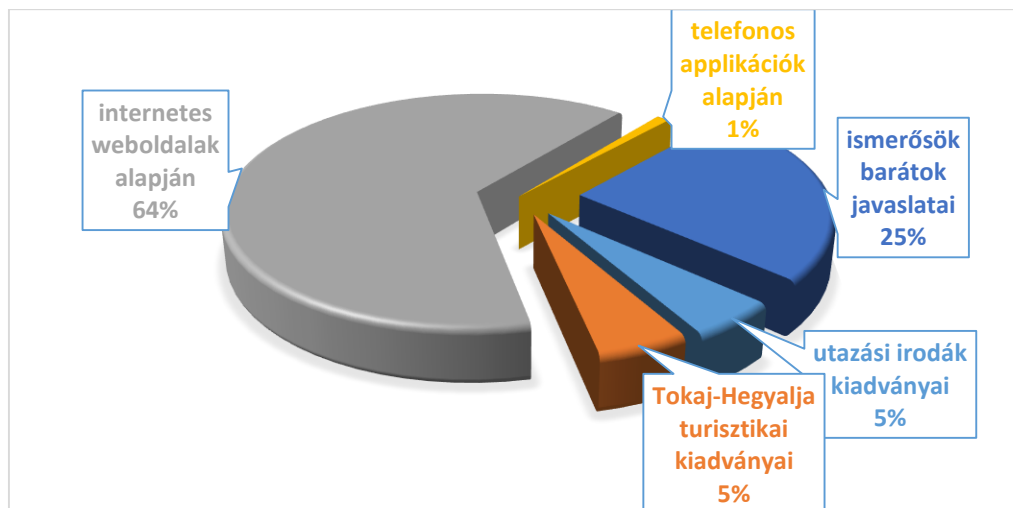
2019-ben Tokaj-Hegyalja huszonhét településéből tizenhárom turisztikailag frekvenciáltabb településén készítettem a turistákkal az aktív és a kulturális turizmusra irányuló kérdőíves felmérést (Tokaj, Szerencs, Sárospatak, Sátoraljaújhely, Abaújszántó, Mád, Erdőbénye, Tolcsva, Tarcal, Bodrogeresztúr, Bodrogekisfalud, Rátka és Sáradszántó).

Ötszázhusz értékelhető kérdőívet dolgoztam fel, annak a szekunder kutatási eredménynek a további igazolására, hogy a kulturális és aktív turisztikai fejlesztések ellenére

továbbra is a sáropataki vár, a Zemplén Kalandpark és a Megyer-hegyi Tengersizem jelent igazi vonzerőt a térségbe látogatóknak.

A kérdőív tizennyolc kérdést tartalmazott, amely az utazás motivációjára, az utazás során felkeresett látnivalókra és a turisztikai fejlesztési javaslatokra irányult. Nyitott, zárt és skálás kérdések szerepeltek a kérdőívben.

21. sz. ábra: A megkérdezett turisták tájékozódási felületei az utazás előtt (2019) (N=520)

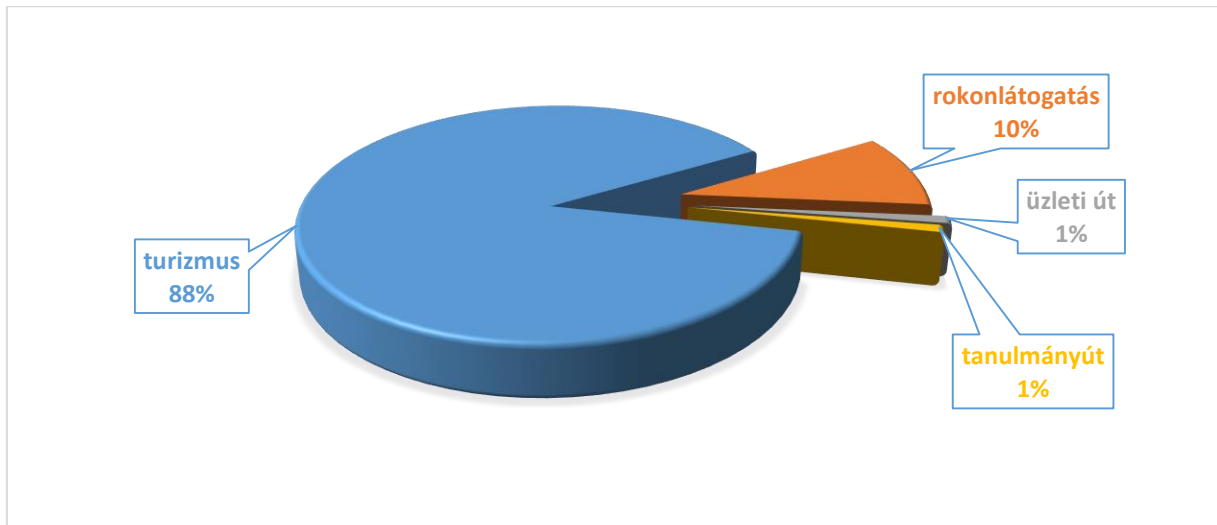
Forrás: A kérdőív kiértékelése alapján saját szerkesztés

A válaszadók 64%-a Tokaj-Hegyalja településeinek weboldalain található információk alapján tájékozódik a turisztikai kínálatáról. A weboldalak tematizálva kínálják a település vonzerejét, a látnivalóit, valamint az évente megrendezésre kerülő programlehetőségeket.

25% az ismerősök és barátok javaslatai alapján választja ki az utazási célt. Marketing szempontból a személyes ajánlások, tapasztalatok a legjobb eszköznek minősülnek. A turisták 5-5% használta az utazási irodák kiadványait, illetve a térségről megjelent prospektusokat.

A megkérdezettek mindössze 1% jelölte meg a telefonos applikációkat. A kérdőívet kitöltők nagy többségben középkorúak voltak, tehát ebben talán semmi meglepő nincs. Azt a következtetést lehet levonni, hogy míg korábban a papír alapú információhordozók voltak népszerűek, mára a fejlődés az elektronikus platformok felé tolódott el. Fontos tehát ha a jövő turistájára gondolunk a telefonos applikációk gyorsabb fejlesztése, mert a fiatal generáció már ezen a felületen tájékozódik.

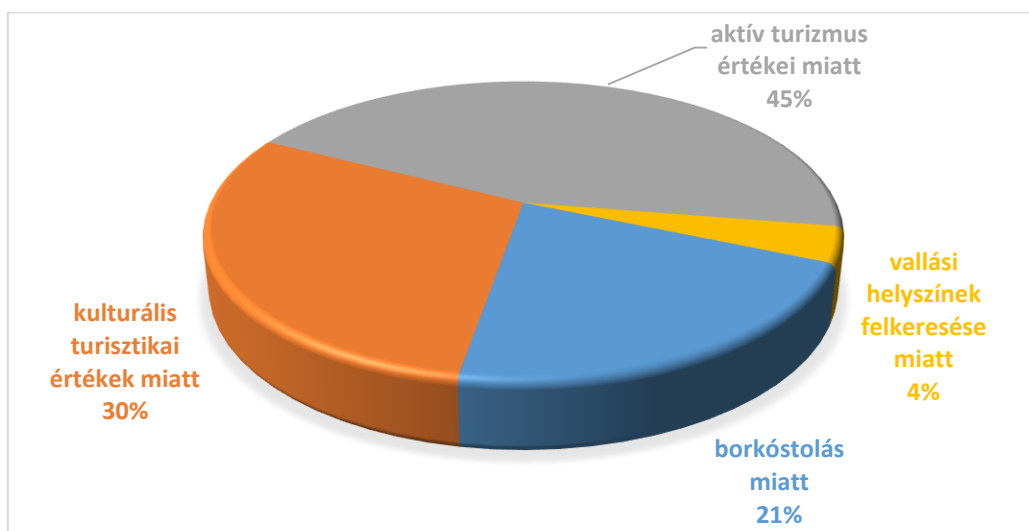
22. sz. ábra: Mi motiválta a megkérdezett turistákat, akik Tokaj-Hegyaljára látogattak?
(2019) (N=520)

Forrás: A kérdőív kiértékelése alapján saját szerkesztés

A válaszadók 88%-a turisztikai céllal utazott Tokaj-Hegyaljára, 10% rokonlátogatás, 1-1% pedig tanulmányút illetve üzleti út miatt.

23. sz. ábra: A turisták utazási motivációja (2019) (N=520)

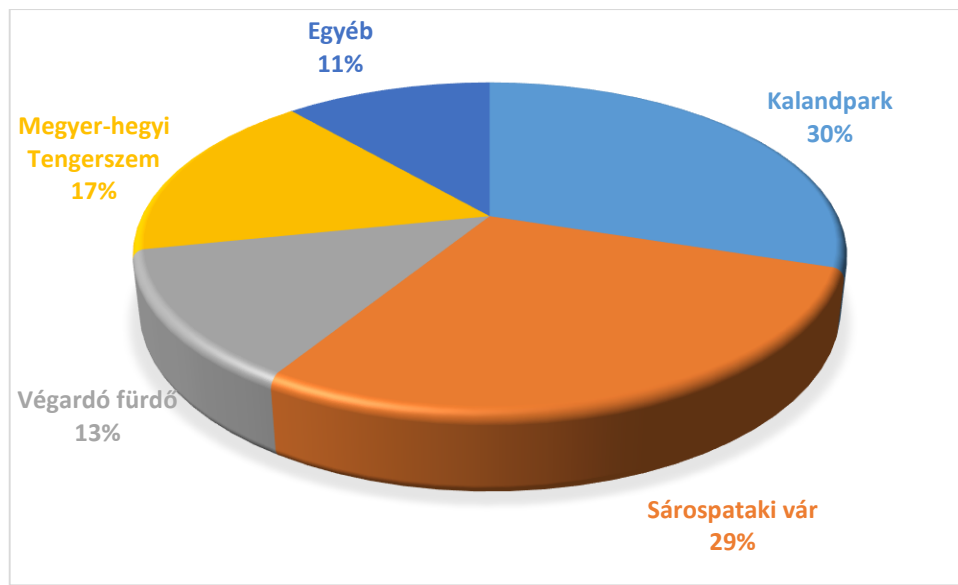
Forrás: A kérdőív kiértékelése alapján saját szerkesztés

A turisztikai célú utazásoknál a megkérdezettek 45%-a az aktív turizmust, 30% a kulturális turizmust jelölte meg. A turisták 21%-a a borkóstolás, 4%-a a vallási helyszínek felkeresése miatt érkezett a térségbe.

Fontos kiemelni, hogy a borkóstolást csak 21% jelölte meg, mint elsődleges motivációt, de vendégek akár kulturális céllal, vagy aktív üdülés miatt tesznek utazásokat, ha már Tokaj-Hegyalján vannak, részt vesznek borkóstolókon, dűlőtúrákon. Ha egy turista számára a

sárospataki vár a vonzerő, útja során felkeresheti a tolcsvai kastélyokat, tokaji múzeumokat és a templomokat. Ha egy kulturális rendezvény miatt érkeznek a vendégek, a tartózkodási idő alatt akár a helyi ökoturisztikai látogatóközpontokat is megtekinthetik, vagy sétahajózáson vehetnek részt.

24. sz. ábra: A térségben eltöltött idő alatt leggyakrabban felkeresett turisztikai értékek (2019) (N=520)

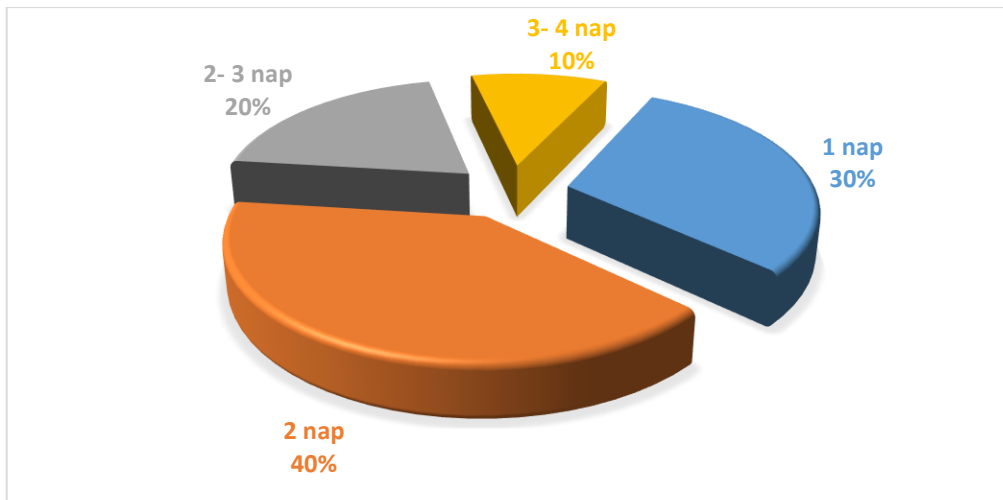
Forrás: A kérdőív kiértékelése alapján saját szerkesztés

A válaszadók utazásuk alkalmával a leggyakrabban a Zempléni Kalandparkot látogatják. Ezt követte a sárospataki vár, amelyet a válaszadók 29%-a keresett fel. A Megyer-hegyi Tengerszemet 17%, a Végardó fürdőt 13% választotta.

A kérdésben előre meghatározott turisztikai értékek is voltak, valamint a turisták egyéb válaszlehetőséget is megadhattak. A megkérdezettek 11%-a az egyéb kategóriát választotta, amelyben erdőbényei, bodrogkeresztúri, mádi, tarcali és tokaji természeti értékek, mádi képzőművészeti helyszínek, valamint a tolcsvai kastélyok szerepeltek. Faktoranalízis segítségével a válaszokat csoportosítottam, az épített örökségek és a természeti értékek alcsoportra. A megkérdezettek az egyéb kategórián belül 40% a tolcsvai kastélyokat, 20% a tarcali Áldó Krisztus szobrot, 15% Erdőbényét, 10-10% Bodrogkeresztúron a kilátót és Tokajban a Bodrogzugot, még 5% Mádon a képzőművészeti alkotóházat látogatta meg. Az elmúlt tervezési ciklusban új kulturális attrakciók készültek és több kulturális értéket felújítottak, de olyan vonzerőt nem sikerült létrehozni, amely lényeges változást hozott volna a korábbi vonzerőkhöz képest. Az viszont növelte a térségbe látogatók számát, hogy bizonyos

célcsoport számára fontos egyedi vonzerő épült (Magyar Irodalmi Múzeum, a Via Ferrata pálya).

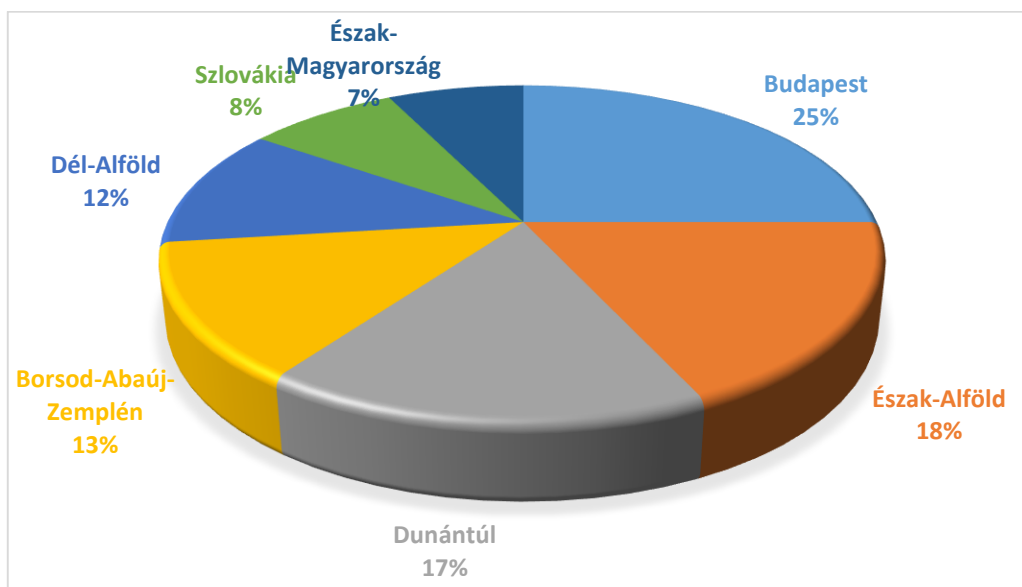
25. sz.ábra: A térségben eltöltött idő alapján szelektált turisták (2019) (N=520)

Forrás: A kérdőív kiértékelése alapján saját szerkesztés

A turisták 40%-a két napot, 20%-a 2-3 napot, még 10% 3-4 napot tölt a településeken. A hosszabb tartózkodást megjelölő turisták által adott válaszokból kideríthető, hogy nem csak egy kulturális célpont meglátogatása a céljuk, hanem az egy pontból kiinduló csillagtúrázás, amely során egész Tokaj-Hegyalja kulturális értékeit felkeresik. A megkérdezettek 30%-a mindössze egy napot tölt el a térségben, így ők kirándulóknak tekinthetők. Ezek a turisták vagy a kelet- szlovákiai területről, vagy a szomszédos megyékből érkeznek és úticéljuk, egy- egy új turisztikai látványosság felkeresése, vagy egy borkóstolás.

26. sz. ábra: A turisták állandó lakhely szerinti megoszlása (N=520)

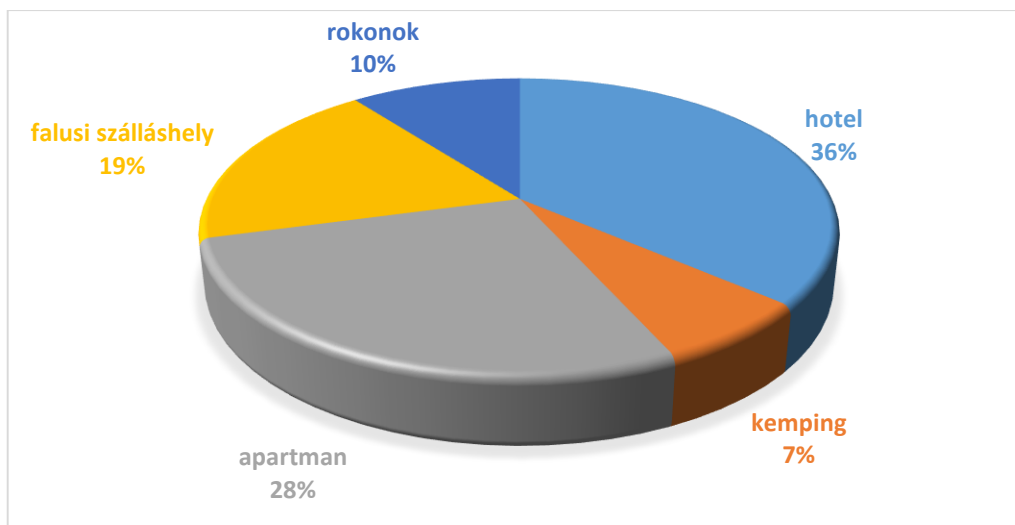

Forrás: A kérdőív kiértékelése alapján saját szerkesztés

A kérdőívben ez a kérdés nyitott kérdésként szerepelt, faktoranalízissel csoportosítottam a válaszokat és ábrázoltam a diagramon. A válaszadók 25%-a Budapestről, 18%-a az Észak-alföldi megyékből érkezett. A turisták 17%-a a Dunántúlról és 13% Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből látogatott a térségbe.

A tartózkodási idővel összevetve kirajzolódik, hogy azok a vendégek, akik Budapestről, a Dunántúlról és az Alföldről érkeznek 2-3, vagy 3-4 napot töltenek a térségben. A külföldi vendégek Szlovákiából érkeztek, ők az egy napra érkező kirándulókhoz sorolhatók. Kirándulásuk során vagy csak a kalandparkba, vagy a sárospataki Végardó fürdőbe látogatnak el és a kora esti órákban utaznak haza. Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar megyékből, valamint a megyén belül utazók szintén egy napot töltenek el a térségben. A Tokaj-Hegyaljához közelebb elhelyezkedő területekről egy napra érkeznek a vendégek, akik Budapestről, vagy a Dunántúlról ők több napot töltenek el a településeken. Természetesen akár Budapestről, akár a dunántúli megyékből nem lehetséges az egy napos kirándulás lebonyolítása, hiszen az utazási idő 3-4 vagy akár ennél több órát is igénybe vesz.

27. sz. ábra: A több napra érkező látogatók által igénybe vett szálláshelyek (2019) (N=520)

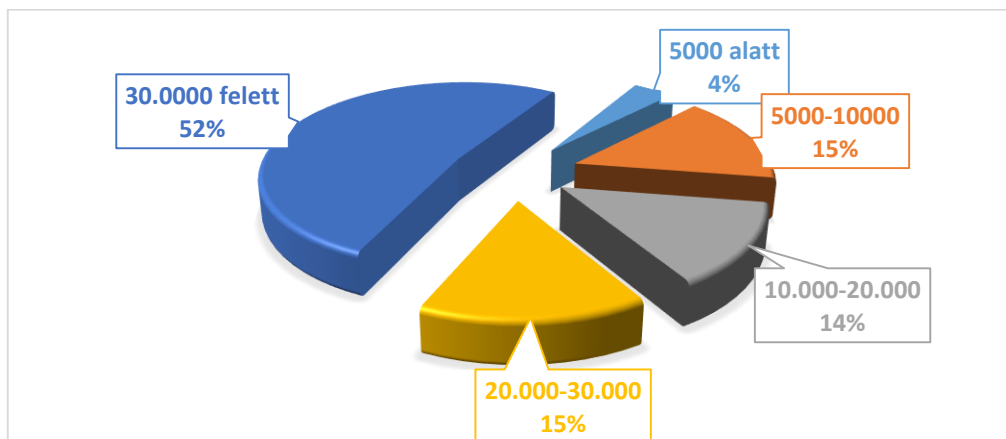

Forrás: A kérdőív kiértékelése alapján saját szerkesztés

A turisták 36%-a a hotelekben, 28%-a apartmanokban, 19% falusi szálláshelyen és 7% kempingekben foglal szállást. Azok a vendégek, akik a Dunántúlról és Budapestről érkeznek és két-három, vagy akár három-négy napot töltenek el a térségben ők a falusi szálláshelyeket és a hoteleket részesítik előnyben. A fővárosi lakosok vágynak a vidék nyugalomára és csendjére így ők főként a falusi szálláshelyeken töltötték el vendégéjszakáikat. Azok a válaszadók, akik az apartmanokat, vagy kempingeket választották, ők átlagosan két napot töltenek el a településeken.

Tokaj-Hegyalján négyezeröttszázötvenhárom szállásférőhely van, amelynek 18%-a a szálloda kategóriába, 36% a panziókhöz, 46% a falusi szálláshelyekhez sorolható. A térséghez huszonnégy község és öt város tartozik, ezért is domináns a falusi szálláshelyek aránya. A szállodák a városokra koncentrálódnak kivéve a Mádi Kúria, Hotel Botrytis, a Magita Hotel Erdőbényén, az Andrassy Rezidencia és a Gróf Degenfeld Kastélyszálló Tarcalon. A hotelek és a falusi szálláshelyek vezető szerepe a turisztikai értékek elérhetőségére és a falusias környezet szeretetére vezethető vissza.

28. sz. ábra: A térségbe érkező turisták költési indexe (2019) (N=520)

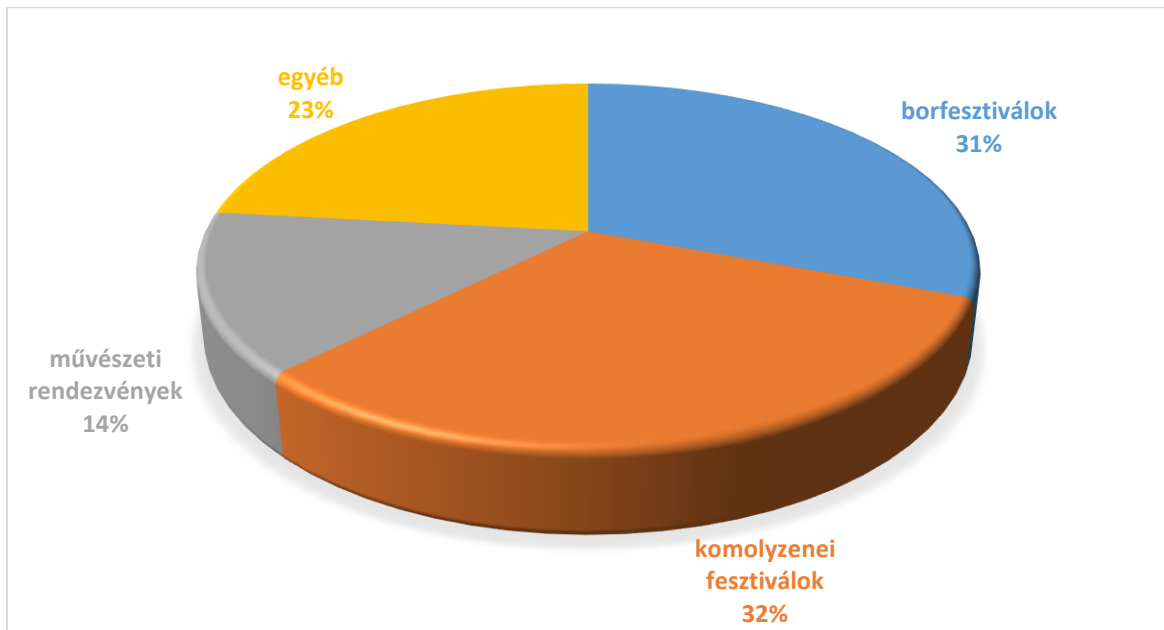

Forrás: Saját szerkesztés

A költési indexnél a megkérdezettek több mint fele (52%) a harmincezer forint feletti kategóriát választotta. Ha a költési index és a leglátogatottabb turisztikai értékek közötti összefüggést vizsgáljuk, akkor kijelenthető, hogy a kalandparkba érkező vendégeknek a legmagasabb a költési indexe. A három leginkább igénybe vett élményelem a bob, libegő és átcúsúzópálya. A belépőjegy árakat tekintve, a bobnál egy csúszás 990 Ft-be, a libegő retúrjegye 1990 Ft-ba és az átcúsúzópálya oda és visszajegygyel 2990 Ft-ba kerül személyenként. Egy négytagú családot átlagul véve könnyen elérhető a harmincezer forintos költés a kalandparkban. A kalandparkba érkezők átlagosan egy napot töltenek a településen, a költésük csak az élményelemekre koncentrálódik, hiszen nem mennek tovább borkóstolásra, várakat vagy kastélyokat megnézni (<http://www.zemplenkalandpark.hu/informacio/informacio-arak/>).

Az épített örökségeknél a belépőjegy árak átlagosan 1000-1500 Ft, amely egy négytagú család esetében sem jelent olyan nagy összeget, mint a Kalandparkban. A természeti értékek esetében a Bodrogon a hajózás, kajak-kenu kölcsönzés és a Tengersizemnél a Via Ferata pálya szolgáltatásainak igénybevétele képez költést.

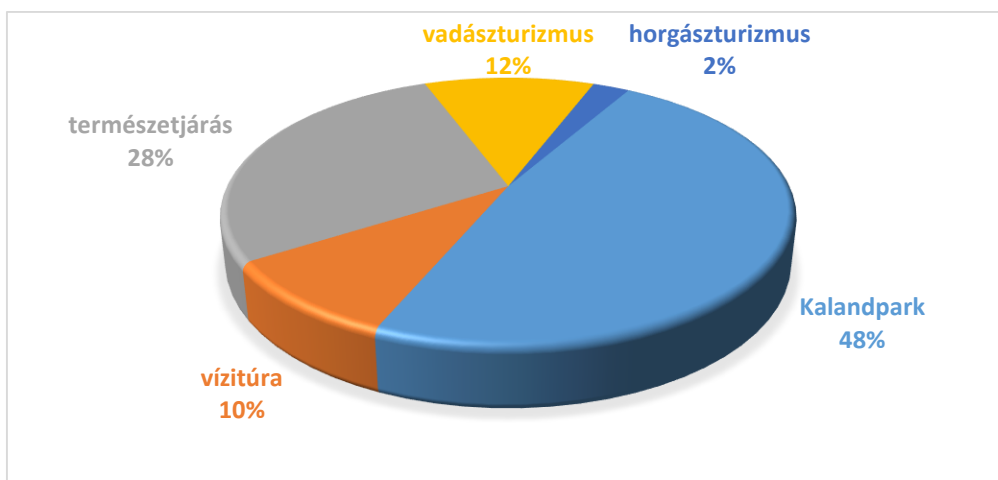
29. sz. ábra: A turisták által látogatott rendezvények Tokaj-Hegyalján (2019) (N=520)

Forrás: A kérdőív kiértékelése alapján saját szerkesztés

A turisztikai programok esetében szintén egy nyitott kérdést alkalmaztam és hasonlóan a turisták lakhelyének a kérdésére, ebben az esetben is faktoranalízis segítségével rendeztem csoportokba azokat a rendezvényeket, amelyek turisztikai céllal szerveződnek. A zenei és a szüreti, valamint a borfesztiválok a leginkább látogatottak. A válaszadók a borfesztiválok közül a tokaji, tolcsvai, hercegkúti, mádi és erdőbényei rendezvényeket emelték ki. A zenei fesztiváloknál a Zempléni Fesztivál, a művészeti rendezvényeknél a Tokaji Írótaóbor, a Crescendo Nyári Akadémia és a Zempléni Néptánc Fesztivál a legismertebb. Az egyéb kategóriában a szerencsi csokoládé fesztivált, és a tokaji Fesztiválatlan előadásait is jelölték.

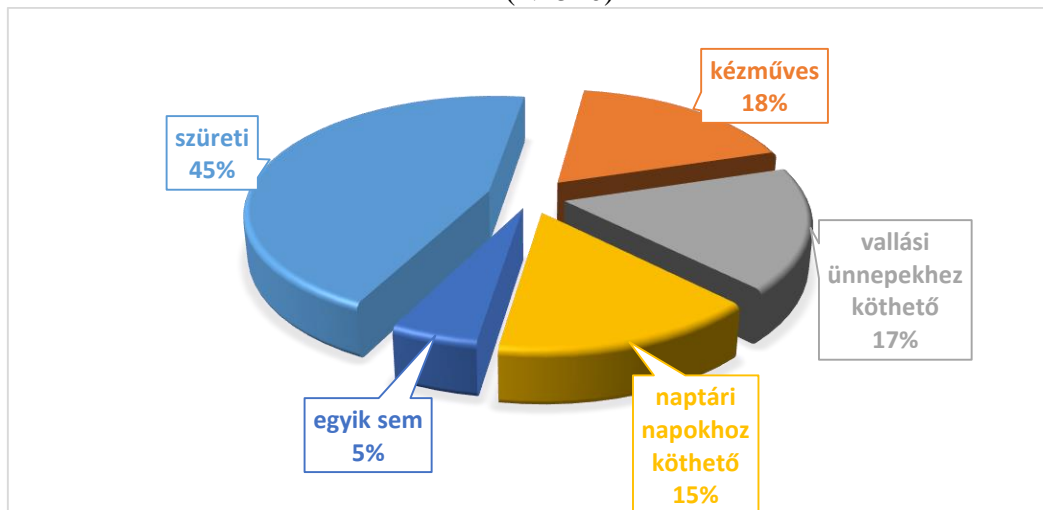
30. sz. ábra: Az aktív turizmus vonzerői Tokaj-Hegyalján (2019) (N=520)

Forrás: A kérdőív kiértékelése alapján saját szerkesztés

Az aktív turizmusban a megkérdezett turisták 48% a kalandparkot tartja a legfontosabb turisztikai attrakciónak. Ezt követi a természetjárás 28%-al. A vadászturizmust a válaszadók 12%-a, a vízitúrákat 10%, a horgászturizmust 2% tartja vonzerőnek. Valójában ezek a turisztikai vonzerők egy szűkebb szegmens igényét elégítik ki és színesítik a Tokaj-Hegyalja turisztikai kínálatát.

31. sz. ábra: A helyi hagyományok ismertsége a térségbe látogató turisták körében (2019) (N=520)

Forrás: A kérdőív kiértékelése alapján saját szerkesztés

A megkérdezett turisták 45%-a a szüreti hagyományokat ismeri Tokaj- Hegyalján. A szüreti hagyományoknál a kádártáncot és a hordókészítést említették példaként. Ezt követték a kézműves hagyományok 18%-al ahol a pataki kerámiát tartják fontosnak a válaszadók. Majd a vallási ünnepekhez és a naptári napokhoz köthető hagyományok következtek. A vallási ünnepeknél Szent Erzsébet, valamint a naptári napoknál Szent Orbánt a szőlő védőszentjét emelték ki. A turisták 5%-a egy helyi hagyományt sem tudott felsorolni.

Tokaj-Hegyalja, mint kiemelt turisztikai fejlesztési terület számos kulturális értékkel gazdagodott az elmúlt évek során. A kutatás arra irányult, hogy a szekunder kutatás során a korábbi kutatások által megfogalmazott és turisztikai vonzerőnek nevezett attrakciók köre hogyan változott meg. A kínálati oldal bővülését követte -e a keresleti oldal igénye és elérte -e a turisták motiváltságát, hogy az új láttnivalókat is szívesen keresik fel. A megkérdezett turisták által adott válaszokból kiderült, hogy a kulturális turizmusban ma is a sárospataki vár a vezető vonzerő, de a fejlesztéseknek és felújításoknak köszönhetően a múzeumok, kastélyok, templomok is átütötték az ingerküszöböt és vannak olyan kisebb turistacsoportok, akik számára ezek a fejlesztések jelentik a vonzerőt. Nem lehet tehát szélsőségesen azt állítani, hogy a fejlesztések nem generáltak a kulturális turizmusban, új vonzerőt és nem járultak hozzá a

turistaérkezések számának növekedéséhez. A Tokaji Világörökségi Bormúzeum, vagy a Mádi Alkotóház is vonzerőt képez egy-egy célcsoport számára, akik érdeklődnek a borok vagy a művészetek iránt.

Az aktív turizmus fejlesztése során megépítették a Zemplén Kalandparkot, amely azonnal vonzerővé is vált, hiszen hasonló attrakcióval sem Zemplén, sem a megye nem rendelkezik. Közel fekszik a hármashatárhoz ezért a hazai látogatók mellett a szlovák és ukrán vendégek is szívesen keresik fel. A korábban vázolt költséghatékonyság miatt ezek a vendégek csak egy napos kirándulók és nem generálnak vendégéjszakát.

A Megyer-hegyi Tengersizem szintén a kirándulók egyik kedvelt célpontja. A minőségi fejlesztése kapcsán megépített Via Ferrata pálya további célcsoport számára tette a területet igazán egyedivé és vonzerővé. A kötélpályák egyedisége, hogy a sziklafalak alatt a víztükör van, ami új kihívás elé állítja a mászókat. Itt tehát nem új vonzerő jött létre, hanem egy meglévő vonzerő bővült új attrakcióval és növelte a kínálatot új célcsoport számára.

A kalandpark és a Tengersizem az aktív turizmusban, szintén megőrizte vezető vonzerő funkcióját és jelentősen hozzá járult Tokaj-Hegyalja turisztikai kínálatának színesebbé tételéhez. Összegezve a kérdőíves kutatás elérte a célját és sikerült számos pontos megerősíteni azt a feltételezést, amit a szekunder kutatás után kialakítottam, és amit a keresleti oldal megkérdezésével kívántam megerősíteni. Az aktív és kulturális turizmus terén végzett fejlesztések, felújítások nem rendezték át a korábban kialakult turisztikai vonzerők kínálatát. Mindkét turisztikai termék esetében a minőségjavító felújítások, vagy fejlesztésre irányuló beruházások tovább javították a térség turisztikai vonzerejét. Növelték a célközönséget a turistaérkezések számát és azok számára, akik a borturizmus vagy egyéb céllal érkeznek a terület látónivalóinak a mennyiségét.

12. Turisztikai fejlesztések gazdasági hatása

A rendszerváltás előtti időkben nem az volt a kérdés, hogy milyen helyet foglal el a turizmus Tokaj-Hegyalja gazdaságában, hanem azon ment a vita, hogy a bányászat vagy a mezőgazdaság legyen a terület, vezető gazdasági ága. Miután hazánk nemérces ásványi nyersanyagvagyonát vizsgáljuk, egyértelműen a Zemplén-hegységet kell kiemelni. Ha az országimázs szemszögéből vizsgálódunk, akkor pedig egyértelmű, hogy a mezőgazdaságon belül a szőlőtermesztés és azon belül is a tokaji aszú a legfontosabb. Ez a szemlélet nagyon markáns változást hozott a rendszerváltás után, hiszen szinte minden átalakulóban fejlődőben van, és mára még az aszú sem a régi.

Vizsgálatom nem terjed ki Tokaj - Hegyalja teljes körű gazdaságélénkítő fejlesztésére, csak azokra a turisztikai beruházásokra koncentráltam, amelyek jelentős gazdasági átalakulást eredményeztek. Mára nyugodtan állíthatom, hogy a turizmus valamennyi ága, amely megtalálható Tokaj-Hegyalján jelentős fejlődésen esett át.

Az utóbbi tizenöt évben két fejlesztési ciklus is lezajlott és bár számos elképzelés, koncepció megvalósult, a fejlesztők nem tudtak minden változásra oda figyelni, és több hiányzó beruházás fejlesztés a következő ciklusra marad.

13. sz. táblázat: A 2007 -2013 közötti tervezési ciklus turisztikai fejlesztése

sor szám	Település	Gazdaságélénkítő fejlesztés, vonzerő	Infrastrukturális beruházás	Látnivaló fejlesztés
1	<i>Bekecs</i>	Lovasturisztikai bázis		
2.	<i>Bodrogkisfalud</i>	Kalóz Kikötő és Yacht Klub		
3	<i>Mád</i>	Csodarabbik útjának kiépítése	Hotel Botritisz Furmint Alkotóház	„Aszúház” Mádi Kúria
4	<i>Monok</i>			Kossuth Lajos Emlékház
5	<i>Rátka</i>		Sport és túraközpont	
6	<i>Sárospatak</i>	Végardó fürdő fejlesztése	Squash pályák	Ágyúöntő műhely
7	<i>Sátoraljaújhely</i>	Zemplén Kalandpark megépítése		
8	<i>Szerencs</i>			Meggyes Hotel
9	<i>Tarcal</i>		Teréz kápolna felújítása	Basilicius borkultúra központ
10	<i>Tokaj</i>	Hegyaljai Borhajó megalakítása	Fesztiválatlan kiépítése	Világörökségi Bormúzeum Kávemanufaktúra
11	<i>Tolcsva</i>		Szirmay Waldbott kastély ököcentrum	Helia-D Herba kastély

Forrás: A Tokaji Borvidék helyzetértékelése 2016. pp. 602-724

A táblázatból egyértelműen kitűnik, hogy valódi vonzerőt jelentő turisztikai beruházás ebben a ciklusban kevés készült. A lovasbázis kialakítása csak helyi vonzerőt jelent és Szerencs lakosságának, valamint a környező települések lakóinak jelent turisztikai élményszerzést.

A Bodrog folyón készült fejlesztések már országos jelentőséggel bírtak, hiszen ebben az időszakban volt divatos a nyári kajak-kenu túrák szervezése, és az új desztinációk felfedezése.

A Tokajból induló „Borhajók” valójában sétahajó járatként biztosították elsősorban belföldi vendégek részére borkóstolási programot. A Tokajból induló sétahajó Bodrogkeresztúrig közlekedik, ahol a Dereszla pincészetnél kóstolhatnak borokat a résztvevők.

A sátoraljaújhelyi kalandpark, vagy a Végardói fürdő fejlesztése, már nemzetközi érdeklődésre is számot tartó turisztikai vonzerővé tette az objektumokat, hiszen a hazai vendégek mellett nagyon jelentős a szlovák vendégek száma is.

A tényleges, gazdasági szempontból is jelentősnek mondható fejlesztés a Csodarabbik útjának a kijelölése és marketingkommunikációja. Hatása a vendégszám növekedését és a zsidó vallási turisták számának, valamint a területen eltöltött tartózkodási idejének a növekedését eredményezte.

Az első fejlesztési ciklusban ugyan elindult a turisztikai alapinfrastruktúra-fejlesztés, de ha csak a szálláshelyfejlesztéseket vizsgáljuk egyértelműen látható, hogy nem tudott lépést tartani a folyamatosan növekvő igényekkel. Nem fejlődött kellő ütemben a terület vendéglátó kapacitása sem. Ugyanakkor folyamatosan újultak meg az épített örökségek és jött létre új turisztikai vonzerő. A területre érkező külföldi beruházók a szőlőtermesztésben is megújítást hoztak, hiszen a korábban a szoknyaterületekre csúszott termőterületet újra a megfelelő hajlásszögű domboldalakra telepítették. Megjelenítették a külföldön már elterjedt reduktív borkészítési eljárást és az ennek köszönhető új ízvilágot és élvezeti értéket jelentő reduktív borfajtákat. Új értelmezést kapott a borkóstolás, hiszen a versenyképesség fenntartása miatt a kistermelők egy része is elkezdte az új borkészítési eljárást alkalmazni.

Folyamatosan bővült a borkóstolók száma és megjelent egy új szolgáltatás a „Borbusz”. Sajnos a korábban nagyobb hangsúlyt kapott és nagyobb fellendülést remélt „borutak” rendszere nem hozott kellő sikert annak ellenére, hogy a régi történelmi emlékhelynek számító épületekben is a borászatot a borokat népszerűsítő közösségi tereket hoztak létre.

A már említett épített örökség és hagyományápolás terén végzett beruházások, felújítások közepette nem számoltak a tervezők azzal, hogy nagyon rövid idő alatt nagyon felfut a nemzetközi érdeklődés a zsidó vallási örökségek (csodarabbi sírok) iránt és a növekvő látogatószámmal nem tartott lépést a szálláshelyfejlesztés. Nem tudtuk megteremteni az optimális feltételeket a nemzetközi turizmus számára. A hiányosságok pótlása a következő ciklusra maradt.

Amiben nem sikerült jelentős előrelépés az előző tervezési ciklusban az a kulturális turizmus. A félresikerült rakamazi ökoturisztikai fejlesztéseknek köszönhetően egy nagyon jelentős (évi hatvanezer részvevős) rendezvény szűnt meg, amit azóta sem sikerült újra beindítani (Hegyalja Fesztivál). A tokaji Fesztiválatlan megépítése a szabadtéri előadások megtartására biztosít lehetőséget. A nyári időszakban, a katlanban hetente egy-két előadást tartanak, de ősztől tavaszig nem tudják gazdaságosan hasznosítani a komplexumot. Mivel egy

féléven keresztül nem szerveznek előadásokat, ezért a fenntartása költséges és nem gazdaságos. Az Ágyúöntő Műhely megépítése csak a sárospataki vár látnivalóinak bővítését szolgálta.

Tokajban a világörökségi Bormúzeum és a Kávémanufaktúra kialakítása az épületek felújításával valósult meg. Tolcsván a Szirmay-Waldbott kastélyban rendezvényközpont hoztak létre. A Helia-D Herba kastélyban gyógynövényeket mutatnak be. A tarcali Terézia Kápolnának külső és belső felújítása valósult meg. Monokon a Kossuth Emlékházat újították fel. Ezek a fejlesztések nem generálnak újabb turistákat a területre, tehát javítják ugyan a területen tartózkodó turisták által keresett látnivalók körét, de gazdasági szempontból nem működőképesek. A turisztikai fejlesztések Mádon, Tarcalon és Tokajban szolgálták a borturizmus fejlesztését. Mádon kettő, Tarcalon és Tokajban egy-egy fejlesztés valósult meg.

A 2007 és 2013 közötti tervezési ciklusban huszonkét turisztikai fejlesztés valósult meg amelynek az eredménye elsősorban a látnivalók megújulása vagy bővülése. A fejlesztések 67%-a az aktív turizmus megújítását segítette A szálláshelyek fejlesztésére három beruházás történt, de csak a Hotel Botritisz volt az, ami a férőhelyek számát növelte. Az új mádi hotel 16 főnek biztosít szálláslehetőséget. Az első tervezési ciklusban a fejlesztések döntően a kihasználatlan épületek turisztikai látnivalóvá fejlesztését, a meglévő értékek felújítását szolgálták.

A megvalósult és fejlesztés alatt lévő turisztikai projektek a turisztikailag kiemelt fejlesztési területen

14. sz. táblázat: A 2017 -2024 közötti tervezési ciklus turisztikai célú fejlesztései

sor szám	Település	Gazdaságélénkítő fejlesztés, vonzerő	infrastrukturális beruházás	Látnivaló fejlesztés
1	<i>Bodrogkeresztúr</i>		Rendezvénytér létrehozása	Római katolikus templom felújítása Csodarabbi házában emlékkiállítás
2.	<i>Makkoshotyka</i>		Élménypont kialakítása	
3	<i>Mezőzombor</i>		Látogatóközpont létrehozása	
4	<i>Mád</i>		Élménypont Látogatóközpont kialakítása Kerékpárút- Tokaj és Mád	Borászati kiállítás
5	<i>Sárospatak</i>	Végardó fürdő Gyógy szolgáltatások és gyógyszálló kialakítása	Szent Erzsébet látogatóközpont kialakítása	
6	<i>Sátoraljaújhely</i>	Függőhíd létrehozása a Szár-hegy és a Vár-hegy között	Bortemplom látogatóközponttá fejlesztése Sváb kulturális és gasztronómiai udvar.	A vár felújítása és látogathatóvá tétele

			Szabadtéri színpad építése	
7	<i>Szegi</i>		Élménypont kialakítása	
8	<i>Tarcal</i>			Szüretelőház felújítása és borturisztikai bemutatóterem létrehozása
9	<i>Tálya</i>			Evangelikus templom felújítása
10	<i>Tokaj</i>	Lombkorona sétány kialakítása Üdülőhajózás a Bodrog folyón	Grand Hotel Tokaj **** Bormúzeum látogatóközpont Kerékpárút- Tokaj és Mád között Makovecz Pavilon másolata	Rákóczi vár felújítása
11	<i>Tolcsva</i>			Rákóczi kastély

Forrás:

https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=A17H1092.KOR&targetdate=ffffff4&printTitle=1092/2017.+%28II.+21.%29+Korm.+hat%C3%A1rozat&referer=http%3A//net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi%3Fdocid%3D00000001.TX

T

A táblázatból az nem olvasható ki, hogy ebben a fejlesztési ciklusban már nem csupán Tokaj-Hegyaljára korlátozódik a turisztikai fejlesztés. A kiemelt fejlesztési területhez tartozik a Nyírség egy része, ahol olyan komplex beruházások kerülnek majd megvalósításra, amelyek a területek közötti együttműködésre és egymás kínálati elemeinek gazdaságosabb kihasználására is építeni fognak. Fontos fejlesztés a kerékpárutak további fejlesztése, az ökoturisztikai projektek megvalósulása, és a nemzetközi érdeklődésre számot tartó szálláshely és attrakciófejlesztések.

A 2017-ben indult tervezési ciklusban a pályázatok 45%-a az aktív turizmusra koncentrálódik. A turisztikai fejlesztéseket három csoportra lehet bontani, azokra, amelyek már megvalósultak azokra, amelyek megvalósulása folyamatban van, és azokra a koncepciókra, amelyeknek a kivitelezése még nem kezdődött meg.

A huszonnégy fejlesztés közül gazdaságélénkítő hatása várhatóan az üdülőhajózásnak lesz a térségben. Az üdülőhajózás egy új turisztikai termék Tokaj-Hegyalján, amely vonzó lesz a turisták számára. A fejlesztési koncepció szerint az üdülőhajók résztvevői számára a programot a Bodrog parti települések szervezik, vagyis érdekeltek lesznek a termék sikeres működtetésében. Megfelelő programok szervezésével biztosítható lesz, az üdülőhajózás nyereséges működtetése.

Turisztikai termék bővítést jelent majd, a lombkorona tanösvény, amely a Bodrogzug élővilágát lesz hivatva bemutatni és az ökoturizmus iránt érdeklődő hazai és nemzetközi turisták figyelmét is a térségre irányítani.

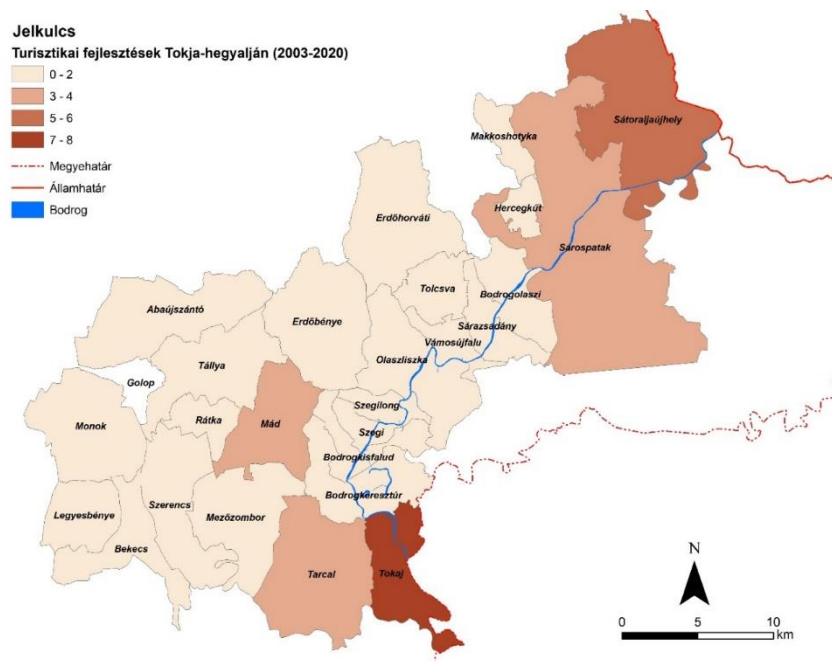
Ugyancsak a látogatószám bővülése várható a Sárospatak-végardói gyógyfürdő fejlesztése gyógyászzal és a gyógyszállóval. A látogatószám bővülése tovább növelheti a fürdő bevételeit és javítja a gazdaságos működtetését.

A kicsit bizarnak tartott és sokak által bírált sátoraljaújhelyi függőhíd megvalósulása jelenleg még bizonytalan, de egyedisége miatt van remény a megépítésre és sikeres működtetésre. Az egyértelmű, hogy a kalandpark látogatószámának növeléséhez szükség van újabb élményelemek építésére vagy fejlesztésére.

A megvalósult és a folyamatban lévő turisztikai beruházások -az üdülőhajózás kivételével- kisebb értékűek voltak és a látóivalók számát növelték

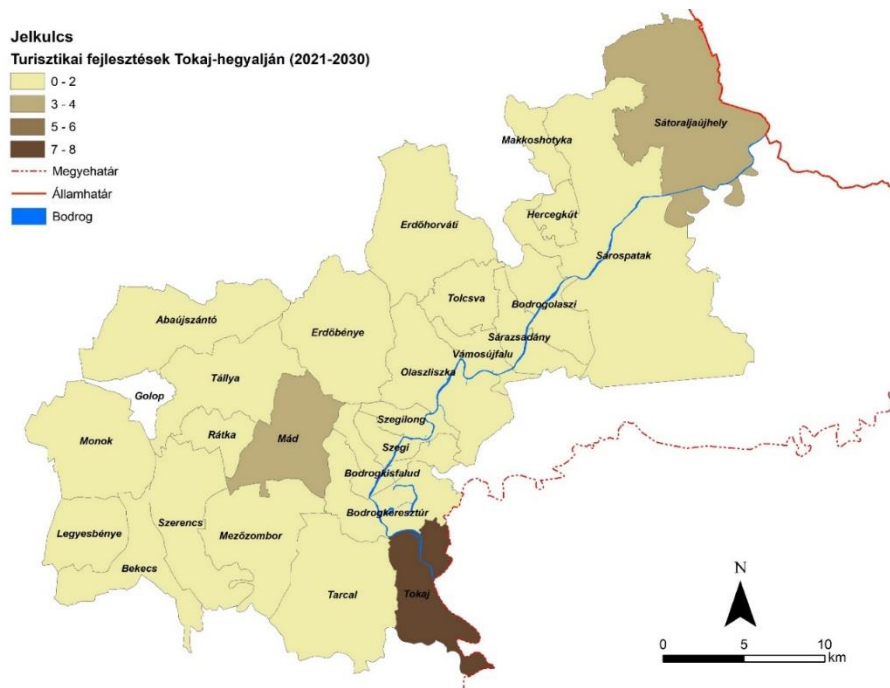
A primer és szekunder kutatási eredményeim is azt támasztják alá, hogy a legfontosabb az alapinfrastruktúra fejlesztése. A tervezési ciklus fontos szálláshely fejlesztése az ötcsillagos tokaji szálloda megépítése, melynek a kivitelezési dokumentumai már elkészültek, és az építés folyamatban van. A szálláshely bővítése, mint szolgáltatás fontos Tokaj-Hegyalján, hiszen a turisztikai termékek fejlesztése folyamatos, de a kapcsolódó infrastruktúra még hiányos.

9. sz. térkép: Turisztikai fejlesztések Tokaj-Hegyalján 2003 és 2020 között

Forrás: Saját szerkesztés

10. sz. térkép: A várható turisztikai fejlesztések Tokaj-Hegyalján 2021 és 2030 között

Forrás: Saját szerkesztés

13.A kutatás során megfogalmazott egyéni fejlesztési javaslatok

A négyéves kutatásom eredményeként önállóan is megfogalmaztam olyan fejlesztéseket, amelyek kimaradtak a kormány kiemelt fejlesztési koncepciójából. Mindegyik fejlesztés olyan program, amely jelentősen növelhetné Tokaj-Hegyalja turizmusának pozitív hatását a terület gazdaságára.

A fő turisztikai vonzerő továbbra is borturizmus maradt és a turisztikai célcsoport sem nagyon változott. A borturizmusnál nagyobb hangsúlyt kellene fektetni a Tokaji Aszú gyógyító erejének a jobb kihasználására és olyan egészségturisztikai ajánlatot készíteni, ami a bor korábbi gyógyító hatását újra gondolja és értelmezi.

A központi fejlesztések nem számoltak két jelentős célcsoporttal, akik potenciális turistái lettek és lehetnek a vizsgált területnek. A zsidó vallási turizmus résztvevői és a hazai és szomszédos területek ifjúsága.

Az átgondolatlan turisztikai fejlesztéseknek köszönhetően a már bejáratott könnyűzenei „Hegyalja Fesztivál” azért szűnt meg, mert a rakamazi helyszín ökoturisztikai fejlesztései miatt a kemping területén folyó építkezések nem fejeződtek be a mai napig, így szálláshely hiányában ezt a rendezvényt hat éve nem rendezik meg. Természetesen számos hely kínálkozik egy új helyszín kijelölésére és az ifjúság igényeinek megfelelő szálláshelyek kialakítására, viszont

olyan helyszínt kell választani, ahol a beruházás egész évben működőképes lehet. Javaslatom, hogy vagy a Bodrog parti településeken, Sátoraljaújhelyen a Rákóczi Táborban, vagy Sárospatak és Sátoraljaújhely közötti területen kerüljön megépítésre a nagyobb létszámot befogadó ifjúsági szálláshely, amely a fesztiválon túl ki tudná szolgálni a terület egyre divatosabbá váló aktív turizmusát is. A fesztivál nem zavarná a helyi lakosság nyugalmát, de gazdaságos működése javítaná a terület turisztikai bevételeit (https://index.hu/kultur/zene/2015/07/02/elmarad_a_kingdom_of_hegyalja/).

A 2030-as Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégiában egy új jelmondat jelenik meg Tokaj-Hegyaljára vonatkozóan: „Tokaj több, mint bor”. Ezt a mondatot támasztják alá a jelenlegi javasolt fejlesztési tervek is. Az eddigi pályázatok sem adtak prioritást a borturizmusnak, hiszen a pályázatok mindössze 12%-a vonatkozott ilyen irányú fejlesztésre (Magyar Turisztikai Ügynökség 2017.).

A borturizmus, a fejlesztendő fesztiválok és természetesen bármely turisztikai termékfejlesztés felveti annak a kérdését, hogy vajon, hogy alkalmazkodik a terület alap infrastruktúrája a fejlesztési elképzelésekhez. Nos, minden eddigi javaslat legyen az helyi, területi, vagy országos, azt állapította meg, hogy az egyik hiányos infrastruktúra a szállásférőhely. Az elmúlt tizenöt évben a negyvennégy megvalósult fejlesztés a térség turizmusának a fejlődését szolgálta, de mindössze két pályázat foglalta magába a szálláshelyek számának a növelését. Tokaj-Hegyalja huszonhét településén négyezeröttszázötvenhárom férőhely található. A férőhelyek sem mennyiségben, sem területi elosztásban nem fedik le a jelentkező igényeket. A javaslat a különböző célcsoportok igényeit kielégítő szálláshelyek számának a növelése. Ki kell elégíteni a zsidó vallási turizmus keretében érkező turisták szállásigényét.

Az alapinfrastruktúrához sorolandó közlekedési feltételek javítása szinte valamennyi hazai periférikus terület problémája. Ennek tudatában is javaslom, hogy a helyi lakosság igényein felül egy komplex megalapozott kutatással alátámasztott turistabarát tömegközlekedés javítani tudna Tokaj-Hegyalja turisztikai desztináció vonzerején. Ugyanebbe a kategóriába sorolom a zsidó turisták ellátását segítő kóser ételek készítését, az élelmiszer-alapanyag termelés fejlesztését, hogy legalább részben helyi termékekkel lehessen ellátni a „kóser borok” mintájára a zsidó turistákat.

15. A koronavírus-járvány hatása Tokaj-Hegyalja turizmusára és gazdaságára

2019 decemberében a kínai Vuhan városban kitört koronavírus járvány 2020-ra átrajzolta a világ turisztikai terveit. A vírus okozta megbetegedések gyors terjedése és a terjedés megfékezésére hozott nemzetközi és hazai intézkedések az év első két hónapjában lenullázták a turisztikai terveket, hiszen tömeges lemondásoknak köszönhetően a nemzetközi híri turisztikai desztinációk is kiürültek. Mára kijelenthető, hogy a világjárvány legnagyobb vesztese a világ turizmusa. Ez a negatív hatás Tokaj-Hegyalja turisztikai fejlődésére is kihat. Nem lehet azokat az évtizedek alatt kialakított trendeket követni, amelyek meghatározták a fejlődés útját. A kutatási eredményeket át kell értékelni, hiszen ma még minden turisztikai szakértő arról beszél, hogy a járvány elmúltával először a belföldi turizmus fog helyreállni és szerzi vissza azt a bizalmat, amit a járvány okozta bizalmatlanság és félelem idézett elő. Ha ez így lesz, akkor azok a tervek és fejlesztések, amelyek a zsidó vallási turizmus felfuttatására irányultak csak lassan fogják a kívánt eredményt produkálni. Még egy bizonytalansági tényező van, amivel számolni kell, ez pedig a nemzetközi és hazai gazdaság talpra állásának lehetséges ideje, ami nagyban függ a járványt követő gazdasági recesszió vagy válság nagyságától és elhúzódó időtartamától (<https://turizmus.com/szabalyozas-orszagmarketing/a-jovo-turizmusa-a-jovo-utazoja-i-1169715>).

A megnövekedett munkanélküliség hatására a magyar családok jelentős része feléli tartalékát és az a bizonyos diszkrecionális, szabadon felhasználható pénz, amit a turizmusra lehet fordítani, nem áll olyan mennyiségben rendelkezésre, mint a járvány előtt. Ezért a belföldi turizmus sem lesz képes visszaállítani rövidtávon a csőd szélére került turisztikai vállalkozásokat.

A jelenlegi helyzetben végzett kutatások azt igazolják, hogy a veszélyhelyzet, majd a kijárási korlátozás meghirdetése átmenetileg a szálláshelyek teljes kiürülését idézte elő Tokaj-Hegyalján is. Nem fogadnak vendéget a szállodák a városokban és visszamondták az előfoglalások 90 %-át a falusi vendéglátóknál is. Az éttermek közül azok (Vár Vendéglő Panzió) akik kimondottan a területre érkező turisták étkezését igyekeztek biztosítani azok bezártak. Nyitásuk bizonytalan, mert csak akkor tudnak majd gazdaságosan működni, ha a turistaforgalom visszaáll a vírus előtti szintre. Azok az éttermek, (Lebuj Pincefogadó) amelyek korábban is ellátták a helyi lakosok igényét most csökkentett munkaidővel és nyitvatartással, ételkiszállítással próbálják túlélni a járvány következtében hozott korlátozó intézkedések időszakát.

A vonzerő minden bizonnyal a borturizmus marad, hiszen ennek a turisztikai terméknek vannak meg a legstabilabb infrastrukturális feltételei. A bor a borkóstoláshoz rendelkezésre áll, és ha megfizethető lesz a turisták számára, akkor minden bizonnyal gyorsan újra indítható. Ugyancsak ilyen turisztikai termék a természeti értékek, az aktív turizmus vonzerejének újra hirdetése, hiszen a kínálati elemek (Kalandpark, Tengersizem, túra útvonalak, geológiai látnivalók) könnyen válhatnak az újra induló turista forgalom célpontjaivá.

Az is természetes, hogy ha ezeket a kínálati elemeket sikerül megfelelő motiváltsággal a hazai turisták figyelmének középpontjába állítani, akkor várható, hogy a szálláshelyek, az éttermek is vissza tudják állítani a járvány előtti működési rendjüket.

A nemzetközi turizmusban bekövetkezett változások elsősorban a zsidó vallási turisták elmaradását jelentik. Ebben az ágazatban a turistaérkezéseket az is befolyásolja, hogy a nemzetközi repülőforgalom milyen átalakuláson megy keresztül és az mikorra áll helyre vagy alakít ki egy egészen új szállítási trendet. A fogadási feltételek talán csak abban változnak, hogy azok a tervek, amelyek arra irányultak, hogy a zsidó turisták ellátásában nagyobb arányt képezzenek a helyi termékek, az még várat magára. Ez valószínű, hogy ki fog tolni és akkor fog igazán ismét aktuális fejlesztési elképzeléssé válni, ha a turistaérkezés visszaáll legalább a 2019-es adatokhoz.

Az már most is látszik, hogy a 2020/2021-ben a turistaszezon már nem lesz nyereséges és működésképtelen állapota miatt, jelentős bevételkiesést jelent a nemzetgazdaság és a helyi turisztikai vállalkozások számára.

E sajnálatos esemény azt eredményezte, hogy négyéves kutatómunkám javaslatai valószínűleg csak akkor kerülhetnek ismét napirendre, ha újra stabilizálódik a rendszer. A most megfogalmazott fejlesztés vagy a jövőkép megrajzolása akkor jelent majd problémát, veszi el aktualitását, ha a világ turizmusában, a turisztikai trendjében gyökeres változás következik be.

Összegzés

A primer és szekunder kutatás során kapott információk alapján kijelenthető, hogy az elmúlt húsz évben átalakuláson ment keresztül Tokaj-Hegyalja turisztikai kínálata. A változások ellenére a fő vonzerő napjainkban is az évszázados hagyományokkal rendelkező borturizmus. Helyes volt tehát a döntés, amikor a terület turisztikai kínálatának legfontosabb elemét helyeztem a kutatás középpontjába. Azt is igazolták a kutatás eredményei, hogy megjelent egy a nemzetközi turisztikai kínálat számára fontossá vált elem, a zsidó vallási turizmus, amely a csodarabbi mítosz újraéledésének köszönheti a rövid idő alatt elért pozitív eredményét. Korábban az épített örökség emlékeit sorolták a borturizmus mellett a terület

fontos vonzerőjének. Szinte valamennyi műemlék felújításra került, de az elmúlt húsz év turisztikai fejlesztéseiben kiemelt szerepet kapott az aktív turizmus kínálati elemeinek fejlesztése. Napjainkra a megépült, és még megépítésre váró aktív turisztikai attrakciók jelentik a harmadik fontos turisztikai kínálatot.

A gazdasági fejlesztéseknek köszönhető, hogy a rendszerváltás után birtokviszonyokban bekövetkező változás alapjaiban alakította át a szőlőtermesztés és a borkészítés évszázados hagyományait. Mindez természetesen kihatott a desztináció borturizmusára is. A külföldi befektetők megjelenése a térségben, és az általuk importált szőlőfajták, valamint a borkészítésben bevezetett technológiai változtatás a borturisztikai kínálat bővülését eredményezte. Az átalakulás nem volt zökkenőmentes, hiszen egy olyan évszázados hagyománnyal szakítottak a szőlőbirtokosok, amit a tokaj-hegyaljai szőlősgazdák apáról fiúra szálló hagyományként adtak tovább. Így örökítették át a nagyon magas munkaigényű oxidatív borkészítési eljárást is. A zárt borvidéken mindössze három szőlőfajta telepítése volt engedélyezett, a furmint, a hárslevelű és a sárgamuskotály. Ebből a háromfajtából sikerült a talaj és mikroklíma adottságoknak köszönhetően, valamint a bonyolult pincetechnológia és a nemes penész közreműködésével elkészíteni a terület és talán Magyarország egyik turisztikai imázsát is jelentő „Tokaji Aszút”. E borkülönlegesség volt évszázadok óta a borkínálat zászlós bora.

A zárt borvidéken gazdálkodó külföldi befektetők a birtokaikon engedélyt kaptak más szőlőfajták telepítésére, így mára a kutatási eredmények alapján huszonnyolc fehér és tíz kékszőlő fajta termesztése folyik a hagyományos fajták mellett. A mennyiségi és minőségi szőlőfeldolgozás az új reduktív technológia bevezetését eredményezte, amely lehetővé tette az élő munka csökkentését és a rövidebb érlelési időt. Gazdaságosabbá vált a borkészítés és új borfajták jelentek meg, amelyek egy része bővítette a borkóstolók borkínálatát. A korábbi öt boros kóstoltatás helyett a hét -tíz boros kóstoltatásra tértek át. A kutatási eredmények igazolták, hogy addig, amíg 2000-ben még csak 24, addig napjainkban 2019-ben már 119 borász kínálatában jelentek meg a reduktív eljárással készített borok. Az új fajtákat fantázianévvel, dűlőnévvel vagy birtoknévvel hozták forgalomba, és vonták be a borkóstolók kínálatába.

Egy nagyon lényeges szemléletbeli különbségre mutatott rá a borászokkal készített mélyinterjúk kiértékelése. A multinacionális külföldi cégek kivétel nélkül (10 szőlőbirtok) a nemzetközi piacra termelnek. Nekik nem érdekük a helyben értékesített és a borturizmus kínálatát bővítő helyi kóstoltatás.

A magyar szőlőbirtokok azonban tovább szelektálódnak. Négy csoportot határoztam meg a borkínálatuk összetételét alapul véve:

- Fiatal borászok csoportja, (55 fő), akik csak reduktív borokat kínálnak. A dűlőszelektált borok a jellemzőek a borkóstolás során kínált borfajták között.
- Fiatal borászok, aki mind a hagyományos oxidatív, mind a reduktív technológiával készített borokat egyaránt kínálnak (56 fő). Náluk a száraz borok mellett megjelennek az oxidatív eljárással készült aszúk és a reduktív aszú is.
- Azok az idős borászok, akik ragaszkodnak a hagyományokhoz és elsősorban saját szükségletre készítenek bort, de természetesen helyben fogyasztásra a turistát is vásárolhatják. Ők maradtak a hagyományos borfajták előállítására és a hordós érlelésnél, ahol nagy jelentősége van a nemes penésznek és a pince klímának is (40 fő).
- Azok a borászok, akik boraikat csak kombinált módon készítik (8 fő).

Az egyes csoportok közötti arányok változása azt bizonyítja, hogy az elmúlt 20 évben 70 %-ban átalakult a borkínálat. A borászok egyre inkább a rövidebb érlelési idejű és kevesebb fizikai munkát igénylő reduktív technológiát alkalmazzák. Felvetődhet annak a kérdése, ha az elkövetkezendő húsz évben a borkészítésben és szőlőtermesztésben bekövetkező változások tovább folytatódnak, akkor az oxidatív módon készült aszú megőrizheti-e elsődleges pozícióját a borkínálatban, és továbbra is Tokaj-Hegyalja zászlós bora marad?

A borászokkal készített mélyinterjúk során tapasztalt szemléletbeli különbséget, amely a hagyományos aszú készítéssel kapcsolatban alakult ki, úgy lehetne áthidalni, ha Tokajban támogatással olyan oxidatív aszút előállító pincészet jönne létre, amely biztosítaná annak a lehetőségét, hogy a borturizmus fenntartható fejlesztésében megőrizze Tokaj-Hegyalja imázs alkotó borkülönlegességét.

Gazdaságossági szempontokat vizsgálva egyértelmű, hogy nem lehet elvárni a terület magyar borászaitól, hogy oxidatív aszút állítsanak elő és kínáljanak a borturizmus turistáinak, mivel a reduktív aszú 2-3 év elteltével piacra vihető, míg a hagyományos 5 puttonyos érlelési ideje hét év.

A kutatás másik célterülete a zsidó vallási turizmus fejlődése volt. A szomszédos országokból a XIX. század során betelepülő haszid zsidók folyamatosan kapcsolódtak be a tokaj-hegyaljai gazdasági élet folyamataiba és rövid idő elteltével már ők irányították a hazai és nemzetközi borkereskedelmet. A szigorú vallási hagyományok betartásáról a rabbik

gondoskodtak. Közülük négy rabbi (Teitelbaum Mózes- Sátoraljaújhely, Olaszliszka-Friedlander Hermann, Bodrogeresztúr- Reb Sajele, Mád- Wrinkler Mordechai) nagyon bölcs tanácsokkal és esetenként gyógyító tevékenységével különös tiszteletnek örvendett.

Sajnos a térségből a zsidó lakosság a második világháború során, vagy elhurcolásra került a koncentrációs táborokba, vagy sikerült elmenekülnie elsősorban Izraelbe és az USA-ba. A zsidó hagyományok és épített örökség a zsidó temetőkkel együtt gazdátlan maradt és folyamatosan pusztult. A rendszerváltás előtt kevés zsidó turista ugyan érkezett minden évben a területre, de elsősorban azok, akik a temetőkben a rokonaik sírját keresték fel. A látogatók száma elenyésző volt, így igazi turizmusról nem beszélhettünk. A rendszerváltást követően megindult egy állagmegóvási program, amely a temetők rendbetételével kezdődött majd a még megmaradt épített örökség (zsinagóga, fürdő, csodarabbi síremlék) renoválásával folytatódott. Megnövekedett a kivándorolt zsidó lakosok második, harmadik generációjának a látogató száma, és a látogatás célja még mindig a temetőkben nyugvó szeretteik sírjának a meglátogatása volt. Az ekkoriban divatossá váló tematikus utak mintájára az Egységes Magyar Izraelita Hitközség meghirdette a „Csodarabbik Útja” tematikus utat, amely a térség tíz településének temetőjét érintette. A csodarabbikhoz fűződő vallási hagyományok újraéledése a látogatószám folyamatos növekedését eredményezte.

A látogatószám növekedését statisztikai adatok is alá támasztják. A hazai és nemzetközi szervezők adatai alapján 2010-es statisztika szerint 28 ezer zsidó vallási turista érkezett Tokaj-Hegyaljai „Csodarabbi sírok” meglátogatására. A vallási turisták száma 2019-re meghaladta az évi 81 ezret. A turisták a világ minden részéről érkeztek, ahol haszid zsidók élnek.

A kutatási eredményeim azt tárták fel, hogy erre a váratlan létszámnövekedésre a desztináció a fogadási infrastruktúra tekintetében nem tudott felkészülni és az elmúlt 10 évben sem tudta pótolni. A turista érkezések szervezése két nemzetközi központból (Izrael és New York) budapesti közvetítéssel történik. A fő problémát az okozza, hogy a turisták nem arányosan elosztva érkeznek a területre, hanem a csodarabbik halálévfordulóján a négy településre, Mádra, Bodrogeresztúrra, Olaszliszkára és Sátoraljaújhelyre érkezik a vallási turisták nyolcvanhét százaléka. Az elemzésben feltárt hiányosságok azt bizonyítják, hogy sem szállás sem étkezés, sem egyéb turisztikai infrastruktúra tekintetében nem tudott lépést tartani ez a négy település, ahol a csodarabbi sírok találhatóak. Legtöbb fejlesztés Mád településen valósult meg, de komoly társadalmi feszültség jelentkezik minden évforduló alkalmával Bodrogeresztúr településen, a parkolási problémák és a közlekedési nehézségek miatt. Mindezt tetézte, a kutatás során ugyancsak feltárt, feszültséget generáló probléma miszerint

elkezdődött a külföldi szervezők részéről az irreálisan magas árakon történő ingatlan felvásárlás, ami a települések elnéptelenedéséhez vezethet.

A turisták elszállásolása, és az alapellátás megoldása érdekében történtek fejlesztések, de ezek még mindig nem elégségesek. Megépül Tokajban egy új öt csillagos szálloda és beindultak az üdülőhajók is, valamint a Kisfaludi-terv keretében új falusi szálláshelyek is megépítésre kerültek. A kóser alapanyagok termesztésében, élelmiszerek előállításában előre lépés a már Mezőzomboron és Abaujszántón előállított kóser bor. A térségben a turisták ellátását még mindig budapesti és külföldi catering cégek biztosítják.

A feltárt hiányosságok és a társadalmi feszültségek kiküszöbölését a kiemelt turisztikai térség egyik legfontosabb feladatának tartom. Természetesen a fő gondot abban látom, hogy a nyelvet ismerő, vagy a vallást gyakorló helyi lakosság hiányzik. A hazai szervezők Budapesten élnek és főként onnan történik minden tevékenység koordinálása. A fejlődés azonban nem állt meg. Fontos, hogy a rabbi sírok helyreállítása vagy megtörtént, vagy napjainkba is folyik (pl. Sátoraljaújhely). A felújításokat követően már biztosítottak a sírok folyamatos látogatási lehetősége, amelyek munkahelyet generáltak.

Felvetődik a tehát a kérdés, hogy hogyan lehet a fenntartható fejlődés szem előtt tartásával tovább növelni a térségbe érkező vallási turisták számát. A megkérdezett turisták és a szervezőkkel készített mélyinterjúk is azt bizonyították, hogy folytatni kell a szálláshelyek bővítését és az alapellátás komplexebb helyi megszervezését. Mindezt a kiemelt turisztikai terület részére rendelkezésre álló pénzügyi finanszírozással kell megoldani. Fontos a közös gondolkodás a helyi lakosság, az önkormányzatok, és a turisztikai szervezők között kialakult feszültségek oldására is, hiszen azzal, hogy a szervezők nemzetközi marketing tevékenységet folytatnak, Tokaj - Hegyalja már felkerült a zsidó vallási turisztika nemzetközi helyszíneinek térképére.

A másik fontos fejlesztés, amelyre feltétlen gondolni kell, hogy a térségben (Szabolcs-Szatmár- Bereg megyében, Kárpátalján és a Felvidéken) található hasonló csodarabbi sírok látogatottsága is tovább növekedjen és a nagyobb turistaszám már lehetőséget biztosítana a gazdaságos kóser élelmiszer alapanyagok további termesztéséhez.

A kutatás harmadik célterülete az utóbbi 10-15 év turisztikai fejlesztéseinek köszönhetően a területre korábban nem jellemző aktív turizmus újonnan létesített vonzerői. Ezek közül mára már jól bejáratott turisztikai vonzerőnek számít a sátoraljaújhelyi kalandpark, amely az elmúlt években tizenhárom élményelemmel bővült. A hosszú távú fejlesztéseknek köszönhetően várhatóan még több új elemmel bővül majd a témapark (Függőhíd). Ugyancsak új elem a kínálati palettán a sárospataki Megyer-hegy egykori malomkőbányájának helyén

kialakult „Tengerszem” melynek szikláin kialakított Via Ferrata pálya nyújt élményt a használóinak. Itt is folyamatos fejlesztés valósul meg, hiszen a turisztikai infrastruktúra is folyamatosan fejlődik. Bebizonyosodott tehát, hogy bár nagyon látványosan nőtt a két vonzerő látogatottsága a kirándulók nem vesznek igénybe szállást, és így a megítélésük turisztikai szempontból csak kiránduló. 2015-ben a látogatószám a kalandparkban 190.797 fő volt. 2019-re a szám 264.997 főre emelkedett. A látogatószám alakulása az elmúlt öt évben azt igazolta, hogy fontos volt a folyamatos fejlesztés, és a gazdaságos működtetés érdekében további élményelemek telepítése is indokolt. A Tengerszem önmagában, a természeti értéke miatt is vonzott látogatókat. A fejlesztésnek köszönhetően újabb célcsoport megjelenésére számítanak.

Új elem az aktív turizmus kínálatában a Tiszán és a Bodrogon 2020-ban beindított üdülőhajó program. Ennek a fejlesztési projektnek a fő célja a Bodrozug természeti, ökológiai látnivalóinak a környezettudatos szempontokat figyelembe vevő zavartalan felfedezése. Mindez felértékelődik a turizmus számára, ha a terveknek megfelelően kialakításra kerül a „Zempléni Nemzeti Park”. A vizes élőhelyek bemutatását célzó ökoturisztikai fejlesztések hasznosságát úgy gondolom nem kell hangsúlyozni. Itt viszont hiba csúszott a fejlesztési tervbe amikor az elektromos hajók helyett diesel járműveket vásároltak. Amennyiben az eredeti célok továbbra is fontosak, akkor ezt a hibát korrigálni szükséges.

Fontos a Bodrog folyón működő kajak, kenu evezős turizmus, amelynek fejlesztése a határmenti együttműködés keretében a magyar és szlovák együttműködéssel valósult meg. Kiepültek a megfelelő partmenti infrastruktúra elemek. Ennek a fenntartása és fejlesztése a kiváló természeti feltételek jobb kihasználása érdekében továbbra is fontos.

A térség korábbi turisztikai értékei között megtalálható a kulturális turizmus számos olyan eleme, amely felújítása az elmúlt fejlesztési ciklusokban megtörtént, de csak részben bővült olyan elemekkel, amelyek a vonzerők számát bővítették (Magyar Nyelv Múzeuma). A fejlesztések inkább a már meglévő vonzerők minőségi javítását szolgálták (Ágyúöntő műhely a sárospataki vár szomszédságában).

Megtalálhatók a desztinációban azok a turisztikai események, amelyek a térségre jellemző néphagyományokat ápolják, vagy a szőlő és borturizmus kiegészítő fesztiváljai, amelyek jelentős kulturális értéket képviselnek (Bor mámor Bénye, Mádi Furmint Ünnep). Ezek a rendezvények ugyancsak olyan látványelemeket tartalmaznak, amelyek a területen lévő turisták számára biztosítanak kikapcsolódási lehetőséget vagy a környék kirándulói számára nyújtanak látványosságot. A korábban nagyobb érdeklődésre számot tartó „Zempléni komolyzenei Fesztivál” ugyan már 29 éve működik, de a látogatószám az elmúlt évek adatai alapján 27%-os csökkenést mutat.

A terület komplex turisztikai kínálatának bővítése és a turistaérkezések számának folyamatos növelése érdekében fontosnak ítélem meg a turisták által adott válaszokkal alátámasztva, hogy a komolyzenei fesztivál fejlesztése hatékonyabb marketing munkával biztosítható lenne.

A korábban működő „Hegyalja Fesztivál” technikai okok miatt szünetel. Ugyanilyen fontosságú az ország keleti részében hiányzó könnyűzenei fesztivál újra indítása is. Ahhoz, hogy ez újra működjön a korábban úttörőtábornak épült természeti környezetben található területet javaslom Sátoraljaújhelyen (Rákóczi Tábor és Rendezvényközpont.)

Összességében a kutatási eredmények azt támasztották alá, hogy amit a hipotézisek megfogalmazása során feltételeztem Tokaj- Hegyalja turizmusával kapcsolatban igaznak bizonyultak. Az a tény, hogy a kormány harmadik tervezési ciklusban is kiemelt fejlesztési területként kezeli a területet azt igazolja, hogy a természeti erőforrások és az ember alkotta társadalmi potenciál biztosítani tudja, hogy a borturizmus legyen a terület kiemelt turisztikai terméke. A turisták tartózkodási idejét az aktív turizmus kínálatával kívánták növelni. A zsidó vallási turizmus keretében beindult nemzetközi turizmus is indokolja a további turisztikai infrastruktúra fejlesztéseket és a komplexebb kínálat csomagban történő kiajánlását. A járvány okozta traumák után abban bízhatunk, hogy az olyan elemekkel fog bővülni a kereslet, amely a terület természeti erőforrásainak a jobb kihasználásában rejlik. A fenntartható fejlődés érdekében azokat a geológiai értékeket és domborzati viszonyokat is jobban ki lehet majd aknázni, amely a terület nemérces ásványi nyersanyag gazdagságában és a lankás lejtőkben rejlik (Pl. hegyi kerékpározás, geológiai tanösvények.)

A történelmi és földrajzi kutatások eredményeit publikáló gazdag szakirodalom és a turisztikai kutatások azt bizonyították, hogy hazánk e kistája turisztikai fejlesztései, akkor lehetnek igazán sikeresek, ha a helyi lakosság magáénak tekinti és az életminőségüket javítja. Mindezt csak úgy érhetik el, ha a fejlesztések a szomszédos területek fejlesztésével együtt valósulnak meg és turisztikai kínálatukat együttműködéssel próbálják a hazai és nemzetközi piacon értékesíteni.

Summary

Based on the information obtained during the primary and secondary research, it can be stated that the tourist offer of Tokaj-Hegyalja has transformed over the last 20 years. Despite the changes, wine tourism - with a centuries-old tradition - is the main attraction even today. So the decision was right when I put the most important element of the tourism offer of the area at the center of the research. The results of the primary research also confirmed the emergence of an element that has become an important part of the international tourism offer, the Jewish religious tourism. Its short-term positive results can be attributed to the revival of the Wonder rabbis' myth. Besides wine tourism, relics of the built-heritage were previously classified as an important attraction of the area. Almost all monuments have been renovated, but the development of the supply elements of active tourism has been given a prominent role in the tourism developments over the last 20 years. Today, the active tourist attractions that have been built and are still to be built are the third most important part of the tourist offer.

After the change of regime, the centuries-old traditions of viticulture and winemaking were fundamentally transformed due to economic developments that changed in ownership. All this, of course, also affected the wine tourism of the destination. The emergence of foreign investors in the region and the grape varieties they import, as well as the technological change introduced in winemaking, have resulted in an expansion of the wine tourism offer. The transformation was not smooth as the vine-owners turned away from a centuries-old tradition, which was considered as a father-to-son tradition in Tokaj-Hegyalja. Thus, the very labor-intensive oxidative winemaking process was also inherited. In the closed wine region, only three grape varieties were allowed to be planted, furmint, hárslevelű, and yellow muscat. Thanks to the soil and microclimate, and with the help of complex cellar technology and noble mold, the "Tokaji Aszú", which is one of the tourist images of the area and perhaps Hungary, was created from these three varieties. This wine specialty has been the flagship wine of the wine selection for centuries.

Foreign investors farming in the closed wine region have received permission to plant other grape varieties on their estates, so based on the research results, 25 white and 9 blue grape varieties are grown in addition to the traditional varieties. Quantitative and qualitative grape processing resulted in the introduction of a new reductive technology that allowed for a reduction in live labor and in a shorter maturation time. Winemaking has become more economical and new wines have emerged, some of which have expanded the wine selection of wine tasters. Instead of the previous five wine tastings, they switched to seven to ten wine

tastings. The results of the research proved that while in 2000 only 24, there are now 1199 winemakers who offer wines of reductive process in 2019. The new varieties have been marketed under a fancy name, vineyard name, or estate name and have been included in the wine tasting offers.

The evaluation of in-depth interviews with winemakers pointed out a very significant difference in the approach. Multinational foreign companies without exception (10 vineyards) produce for the international market. They have no interest in selling locally and in the frame of local wine tasting. This would expand the offer of wine tourism.

However, the Hungarian vineyards continue to be further selected. I defined three groups based on the composition of their wine selection:

- A group of young winemakers (63 people) who only offer reductive wines. Vineyard-selected wines are typical of the wines offered during wine tastings.
- Young winemakers who offer both traditional oxidative and reductive wines (56 people). In addition to dry wines, oxidative and reductive aszú also appear.
- Elderly winemakers - adhering to the traditions - make wine primarily for their own needs, but of course tourists can also buy for local consumption. They remained in the production of traditional wines and in barrel maturation, where the noble mold and the cellar climate are also of great importance (40 people).

The change in the proportions between the individual groups proves that the wine supply has changed by 70% in the last 20 years. Winemakers are increasingly using reductive technology with shorter maturation times and less physical work. The question may arise if the changes in winemaking and viticulture continue over the next twenty years, can oxidatively produced aszú retain its primary position in the wine supply and remain Tokaj-Hegyalja's flagship wine?

During the in-depth interviews with winemakers, the experienced difference in the approach, which developed in connection with the traditional production of aszú, could be bridged by establishing an oxidative aszú winery in Tokaj with the support of preserving the wine specialty as the image of Tokaj-Hegyalja in the sustainable development of wine tourism.

Examining economic aspects, it is clear that Hungarian winemakers in the area cannot be expected to produce and offer oxidative aszú to tourists of wine tourism, as reductive aszú can be marketed after 2-3 years, while the traditional 5 puttony maturation period is 7 years.

Another area of research was the development of Jewish religious tourism. The Hasidic Jews who settled from the neighboring countries during the 19th and 20th centuries were constantly involved in the processes of economic life in Tokaj-Hegyalja, and after a short time, they were already in control of the domestic and international wine trade. Rabbis observed the strict religious traditions. Four of them (Teitelbaum Mózes in Sátoraljaújhely, Friedlander Hermann in Olaszliszka, Rab Sajele in Bodrokgeresztúr, Wrinkler Mordeháj in Mád) enjoyed special respect with their very wise advice and occasionally healing activities.

Unfortunately, the Jewish population from the region was either deported to concentration camps during World War II or managed to flee, primarily to Israel and the United States. Jewish traditions and built-heritage, along with Jewish cemeteries, remained orphaned and continually perished. However, few Jewish tourists came to the area every year before the change of regime, primarily those who visited the graves of their relatives in the cemeteries. The number of visitors was negligible, so we couldn't talk about real tourism. Following the change of regime, a conservation program was launched, which began with the renovation of the cemeteries and continued with the renovation of the remaining built-heritage (synagogue, spa, Wonder rabbis' tombs). The number of visitors of the second and third generations of emigrated Jewish residents increased, and the purpose of the visit was still to visit the graves of their loved ones resting in the cemeteries. Following the example of the thematic roads that became fashionable at that time, the United Hungarian Jewish Community announced the thematic road of "The Wonder rabbis", which affected the cemeteries of 10 settlements in the region. The revival of religious traditions associated with the Wonder rabbis has resulted in a steady increase in the number of visitors.

Statistics also support the increase in the number of visitors. According to the data of domestic and international organizers - according to 2010 statistics - 28,000 Jewish religious tourists came to visit the "Csodarabbi's Tombs" of Tokaj-Hegyalja. By 2019, the number of religious tourists exceeded 81,000 per year. Tourists came from all over the world where Hasidic Jews live.

My research results revealed that the destination could not prepare for this unexpected increase in the number of reception facilities and could not make up for it in the last 10 years. Tourist arrivals are organized from two international centers (Israel and New York) via Budapest. The main problem is that tourists do not proportionately arrive in the area, but on the anniversary of the death of the Wonderrabbis, 80 percent of religious tourists arrive in the four settlements, Mád, Bodrokgeresztúr, Olaszliszka, and Sátoraljaújhely. The shortcomings revealed in the analysis prove that these 4 settlements, where the Wonderrabbis' tombs are

located, could not keep pace in terms of accommodation, meals, or other tourist infrastructure. Most of the developments took place in Mád, but there is a serious social tension on every anniversary in Bodrogkeresztúr, due to parking problems and traffic difficulties. To top it all off, the research also revealed a tension-generating problem, according to which the purchase of the real estate at unrealistically high prices by foreign organizers has begun, which may lead to the depopulation of settlements.

Improvements have been made to the accommodation of tourists and the provision of basic care, but these are still insufficient. A new 4-star hotel is being built in Tokaj and holiday boats have been launched, as well as new village accommodation under the Kisfaludi plan. The kosher wine already produced in Mezőzombor and Abaújszántó is a step forward in the cultivation of kosher raw materials and food.

The operation of Agro Rehab Nonprofit Kft. in Kisvárda can be an example for Tokaj-Hegyalja, where kosher vegetables and fruits are grown. The supply of tourists in the region is still provided by catering companies in Budapest and abroad.

I consider the elimination of the revealed shortcomings and social tensions to be one of the most important tasks of the priority tourist area. Of course, I see the main problem in the lack of a local population who speaks a foreign language or practice the religion. The Hungarian organizers live in Budapest and all activities are coordinated mainly from there. However, the progress has not stopped. It is important to add that the rabbi's graves have either been restored or are under restoration (eg Sátoraljaújhely). Following the renovations, it was possible to visit the tombs continuously, which generated jobs.

Thus, the question arises as to how to increase continuously the number of religious tourists arriving in the area with sustainable development in mind. The interviewed tourists and the in-depth interviews with the organizers also demonstrated that there is a need to continuously expand accommodations and to organize more complex local care. All this must be solved with the financial funding available for the priority tourism area. It is also important to think together to resolve the tensions between the local population and the tour organizers, as Tokaj - Hegyalja has already been added to the map of the international sites of Jewish religious tourism by the organizers carrying out international marketing activities.

Another important development that must be borne in mind is that the number of similar Wonderrabbi tombs in the region (Szabolcs-Szatmár-Bereg county, Transcarpathia, and the Highlands) will continue to increase. Moreover, a higher number of tourists will provide opportunities for further cultivation of kosher food ingredients more economically.

The third target area of the research is the newly established attractions of active tourism, which were not previously typical of the area, and were created due to the tourism developments over the last 10-15 years. Of these, the Sátoraljaújhely Adventure Park is now a well-established tourist attraction, which has been expanded with thirteen experience elements in the recent years. Thanks to the long-term developments, the theme park (Suspension Bridge) is expected to be expanded with even more new elements. Another new element in the supply palette is the Via Ferrata track on the rocks of “Tengerszem”, which was formed on the site of the former millstone quarry of Megyer Hill in Sárospatak. This offers a great experience to its users. Here, too, continuous development is taking place, as the tourism infrastructure is also constantly evolving. Tourist surveys both in the Adventure Park and at the Tengerszem prove that they are important attractions, but 68% of tourists are guests from the area, even from Slovakia and they are on a day trip. It has been proved, therefore, that although there has been a very spectacular increase in the number of visitors to the two attractions, tourists do not use accommodation and thus they are categorized only as „one-day trippers” from a tourist point of view. In 2015, the number of visitors to the adventure park was 190,797. By 2019, the number had risen to 264,997. The increase of the visitor number in the last 5 years proved that it was important to continuously develop and the installation of additional experience elements was justified for economic operation. The Tengerszem itself attracted visitors because of its natural value. Thanks to the development, another target group is expected to appear and additional experience and visual elements will increase the time spent.

The cruise ship program on the Tisza and Bodrog rivers is a new element in the supply of active tourism, which was launched in 2020. The main goal of this development project is to explore the natural and ecological sights of the Bodrogzug, taking into account environmentally conscious aspects. All this will be appreciated for tourism if the “Bodrogzugi National Park” is formed as planned. I do not think that the usefulness of ecotourism developments aiming to present wetlands should be emphasized. Here, however, a mistake slipped into the development plan when diesel vehicles were purchased instead of electric boats. If the original goals are still important, this error needs to be corrected.

The tourism of kayak and canoe rowing on the Bodrog River is important. Its development was carried out in the framework of cross-border cooperation with Hungarian and Slovak cooperation. Appropriate coastal infrastructure elements have been created. It remains important to maintain and develop this in order to make better use of the excellent natural conditions.

Among the former tourist values of the region, many elements of cultural tourism have been renovated during the recent development cycles but they have not been expanded with elements that would have made them more attractive. Namely, the renovation of the Hungarian Literary Museum in Sátoraljaújhely-Széphalom, the cannon foundry workshop in the Sárospatak Castle, as well as the non-tourist castles and mansions in the area (Szirmay Waldbott Castle, Helia D Herba Castle, Vay Castle, Kincsem Castle in Tolcsva).

There are tourist events in the destination that nurture folk traditions typical of the region. Such events are complementary to grape festivals and wine tourism and represent significant cultural value (Bor mámor Bénye, Mádi Furmint Festival). These events also include visual elements that provide recreation for tourists in the area or attract hikers staying in the area. Although the “Zemplén Classical Music Festival” has been operating for 29 years, it used to be of greater interest. The number of visitors shows a 27% decrease based on the data of recent years.

To expand the complex tourist supply of the area and to continuously increase the number of tourist arrivals, I think it is important to add that the development of the classical music festival could be ensured through more effective marketing work. This is supported by the tourists' answers.

The former Hegyalja Festival is suspended for technical reasons. It is also important to relaunch the missing pop music festival in the eastern part of the country. For the relaunch, I recommend the area in the natural environment in Sátoraljaújhely that was previously built as a pioneer camp (Rákóczi Camp and Event Center).

Overall, the research results confirmed that what I assumed during the formulation of the hypotheses proved to be true in connection with the tourism of Tokaj-Hegyalja. The fact that the government treats the area as a priority development area in the third planning cycle confirms that natural resources and man-made social potential can ensure that wine tourism is a priority tourist supply in the area. The aim was to increase the length of stay of tourists by the supply of active tourism. The international tourism - launched within the framework of Jewish religious tourism - also justifies the further development of tourist infrastructure and the supply of a more complex package offer. After the traumas caused by the epidemic, we can be confident that the demand will be expanded with elements that make better use of the area's natural resources. For the interests of sustainable development, it will also be possible to make better use of the geological values and topography that lie in the area's nonmetallic mineral resources and declivitous slopes (eg mountain biking, geological study trails.)

The rich literature, publishing the results of historical and geographical researches, and tourism researches have proved that the tourism developments of this small region of Hungary can be successful if the local population takes ownership of them and they improve their quality of life. Only if developments take place together with developments of the neighboring areas and they cooperate in selling their tourism supplies on the domestic and international markets, all this can be achieved.

Függelék

Irodalomjegyzék

A Felső Tisza–bodrogi víziturizmus környezeti állapotának és lehetőségeinek felmérése. 2006. Falusi Turizmus Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Szervezete, 194 p.

Alla M. (2017): In the Eyes of Uman Pilgrims: A Vision of Place and Its Inhabitants. In.: Contemporary Jewry Volume 38, Issue 2, pp 227–247

Benkő Á.-Wirth P. (2015): Ami megmaradt... Hegyaljai zsidó házak. Terc Szakkönyvkiadó. pp. 1-333

Bilska-Wodecka-Quirini E. Poplawski L. –Soljan I. (2010): Jewish heritage in Kraków. In.: Destinations revisited. Part 3. Cultures and cities pp. 115-124.

Boros L. (2007): Tokaj-Hegyalja a Kárpát-medence leghíresebb borvidéke. In.: Aranyszínű szőlővesszők és borok földjén. Nyíregyháza- Tokaj pp. 67-104

Csorba Cs. (2017): Sátoraljaújhely zsidóságának története. Szerk. Kováts Dániel, Debrecen. pp. 7-53

Csorba P. (1995): Tokaj-Hegyalja tájökölógiai szerkezetének és geomorfológiai adottságainak összehasonlítása. In.: Földrajzi Értesítő XLIV. évf. 1995. 1-2 füzet. pp. 39-51

Dobos I. (1970): Csodarabbi a magyar népmondákban. A Magyar Izraeliták Országos Képviselete Évkönyve, Szerk. Scheiber Sándor. Bp. 218 p.

Dobos I. (1988): Bodrogkeresztúri mesék és mondák. Akadémiai Kiadó, Budapest pp. 1-464

Dövényi Z. (2010): Magyarország kistájainak katasztere. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest 2010.

- Drotár N.- Szalók Cs.- Hanusz Á. (2016): Fejleszthető turisztikai értékek Tokaj-Hegyalján. In.: Turisztikai és vidékfejlesztési tanulmányok. 1. évf. 3. szám pp. 18-33
- Földházi I. (2001): A jövőnk zenéje. Tíz éves a Zempléni Művészeti Napok. In.: Zempléni Múzsza. Társadalomtudományi és Kulturális folyóirat. I.évf. 3. sz. pp. 37-39.
- Frisnyák S.- Gál A.- Horváth G. (2009): A Zempléni-hegység földrajzi lexikona. Nyíregyháza-Szerencs, p. 335.
- Frisnyák S. (1989): A Tokaj-hegylajai borpincék földrajzi vázlata. In.: Tokaj és Hegyalja I. Miskolc pp. 45-66.
- Gimesi I. (2008): Ásványgyűjtő kalauz 1. Tokaji-hegység. Szeged. pp. 1-22
- Gleszer N. (2006): Zsidó búcsúk ma. A magyarországi csodarabbikhoz folytatott zarándoklatok átstrukturálódása az ezredfordulón. In.: Magyar egyháztörténeti vázlatok regnum. 2006/3-4 pp. 69-95
- Gonda T. (2016): A turisztikai termékfejlesztés elméleti alapjai. PTE KPVK Pécs, pp. 1-226
- Hall M.- Mitchell R. (2002). Tourism as a force for gastronomic globalization and localization. In A. M. Hjalager & G. Richards (Eds.), Tourism and Gastronomy pp. 71-90. London: Routledge.
- Hamvas B. (1998): A bor filozófiája. Editio M. Kiadó pp. 1-111.
- Hanusz Á. (2003): Adalékok Tokaj-Hegyalja turizmusának fejlesztéséhez. In.: Szerencs és a Zempléni-hegység. Szerk. Frisnyák S.-Gál A. Szerencs-Nyíregyháza pp. 285-299.
- Hanusz Á. (2012): Zemplén turizmusa. In.: Tokaj-hegylajai borvidék (szerk. Frisnyák S.-Gál Nyíregyháza-Szerencs pp. 263-276
- Igor J.- Stefan B.(2009): Wine tourism development: The case of the wine district in Slovenia <https://www.researchgate.net/publication/44131506>
- Iacopo B.-Leonardo C.-Nicola M. (2006): Wine and globalisation: Changes in the international market structure and the position of Italy. British Food Journal. 108 (4) pp. 306-315
- Kiss E. (2014): Erdély zsidó közösségei a kezdetektől napjainkig a temetők tükrében. PHD disszertáció, Budapest pp. 6-236

- Kubus J.-Pető M. (1995): Bodrog-parti hírek. A Bodrogkeresztúri Önkormányzat Képviselőtestületi lapja, Megjelent Reb Sájele rabbi halálának 70. évfordulója alkalmából. p. 3
- Magyar L. (2015): A gyógyító Tokaji. In.: LAM Lege Artis Medicinae 25. évf. 3. sz. pp. 152-154
- Magyar Turisztikai Ügynökség (2012-1018): Turisztikai Termékek, Bor-és gasztroturizmus, Piackutatás: magyar borvidékek a hazai utazók listáján. [online]. Magyar Turisztikai Ügynökség, Budapest
- Magyar Turisztikai Ügynökség (2017): Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030. pp. 60-61
- Makowiecka N.-Herbert J. –Zeglen P. (2015): Jewish taril in Lezajsk as a route accompanying to chasid trail. In. Scientific Review of Physical Culture, volume 5, issue 3, pp. 63-60.
- Mátyás E. (2005): Merre van előre Tokaj-Hegyalján? Tokaj-Hegyalja gyógyhatású ásványai és növényei. In.: Szerencs, Tokaj-Hegyalja kapuja (Szerk. Frisnyák S.- Gál A.) Szerencs, pp. 61-77.
- Michalkó G. (2002): Az aktív turizmus elméleti megközelítése. In: Dávid L. (szerk.): Aktív turizmus (Lifelong Learning Füzetek 3.). Didakt Kiadó, Debrecen. pp. 5–16.
- Michalkó G. (2012): Turizmológia- elméleti alapok. Budapest, Akadémiai kiadó pp. 1-266.
- Morgan N.-Pritchard, A.- Pride, R. (2004): Destination Branding: Creating the unique destination proposition', 2nd edn, Butter- worth Heinemann, Oxford.
- Nelson V. (2016). Peru's image as a culinary destination. Journal of Cultural Geography, 33 (2), 208–228
- Nimrod L.-Noga C. (2017): Judaism and Tourism over the Ages: The Impacts of Technology, Geopolitics and the Changing Political Landscape. In.: Tourism and Religion: Issues, Trends and Implications, Chapter: 7, pp. 1-22
- Novák T.-Bónis B.-Incze J. (2014): Támfalas teraszok és talajtani viszonyaik a tokaji Nagy-hegy felhagyott szőlőiben. In.: Szőlő-levél 2014/9. pp. 2-9
- Orbán F. (1991): Magyarország zsidó emlékei, nevezetességei. Medicina Könyvkiadó Vállalat, Budapest. pp.1-155

- Orosz K. (2015): Kézművesség Tokaj-Hegyalján. pp. 7-17
- Otto J. E.-Ritchie J.R. (1995) Exploring the quality of the service experience: a theoretical and empirical analysis. *Advances in Services Marketing and Management*, n. 4, pp. 37-61,
- Özdemir G., (2010) Photographs in brochures as the representations of induced image in the marketing of destinations: a case study of Istanbul. In: P. Burns, J. Lester, and L. Bibbings, eds. *Tourism and visual culture*, Vol. 2: Methods and cases. Oxfordshire: CABI, pp.169–180. P
- Pavlics T. (2016): A modernkori zarándoklat kulturális hatásai. *A Szent Erzsébet útról. Szín.* 21. évf. 5. szám. pp.1-5
- Petykó Cs. (2009): Környezet és turizmus, avagy a zöldturizmus lehetőségei Zemplénben. In.: *A Kárpát-medence környezetgazdálkodása* (Szerk. Frisnyák S-Gál A) Nyíregyháza-Szerencs. pp.419-427
- Pinczés Z. (2003): A Tokaji-hegység geomorfológiája. In.: *Szerencs és a Zempléni-hegység.* Szerk. Frisnyák S.-Gál A. Szerencs-Nyíregyháza pp. 7-20.
- Rátz T. (2011): Kulturális turizmus. In. *Turisztikai terméktervezés, és fejlesztés* (Szerk. Michalkó Gábor)
- Scheiber S. (1982): Hegyaljai zsidó sírkövek. *Hermann Ottó Múzeum Évkönyve*, Miskolc pp. 177-194.
- Shaul K. (2013): Generation of a tourism product: Jewish heritage tourism in Spain. In.: *Enlightening Tourism. A Pathmaking Journal*, Vol 3, No 2 pp. 142-168
- Szabó G. (2002): A borút mint tematikus turisztikai termék Magyarországon. In. *Borturizmus és a tájegységi hagyományos termékek gazdaságfejlesztő hatása.* Budapest, pp. 16-28
- Szabó G. (2003): A hazai borútfejlesztés tapasztalatai és példái, Tokaj-hegyaljai alkalmazásuk lehetőségei. In.: *Szerencs és a Zempléni-hegység.* Szerk. Frisnyák S.-Gál A. Szerencs-Nyíregyháza pp. 273-285
- Tamás E. (2015): Sárospataki gyárak, bányák, vállalkozók, és a kézműves műhelyek időrendi feldolgozása (XIV-XXI. század). *Kézirati anyag, Sárospatak.* pp. 7-11
- Tar K. (2012): A Tokaj-hegyaljai borvidék mezo- és mikroklímája. Tokaj-hegyaljai borvidék. *Hazánk első történeti tája. Tanulmánygyűjtemény.* Szerk.: Frisnyák S.- Gál A. NyíregyházaSzerencs, pp. 57-70.

Tokaji Borvidék Fejlesztési Tanács (2016): A Tokaji borvidék helyzetértékelése Szerk. Luda Sz-Várad Zs. Tokaj. pp. 1-729.

Tóth P. (2016): Rendszerváltó borászatok Magyarország szőlőhegyein. DLA Értekezés, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem. pp. 5-6

Ungváry K. (2016): A zsidóság szerepe Tokaj-Hegyalja borászatában. In.: Zempléni Múza, társadalomtudományi és kulturális folyóirat XVI. évf. 2. (62. szám) pp. 40-43

Várhelyi Gy. (2017): Szent Orbán pápa kultusza Tokaj-Hegyalján. In.: Honismeret 45. évf. 1. szám. pp.20-23.

Várhelyi T. (2012): Borturizmus. Líceum Kiadó, Eger. pp. 1-100

Veszelszki Á. (2018): Borkommunikáció. Aszútól a Zenitig. Századvég kiadó, Budapest pp. 10-258

Zempléni Fesztivál 2019-es programfüzete

Zelenák I. (1990): Adatok a tokaji zsidók történetéhez. In: Bencsik János-Szakál Jenőné (szerk.): Tokaj és Hegyalja II. pp. 89-94.

Zelenák I. (2012): A tokaji aszú titkai. Agroinform Kiadó pp. 1-200

Személyes Interjúk

Személyes interjú- Fekete Gyulával, Olaszliszka polgármesterével

Személyes interjú- Dankó Dénessel, Sátoraljaújhely alpolgármesterével

Személyes interjú- Blanár Róberttel a Sátoraljaújhely-Hegyköz Turizmusáért Egyesület menedzserével

Személyes interjú- a Tokaji Borvidék Fejlesztési Tanács Elnökével

Személyes interjú- Rubin Sajelével a bodrogkeresztúri csodarabbi unokájával

Személyes interjú- Ladomérszky Lászlóval a Tokaj-Hegyalja Taktaköz Hernádvölgye Idegenforgalmi és Kulturális Egyesület elnökével

Személyes interjú- Turjányi Miklóssal a Zempléni Fesztivál Igazgatójával

Internetes hivatkozások- PDF fájlok

Magyar Turisztikai Ügynökség- Tervezési szerződés a Szár-hegy és a Vár-hegy közötti kötéhlíd engedélyezési és tenderterv elkészítésére

https://mtu.gov.hu/documents/prod/M--szaki-leiras_MTU_Fugg--hid_engterv_tenderterv.pdf

Zemplén Kalandpark- Beszámoló a Magas-hegyi turisztikai és sportközpont 2018. évi működéséről

http://www.zemplenkalandpark.hu/wordpress/wp-content/uploads/2019/04/A_Magas-hegyi_Turisztikai_es_Sportkozpont_2018_evi_beszamoloja.pdf

Tokaj és Hegyalja- Technikai és Ipartörténeti emlékek Tokaj és Szerencs környékén

http://www.ipari.bzlogi.hu/dokumentumok/Ismeretterjeszto%20anyagok/Kistersegi%20kiadvanyok/tokaj_szerencs.pdf

Sátoraljaújhely Ipari Park Kft.- Zempléni Regionális Vállalkozófejlesztési Alapítvány
Regionális Vállalkozói Központ

http://www.zrva.hu/sip_elemei/sip_ceglista.pdf

A Tokaj oltalom alatt álló eredetmegjelölés termékleírása 8. változat-Tokaji Borvidék
Hegyközségi Tanácsa

[https://boraszat.kormany.hu/download/0/a2/b1000/TOKAJ_ver8%20korr%20\(aug5\)%20%C3%BAjram%C3%B3d.pdf](https://boraszat.kormany.hu/download/0/a2/b1000/TOKAJ_ver8%20korr%20(aug5)%20%C3%BAjram%C3%B3d.pdf)

Borászati üzemek nyilvántartása a Kormányhivatal adatai alapján

<http://www.kormanyhivatal.hu/download/f/63/93000/Bor%C3%A1szati%20%C3%BCzem%20lista.pdf>

Magyar joganyagok- 1092/2017. (II. 21.) Kormányhatározat a Tokaj, Felső-Tisza és Nyírség kiemelt turisztikai fejlesztési térség meghatározásáról és a térségben megvalósítandó egyes fejlesztések megvalósításához szükséges források biztosításáról

https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=A17H1092.KOR&targetdate=ffffff4&printTitle=1092/2017.+%28II.+21.%29+Korm.+hat%C3%A1rozat&referer=http%3A//net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi%3Fdocid%3D00000001.TXT

Aggteleki Nemzeti Park- Bodrozug Tanösvény

<https://anp.hu/uploads/articles/file/tan%C3%B6sv%C3%A9ny/bodrozugtanosveny.pdf>

Vadgazdálkodási adattár 2018/2019 vadászati év- Gödöllő 2019.

http://www.ova.info.hu/vg_stat/VA-2018-2019.pdf

Gyógyító Ásványok Geoproduct Kft. Mád- Termék és árlista 2020.

<http://geoproduct.hu/wp-content/uploads/2020/02/%C3%A1rlista-2020.02-bolti.pdf>

239/2009. (X. 20.) Korm. rendelet a szálláshely-szolgáltatási tevékenység folytatásának részletes feltételeiről és a szálláshely-üzemeltetési engedély kiadásának rendjéről

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0900239.kor>

Internetes hivatkozások

Központi Statisztikai Hivatal Adatbázisa

<http://www.haszonagrar.hu/penzes-oetletek/458-kie-a-tokaji-borvidek.html>

<https://www.magyarokincsek.hu/magyar/borok/borok-kiralya-kiralyok-bora/>

<http://www.tokajvilagorokseg.hu/hu/vilagorokseg/unesco-vilagorokseg>

<http://sarospatak.hu/turizmus/vendeglatas/>

<https://etterem.hu/helyek/szerencs>

<http://satoraljaujhely.hu/index.php/a-varos/turizmus/vendeglatas>

<http://tokaj.hu/vendeglatohelyek/>

<http://www.mad.info.hu/etel-ital>

<https://hegyalja.info/etterem/ettermek>

<https://turizmus.com/szabalyozas-orszagmarketing/a-jovo-turizmus-a-jovo-utazoja-i-1169715>

https://index.hu/kultur/zene/2015/07/02/elmarad_a_kingdom_of_hegyalja/

<https://hajokirandulas.hu/termek/partifecske-hajozas/>

<https://www.vendeghaztarcal.hu/szolgaltatasaink/>

<https://szallas.hu/ezustfenyo-vendeghaz-ratka>

<https://sarospatak.hu/2018/08/14/uj-mutargycsoport-kerult-a-rakoczi-muzeum-neprajzi-gyujtemenyebe/>

<https://kisvarda.hu/index.php/hireink/archivum/onkormanyzat/4039-indulhat-a-koser-zoldsegtermesztes-kisvardan>

<https://bubajos.hu/>

<https://rakoczimuzeum.hu/hu/kiallitasok-2/allando-kiallitasok>

<https://www.tokaj-turizmus.hu/borbusz-p-172.html>

<https://www.agrotrend.hu/piac/agrarpiac/epulnek-a-kozossegi-feldolgozok-tokaj-hegyaljan>

<http://www.tbft.hu/34-milliard-forintos-fejlesztések-tokaj-hegyalja-vilagoroksegi-helyszínein/>

http://eupalyazatiportal.hu/nyertes_palyazatok/

<http://www.zemplenimuzeum.hu/index.php/gyujtemenyek/kepeslap>

<http://www.crescendoinstitute.org/hu/bemutakozunk>

<http://www.tokajirotabor.hu/>

<https://pianofest.hu/a-fesztivalrol/>

<http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haViewer.jsp>

<https://foodandwine.hu/2015/10/01/szentek-a-szobben-vedoszentek-vincetol-janosig/>

<https://boon.hu/helyi-kozelet/a-szolo-es-a-bor-vedoszentjet-szent-orbant-unnepelte-egesz-tokaj-hegyalja-2801419/>

<http://www.erdohorvati.hu/index.php/erdo>

<http://www.zsido.hu/vallas/haszid.htm>

<http://www.izraelitatemetok.hu/index.php/category/temeto/>

http://magyarzsido.hu/index.php?option=com_catalogue&view=items&type_id=3&subtype_id=1&Itemid=20

<https://www.programturizmus.hu/ajanlat-jo-ejszaka-mad.html>

<https://www.kerestir.com/kerestir/>

[http://www.falusiturizmus.eu/szolgáltatok?type=szallas&areaIds\[\]=198®ioNames\[\]=Bodrogkereszt%C3%BAr](http://www.falusiturizmus.eu/szolgáltatok?type=szallas&areaIds[]=198®ioNames[]=Bodrogkereszt%C3%BAr)

http://www.budataxi.hu/jewish_trips_kerestir_yiddish

<https://sarospatak.hu/2016/10/12/szent-erzsebet-ut-uj-szakaszanak-nyitozarandoklata/>

<http://nepesseg.com/borsod-abauj-zemplen/bodrogkeresztur>

<http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haViewer.jsp>

<https://zsido.com/madi-zsido-napok-2019/>

<https://papageno.hu/intermezzo/2019/06/ime-a-28-zempleni-fesztival-reszletes-programja/>

<https://csodarabbikutja.hu/hu/madi-csoda/zarandokut>

<http://eger.egyhaziMegye.hu/turizmus/sarospataki-bazilika/sarospataki-bazilika>

<https://hegyalja.info/news/36/sarospatakon-van-a-vilag-harmadik>

<https://www.turistamagazin.hu/hir/az-orszagos-kektura-tortenelme>

<https://ng.hu/termeszet/2019/11/21/a-kektura-is-szerepel-2020-turisztikai-alomcelpontjai-kozott/>

<https://turistautak.openstreetmap.hu/mentettutv-1463326747>

<https://hajokirandulas.hu/tokaj-shop/>

https://www.google.com/maps/d/viewer?hl=en_US&mid=1zi_CW-6Sqx1tWAJucWSQ8keWI04&ll=48.158091703901064%2C21.38953289999995&z=14

<https://boon.hu/kozelet/helyi-kozelet/vizi-utak-a-bodrogzugban-3848691/>

<http://www.borsodivadasz.hu/vadaszszovetseg/tagszervezetek>

<http://www.zemplenkalandpark.hu/elmenyelemek/>

<http://www.tbft.hu/abaujszantotol-satoraljaujhelyig-lehet-majd-turazni-a-tokaji-borvidek-duloi-kozott/>

<https://guideathand.com/hu/sight/pogany-kut>
<http://geomania.hu/lelohelylista.php#regio27>
<https://bormamorbenye.hu/>
<https://www.delzemleni.com/kapcsolat>
http://www.hegyaljakapuja.hu/magyar/oldalok/tokaj_erdekesseg_aszu_gyogyitas_hatas/
http://geoproduct.hu/?page_id=115#page-content
<http://www.bphkk.hu/cikk/1209>
<http://szerencsifurdo.hu/#>
<https://www.termalfurdo.hu/furdozes/csaladbarat-fedett-termalfurdo-epul-sarospatakon-6487>
<https://vitafutura.hu/a-felelossegteljes-turizmus-jellemzoi/>
<http://www.independenttraveler.com/travel-tips/none/the-responsible-tourist-and-traveler>
https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Szerencs/konyv/011_szerencs_gazdasagi_elete.htm
<https://patakikeramia.hu/rolunk>
<http://www.epszer.hu/>
<http://www.patakiruhaiparizrt.hu/>
<https://archivum.mtva.hu/photobank/item/MTI-FOTO-RWpQdnorWDhuVWJDa2F4cFdja1Nrdz09>
<http://www.certa.hu/cegtortenet/>
<http://www.adorjantex.hu/magunkrol/cegtortenet/cegtortenet+2.html>
<https://www.e-cegjegyzek.hu/?ceginformacio>
<http://www.kastelyok-utazas.hu/Lap.php?cId=1514>
<http://szerencsibonbon.hu/interaktiv-muhely/>
<https://borecet.hu/webshop/>
https://habhelyitermek.hu/details.html?product=kokenyessy_almaecet
https://habhelyitermek.hu/details.html?product=zempleni_sajt_kezmuves_manufaktura
https://habhelyitermek.hu/details.html?product=hegyaljai_szappan_muhely
<https://magyarepitok.hu/utepites/2019/12/ez-a-beruhazas-kapcsolja-be-szerencset-a-gyorsforgalmi-halozatba>
<https://www.kormany.hu/hu/nemzeti-fejlesztési-miniszterium/infrastrukturaert-felelos-allamtitkarsag/hirek/villamositjak-a-mezozombor-satoraljaujhely-vasutvonalat>
<https://menetrendek.hu/>
<http://kompok-revek.hu/revatkelok/bodrog-komp/>
https://szombat.org/politika/csodarabbik-es-latogatoik-a-hegyoldalban?fbclid=IwAR08rf9vKpQ5LQOauOqNAo02DF_12N7d_IyFjnsdhey-4PJRMm8pWbayic
<https://www.ceginformacio.hu/cr9310006916>
<https://www.mavcsoport.hu/>

<http://zoldutazas.com/>

www.ingatlan.com

<https://www.programturizmus.hu/taj-tokaji-hegyalja.html>

<http://tokaj.hu/hirek/epulhet-kerekparut-hegy-korul/>

<https://tarcal.hu/latnivalok-turautvonalak/>

<https://www.tokaj-turizmus.hu/Tokaji-Szureti-Napok>

https://index.hu/kultur/életmod/2020/07/11/kusztura_az_oroszag_legszebb_kobanyajaban/

Táblázatok jegyzéke

1. sz. táblázat: A tokaj-hegyaljai települések földterületének megoszlása és változása művelési ágak szerint 1991-ben (hektárban)
2. sz. táblázat: A tokaj-hegyaljai települések földterületének megoszlása és változása művelési ágak szerint 2014-ben (hektárban)
3. sz. táblázat: Külföldi tulajdonban lévő borászatok megnevezése és területi elhelyezkedése (2017)
4. számú táblázat: A Tokaji borvidéken telepített szőlőfajták változása 1990 és 2019 között
5. számú táblázat: A borkínálat megváltozása Tokaj-Hegyalja borkóstolóinak példáján keresztül
6. sz. táblázat: Támogatást nyert borászatok megoszlása településenként Tokaj-Hegyalján 2016 és 2018 között
7. számú táblázat: A zsidó lakosság szám változása Tokaj-Hegyalján (1723-1850)
8. sz. táblázat: A zsidó turisták felosztása nemzetközi és hazai példán keresztül
9. sz. táblázat: A kutatásban részt vett pincészetek 2019-ben
10. sz. táblázat: A 2007 -2013 közötti tervezési ciklus turisztikai fejlesztése
11. sz. táblázat: A 2017 -2024 közötti tervezési ciklus turisztikai célú fejlesztései

Ábrák jegyzéke

6. sz. ábra: A szőlőtermő területek változása településenként Tokaj-Hegyalján 1991 és 2014 között
7. sz. ábra: Az állandó népességszám változása Tokaj-Hegyalján 2010 és 2018 között
8. sz. ábra: Az elvándorlás aránya Tokaj-Hegyalja településeiről 2010 és 2018 között
9. sz. ábra: Állandó népességszáma és a 18 és 59 év közöttiek aránya Tokaj-Hegyalja településein (2018)
10. sz. ábra: Borkommunikációs értékpiramis
11. sz. ábra: A borturisták utazási motivációja 2019-ben Tokaj-Hegyalján

12. sz. ábra: Tokaj-hegyaljai borkóstoló programon való részvétel 2019-ben
13. sz. ábra: A legkedveltebb borfajták Tokaj-Hegyalján 2019-ben
14. sz. ábra: Tokaj-Hegyalja hírnevének fontossága a turisták válasza alapján 2019-ben
15. sz. ábra: A borkóstolókon igénybe vett turisztikai szolgáltatások 2019-ben
16. sz. ábra: A borkóstolás helyszínének kiválasztása 2019-ben
17. sz. ábra: A borkóstolás helyszínének újbóli felkerése a turisták adott válasza alapján (2019)
18. sz. ábra: A turisták részvétele a hegyaljai borfesztiválokon (2019)
19. sz. ábra: Tokaj-Hegyalja borturizmusára vonatkozó fejlesztési javaslatok a turisták válasza alapján (2019)
20. sz. ábra: A megkérdezett zsidó turisták turisztikai motivációja (2019)
21. sz. ábra: Évente a Tokaj-Hegyaljára látogató zsidó turisták aránya (2019)
22. sz. ábra: A megkérdezett zsidó turisták által eltöltött napok száma Tokaj-Hegyalján (2019)
23. sz. ábra: A Tokaj-Hegyalján eltöltött idő alatt elsődlegesen és másodlagosan igénybe vett turisztikai szolgáltatások (2019)
24. sz. ábra: A megkérdezett zsidó turisták által igénybe vett szálláshelyek (2019)
25. sz. ábra: A megkérdezett zsidó turisták turisztikai igényfelmérése (2019)
26. sz. ábra: A megkérdezett turisták tájékozódási felületei az utazás előtt (2019)
27. sz. ábra: Mi motiválta a megkérdezett turistákat, akik Tokaj-Hegyaljára látogattak? (2019)
28. sz. ábra: A turisták utazási motivációja (2019)
29. sz. ábra: A térségben eltöltött idő alatt leggyakrabban felkeresett turisztikai értékek (2019)
30. sz. ábra: A térségben eltöltött idő alapján szelektált turisták (2019)
31. sz. ábra: A turisták állandó lakhely szerinti megoszlása
32. sz. ábra: A több napra érkező látogatók által igénybe vett szálláshelyek (2019)
33. sz. ábra: A térségbe érkező turisták költési indexe (2019)
34. sz. ábra: A turisták által látogatott rendezvények Tokaj-Hegyalján (2019)
35. sz. ábra: Az aktív turizmus vonzerői Tokaj-Hegyalján (2019)
36. sz. ábra: A helyi hagyományok ismertsége a térségbe látogató turisták körében (2019)

Térképek jegyzéke

1. sz. térkép: Szállásférőhelyek számának területi eloszlása Tokaj-Hegyalján 2019-ben
2. sz. térkép: Tokaj-Hegyalja elhelyezkedése
3. sz. térkép: Tokaj-Hegyalja borkóstolóinak területi elhelyezkedése (2017)
4. sz. térkép: Kereskedelmi központok Tokaj-Hegyalján a XIX. században
5. sz. térkép: Zsidó épített örökség Tokaj-Hegyalján

6. sz. térkép: Bodrogkeresztúr elkelt és eladó ingatlanjainak területi elhelyezkedése (2019)
7. számú térkép: A tematikus út érintett települései
8. sz. térkép: Tokaj-Hegyalja aktív turizmusa és tematikus útvonalai (2019)
9. sz. térkép: Turisztikai fejlesztések Tokaj-Hegyalján 2003 és 2020 között
10. sz. térkép: A várható turisztikai fejlesztések Tokaj-Hegyalján 2021 és 2030 között

Képek jegyzéke

1. sz. kép: Kaesztenbaum Zsidó Iskola Sátoraljaújhelyben
2. sz. kép: Kaesztenbaum Zsidó Iskola emléktáblája Sátoraljaújhelyben
3. sz. kép: Teitelbaum Mózes sírja (Sátoraljaújhely)
4. sz. kép: Reb Sajele sírja (Bodrogkeresztúr)

Melléletek

1. sz. melléklet: A Tokaj-hegyaljai szőlőterület változása 1873- és 2013 között

<i>Település</i>	<i>Szőlőterület (hektár) 1873</i>	<i>Szőlőterület (hektár) 1895</i>	<i>Szőlőterület (hektár) 1965</i>	<i>Szőlőterület (hektár) 1991</i>	<i>Szőlőterület (hektár) 2013</i>
Abaújszántó	363	104	137	142	102
Bekecs	47	14	10	18	23
Bodrogkeresztúr	172	67	202	379	354
Bodrogkísfalud	-	-	-	-	78
Bodrogolaszi	227	1	50	164	131
Bodrogszegi	140	23	198	224	115
Erdőbénye	278	204	416	302	127
Erdőhorváti	176	222	110	96	29
Golop	82	-	13	12	9
Hercegkút	-	-	138	133	112
Károlyfalva	-	-	6	-	
Legyesbénye	73	31	29	39	40
Makkoshotyka	-	2	2	38	33
Mád	508	432	396	958	908
Mezőzombor	192	91	221	234	209
Monok	308	-	47	68	45
Olaszliszka	251	308	358	467	349
Ond	130	1	36	-	
Rátka	173	108	111	263	255
Sárazsadány	24	7	125	154	188
Sárospatak	549	182	422	485	335
Sátoraljaújhely	565	241	371	288	119
Szegilong	28	1	43	36	64
Szerencs	173	-	79	199	198
Tarcal	518	430	455	508	472
Tállya	922	614	655	649	787
Tokaj	447	460	401	231	155
Tolcsva	550	398	615	539	484
Vámosújfalú	104	71	57	61	69
<i>Összesen</i>	<i>7000</i>	<i>4012</i>	<i>5703</i>	<i>6682</i>	<i>5790</i>

Forrás: Frisnyák- Gál 2009. p. 337, Boros 2007 p. 91, Tokaji Borvidék F. T. 2016 p. 137

2. sz. melléklet: Tokaj-Hegyalja népességszámának és a munkanélküliek számának változása településenként

Település	Állandó népességszám		Belföldi elvándorlás száma		Munkanélküliek száma	
	2010	2018	2010	2018	2010	2018
Abaiújszántó	3185	2986	101	194	209	94
Bekecs	2626	2441	120	165	110	51
Bodrogkeresztúr	1204	1075	31	63	75	17
Bodrogkisfalud	917	901	45	74	56	25
Bodrogolaszi	991	913	55	68	36	11
Erdőbénye	1311	1148	56	76	119	39
Erdőhorváti	637	601	39	55	41	14
Golop	611	566	28	42	25	15
Hercegkút	686	652	20	43	17	6
Legyesbénye	1650	1487	88	129	163	88
Mád	2364	2154	84	113	91	67
Makkoshotyka	940	870	52	71	99	34
Mezőzombor	2549	2440	101	181	258	110
Monok	1705	1504	99	112	80	75
Olaszliszka	1730	1687	71	95	168	46
Rátka	970	944	34	39	31	25
Sárazsadány	272	241	5	21	26	5
Sárospatak	13127	12304	516	720	494	206
Sátoraljaiújhely	16341	14947	632	866	576	277
Szegi	342	302	17	15	17	9
Szegilong	252	258	19	19	12	3
Szerencs	9644	9144	383	546	364	163
Tállya	2060	1814	87	136	118	79
Tarcal	3019	2840	100	163	260	122
Tokaj	4206	3869	210	373	179	100
Tolcsva	1915	1751	89	89	138	54
Vámosújfalú	841	732	21	69	30	3
Összesen	76095	70571	3103	4537	3792	1738

Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján

3. sz. melléklet: A 18 és 59 év közötti lakosok száma az állandó lakosságon belül Tokaj-Hegyalja településein (2018)

Település	Állandó lakosság száma (fő) 2018	18 és 59 év közötti lakosok száma (fő) 2018
Abaiújszántó	2986	1768
Bekecs	2441	1555
Bodrogkeresztúr	1075	593
Bodrogkisfalud	901	526
Bodrogolaszi	913	550
Erdőbénye	1148	664

<i>Erdőhorváti</i>	601	349
<i>Golop</i>	566	319
<i>Hercegkút</i>	652	370
<i>Legyesbénye</i>	1487	873
<i>Mád</i>	2154	1253
<i>Makkoshotyka</i>	870	544
<i>Mezőzombor</i>	2440	1337
<i>Monok</i>	1504	830
<i>Olaszliszka</i>	1687	941
<i>Rátka</i>	944	538
<i>Sárazsadány</i>	241	140
<i>Sárospatak</i>	12304	6964
<i>Sátoraljaújhely</i>	14947	8530
<i>Szegi</i>	302	2020
<i>Szegilong</i>	258	143
<i>Szerencs</i>	9144	4998
<i>Tállya</i>	1814	1026
<i>Tarcal</i>	2840	1667
<i>Tokaj</i>	3869	2176
<i>Tolcsva</i>	1751	1067
<i>Vámosújfalú</i>	732	443
Összesen	70571	42184

Forrás: Saját szerkesztés KSH adatai alapján

4. sz. melléklet: Tokaj-Hegyalja népességszámának és a munkanélküliek számának változása településenként

<i>Település</i>	<i>Állandó népességszám</i>		<i>Belföldi elvándorlás száma</i>		<i>Munkanélküliek száma</i>	
	<i>2010</i>	<i>2018</i>	<i>2010</i>	<i>2018</i>	<i>2010</i>	<i>2018</i>
<i>Abaujszántó</i>	3185	2986	101	194	209	94
<i>Bekecs</i>	2626	2441	120	165	110	51
<i>Bodrogkeresztúr</i>	1204	1075	31	63	75	17
<i>Bodrogkisfalud</i>	917	901	45	74	56	25
<i>Bodrogolaszi</i>	991	913	55	68	36	11
<i>Erdőbénye</i>	1311	1148	56	76	119	39
<i>Erdőhorváti</i>	637	601	39	55	41	14
<i>Golop</i>	611	566	28	42	25	15
<i>Hercegkút</i>	686	652	20	43	17	6
<i>Legyesbénye</i>	1650	1487	88	129	163	88
<i>Mád</i>	2364	2154	84	113	91	67
<i>Makkoshotyka</i>	940	870	52	71	99	34
<i>Mezőzombor</i>	2549	2440	101	181	258	110
<i>Monok</i>	1705	1504	99	112	80	75
<i>Olaszliszka</i>	1730	1687	71	95	168	46
<i>Rátka</i>	970	944	34	39	31	25

Sárazsadány	272	241	5	21	26	5
Sárospatak	13127	12304	516	720	494	206
Sátoraljaiújhely	16341	14947	632	866	576	277
Szegi	342	302	17	15	17	9
Szegilong	252	258	19	19	12	3
Szerencs	9644	9144	383	546	364	163
Tállya	2060	1814	87	136	118	79
Tarcal	3019	2840	100	163	260	122
Tokaj	4206	3869	210	373	179	100
Tolcsva	1915	1751	89	89	138	54
Vámosújfalú	841	732	21	69	30	3
Összesen	76095	70571	3103	4537	3792	1738

Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján

5. sz. melléklet: 100 fő felett foglalkoztatott ipari vállalkozások száma Tokaj-Hegyalján (2019)

Település	Vállalkozás neve	Foglalkoztatottak száma (2016)	Foglalkoztatottak száma (2019)
Sárospatak	Fraisa Hungária Kft.	140 fő	160 fő
	Pataki Ruhaipari Zrt.	100 fő	105 fő
	Weinberg '93 Kft.	120 fő	145 fő
	Boss Hungári Kft.	142 fő	142 fő
Sátoraljaiújhely	Prec-Cast Kft.	1030 fő	1145 fő
	Continental Dohányipari Zrt.	350 fő	435 fő
	Certa Zrt.	350 fő	362 fő
Szerencs	Szerencsi Bonbon	160 fő	144 fő
	Nestlé Hungária Kft.	400 fő	400 fő
Tarcal	Colas Északkő Kft.	147 fő	160 fő
Összesen		2589 fő	3198 fő

Forrás: Saját szerkesztés a „Tokaji Borvidék helyzetértékelése 2016” és a <https://www.cegjegyzek.hu/?ceginformacio> adatai alapján

6. sz. melléklet: Kiskereskedelmi egységek számának változása Tokaj-Hegyalján 2017 és 2019 között

Település	Lakosság száma	Kiskereskedelmi egységek		
		2017	2018	2019
Abaujszántó	2986 fő	9	10	10
Bekecs	2441 fő	6	6	6
Bodrogkeresztúr	1075 fő	11	11	11
Bodrogkissfalud	901 fő	3	3	3
Bodrogolaszi	913 fő	3	3	3
Erdőbénye	1148 fő	8	8	8
Erdőhorvát	601 fő	3	3	3

<i>Golop</i>	566 fő	3	3	3
<i>Hercegkút</i>	652 fő		3	3
<i>Legyesbénye</i>	1487 fő	4	4	4
<i>Mád</i>	870 fő	24	24	15
<i>Makkoshotyka</i>	2154 fő			
<i>Mezőzombor</i>	2440 fő	6	6	6
<i>Monok</i>	1504 fő	5	5	5
<i>Olaszliszka</i>	1687 fő	12	10	10
<i>Rátka</i>	944 fő	6	6	6
<i>Sárazsadány</i>	241 fő			
<i>Sárospatak</i>	12304 fő	34	35	37
<i>Sátoraljaiújhely</i>	14947 fő	73	69	66
<i>Szegi</i>	302 fő	4	4	3
<i>Szegilong</i>	258 fő		3	4
<i>Szerencs</i>	9144 fő	52	54	53
<i>Tállya</i>	1814 fő	7	7	8
<i>Tarcal</i>	2840 fő	18	21	20
<i>Tokaj</i>	3869 fő	30	28	28
<i>Tolcsva</i>	1751 fő	3	3	4
<i>Vámosújfalú</i>	732 fő			
<i>Összesen</i>	<i>70571 fő</i>	<i>324</i>	<i>329</i>	<i>319</i>

Forrás: Saját szerkesztés a KSH adatai alapján

7. sz. melléklet: A Tokaj-hegyaljai lakosság- és az éttermek száma 2019-es adatok alapján

Település	Lakosság száma 2019	Éttermek száma 2019
<i>Abaújszántó</i>	2986 fő	3
<i>Bekecs</i>	2441 fő	0
<i>Bodrogkeresztúr</i>	1075 fő	1
<i>Bodrogkisfalud</i>	901 fő	1
<i>Bodrogolaszi</i>	913 fő	0
<i>Erdőbénye</i>	1148 fő	5
<i>Erdőhorváti</i>	601 fő	0
<i>Golop</i>	566 fő	0
<i>Hercegkút</i>	652 fő	0
<i>Legyesbénye</i>	1487 fő	0
<i>Makkoshotyka</i>	870 fő	0
<i>Mád</i>	2154 fő	5
<i>Mezőzombor</i>	2440 fő	1
<i>Monok</i>	1504 fő	0
<i>Olaszliszka</i>	1687 fő	1
<i>Rátka</i>	944 fő	1
<i>Sárazsadány</i>	241 fő	0
<i>Sárospatak</i>	12304 fő	15

Sátoraljaújhely	14947 fő	14
Szegi	302 fő	0
Szegilong	258 fő	0
Szerencs	9144 fő	9
Tállya	1814 fő	2
Tarcal	2840 fő	5
Tokaj	3869 fő	3
Tolcsva	1751 fő	3
Vámosújfalú	732 fő	0
Összesen	70571 fő	69

Forrás: KSH adatbázis adatai alapján

8. sz. melléklet: Tokaj -Hegyalja szálláskapacitásának minőségi kínálata 2019-es adatok alapján

Sor szám	Település	Szállás és a férőhelyek száma	Szállásszolgáltatók minősége falusi – panzió –szálloda		szolgáltatások étkezés+ borkóstolás		Program kínálat bakancsos - vízi -kézműves				
1.	Abatújszántó	falusi	6	63	2	4	1	1	1	1	
		panzió	2	60							1
		szálloda	-	-							
2.	Bekecs	falusi	2	19	1	4			1	1	
		panzió	-	-							
		szálloda	-	-							
3.	Bodrogkeresztúr	falusi	6	49	1	4	1	1	1	1	
		panzió	3	62							1
		szálloda	-	-							
4.	Bodrogkisfalud	falusi	4	37	2	4		1	1	1	
		panzió	1	17							
		szálloda	-	-							
5.	Bodrogolaszi	falusi	1	8			1		1	1	
		panzió	1	25							
		szálloda	-	-							
6.	Erdőbénye	falusi	9	79	7	4	1	4	1	1	
		panzió	3	113							2
		szálloda	1	71							
7.	Erdőhorváti	falusi	7	61	1	4	2		1	1	
		panzió	-	-							
		szálloda	-	-							
8.	Golop	falusi	6	47	3	4	1	3	1	1	
		panzió	-	-							
		szálloda	-	-							
9.	Hercegkút	falusi	2	20	1	4		1			
		panzió	1	56							
		szálloda	-	-							
10.	Legyesbénye	falusi	1	6					1		
		panzió	-	-							
		szálloda	-	-							
11.	Mád	falusi	9	71	5	4	3	6	1	1	
		panzió	5	156							2
		szálloda	1	44							
12.	Makkoshotyka	falusi	3	20					1		
		panzió	-	-							
		szálloda	-	-							

13.	Mezőzombor	falusi panzió szálloda	- 1 -	- 32 -			1 1			1
14.	Monok	falusi panzió szálloda	2 3 -	18 89 -	2	4			1 1	1
15.	Olaszliszka	falusi panzió szálloda	3 1 -	24 28 -					1 1	
16.	Rátka	falusi panzió szálloda	5 3 -	62 63 -	5	4	4 1	2 1	1 1	1
17.	Sárazsadány	falusi panzió szálloda	3 - -	27 - -	2	4			1 1	
18.	Sárospatak	falusi panzió szálloda	32 11 2	672 280 146			1 4 3	1 1	1 1	1
19.	Sátoraljaújhely	falusi panzió szálloda	16 4 2	143 113 136			1 2 2		1	
20.	Szegi	falusi panzió szálloda	1 - -	10 - -	1	4		1	1 1	1
21.	Szegilong	falusi panzió szálloda	- - -	- - -						
22.	Szerencs	falusi panzió szálloda	3 1 1	40 58 62	1	3*		1 1	1 1	1
23.	Tállya	falusi panzió szálloda	7 5 1	59 125 47	4	4	1 2 1	2 1 1	1	1
24.	Tarcal	falusi panzió szálloda	5 3 2	52 101 83	1 1 1	4 4* 5*	1 2 2	2 2 2	1 1	
25.	Tokaj	falusi panzió szálloda	37 9 4	447 272 237			2 4 4	5 2	1 1	1
26.	Tolcsva	falusi panzió szálloda	4 - -	43 - -				2	1 1	1
27.	Vámosújfalú	falusi panzió szálloda	- - -	- - -						
	Összes	falusi panzió szálloda	174 57 15	2077 1650 826						

Forrás: KSH adatbázis adatai alapján

9. sz. melléklet: Borturisztikai kérdőív a hegyaljai borturistáknak

Tisztelt Hölygem/Uram!

Drotár Nikolett vagyok (e-mail cím: drotar.nikolett0411@gmail.com), a Debreceni Földtudományok Doktori Iskola PhD-hallgatója, és a doktori értekezésem témája „Új lehetőségek Tokaj-Hegyalja turizmusában a

turisztikai fejlesztéseknek köszönhetően”. Kérem, a kérdőív kitöltésével járuljon hozzá a sikeres doktori disszertáció elkészítéséhez. A kérdőív kitöltése anonim, és 5-7 percet vesz igénybe!

1. Mi motiválta, hogy Tokaj –Hegyalját választotta úti célul?

- tokaji bor
- kulturális értékek
- természeti értékek
- egyéb vonzerő: _____

2. Amennyiben nem a Tokaji bor volt a fő motiváció, szívesen részt vesz –e borkóstoló programon?

- három boros kóstolás
- négy boros kóstolás
- öt boros kóstolás
- hat boros kóstolás

3. Milyen borkészítési eljárással készült bort kóstol szívesen?

- hagyományos oxidatív módon készült borok
- redukzív eljárással készült borok

4. Melyik Tokaj-Hegyalján készült bort kedveli leginkább?

- Száraz furmint (reduktív)
- Száraz furmint (oxidatív)
- Száraz furmint (reduktív-oxidatív)
- Édes szamorodni (reduktív-oxidatív)
- Édes szamorodni (oxidatív)
- Száraz szamorodni (oxidatív)
- Száraz szamorodni (reduktív- oxidatív)
- Tokaji aszú 6 puttonyos (oxidatív)
- Tokaji aszú 6 puttonyos (reduktív-oxidatív)
- Száraz hárslevelű (reduktív)
- Száraz hárslevelű (oxidatív)
- Eszencia (oxidatív)
- Sárga muskotály száraz (reduktív)
- Sárga muskotály száraz (oxidatív)
- Újfajta borok:
 - o Cuvée (oxidatív)
 - o Cuvée (reduktív)
 - o Birtokbor (reduktív)
 - o Birtokbor (oxidatív)
 - o Habzóbor (oxidatív)

5. Ismeretei szerint miben különbözik a redukzív, és oxidatív módon készült bor?

6. Az alábbi állítások közül melyiket tartja fontosnak, hogy megmaradjon Tokaj –Hegyalja hírneve? (Tegyen X-et a megfelelő helyre!)

Hagyományos oxidatív borok megőrzése			A világ bortrendjeinek követése, új ízek megismerése, a redukzív borok előtérbe helyezése
Borkóstolás a pincékben			Borkóstoló kóstolótérben, felszíni térben
Borkínálat bővítése			Borok minőségének javítása

A hagyományos Tokaji aszú készítésének a megőrzése			Reduktív borok technológiai hátterének bemutatása
--	--	--	---

7. Az Ön által kiválasztott borászatnál, milyen szolgáltatásokat vesz/venne igénybe a borkóstoláson kívül? (Jelölje számokkal: 1-es, ha igénybe vette, 2-es, ha igénybe venné)

- borvacsora
- borpiknik
- dűlőtúra
- szálláslehetőség
- élményszüret

8. Milyen motivációk alapján választotta ki azt a borászatot, ahol kóstolni szeretne?

- ismerősök/barátok ajánlása
- borászat honlapja alapján
- borok minősége alapján
- közösségi felületeken látott információk alapján (facebook, instagram)
- egyéb borturisztikai szolgáltatások

9. Milyen gyakorisággal látogat Tokaj-Hegyaljára és vesz részt borkóstoló programon?

10. Melyek a fő motivációs tényezők, amelyek arra készítetik, hogy újból felkeresse a korábbi borkóstolás helyszínét?

- borkínálat
- borok minősége
- vendégcentrikusság
- egyéb borturisztikai programok
- elismert borászok

11. Mennyire befolyásolja az ár-érték arány, hogy mely borász borkóstolójának kínálatát választja?

- befolyásolja, az olcsóbb borkóstolót választom
- megnézem az árakat, de a középkategóriát választom
- nem veszem figyelembe a borkóstoló ár-érték arányát

12. Borkóstolás után vásárol-e bort, a kínálat során legjobban ízlett borból?

- igen, mindig vásárolok
- nem szoktam vásárolni
- nem minden alkalommal vásárolok

13. Mely tényezők befolyásolják vásárlási szándékát a borok vásárlásakor? Kérem, jelölje, egy 5-ös skálán! (1-egyáltalán nem befolyásol, 5 teljes mértékben befolyásol)

- ár-érték arány	1-2-3-4-5
- borfajtája	1-2-3-4-5
- évjárat	1-2-3-4-5
- termelő hírneve	1-2-3-4-5
- borász ajánlása	1-2-3-4-5
- borkészítési technológia	1-2-3-4-5

14. A borral kapcsolatos hagyományos rendezvények közül melyiket látogatta már meg? Tegyén X-et a megfelelő helyre! Legfeljebb kettőt jelölhet!

<i>Rendezvény neve</i>	<i>Amin részt vett</i>
Tokaji Szüreti napok	
Mádi Furmint Ünnep	
Sárospataki Borfesztivál	
Tállyai Kerekdomb Fesztivál	
Tolcsvai Borfesztivál	
Tarcali Tavasz- Bűbájos Hétvége	

Bor Mámor Bénye	
Jó Éjszakát Mád	
Hercegekúti Nyitott Pince Napok	
Egyéb:	

15. Milyen népi hagyományokat ismer Tokaj- Hegyalján?

- szüreti hagyományok
- kézműves hagyományok
- vallási ünnepekhez köthető hagyományok
- naptári napokhoz köthető népszokásokat
- egyiket sem

16. Milyen fejlesztéseket javasol, vagy tart fontosnak Tokaj-Hegyalja borturizmusának javítása érdekében?

- borkóstolók színvonalának javítása
- borturisztikai szolgáltatások bővítése
- szállás és vendéglátás a borászatoknál
- boros rendezvények számának növelése
- interaktív bemutató a borkészítésről, a tokaji aszú egyediségéről

17. Honnan érkezett Tokaj-Hegyaljára?

Ország: _____

Település neve: _____

18. Utazásának a célja?

- turizmus
- rokonlátogatás
- üzleti út
- studytour
- vallási
- egyéb: _____

19. Az utazásához igénybe vett közlekedési eszköz:

- saját autó
- tömegközlekedés
- bérelt autóbusz
- kerékpár
- hajó
- egyéb: _____

Köszönöm, hogy kitöltötte a kérdőívet!

10. sz. melléklet: Aktív és kulturális turizmusra vonatkozó kérdések a turistáknak

Tisztelt Hölgyem/Uram!

Drotár Nikolett vagyok (e-mail cím: drotar.nikolett0411@gmail.com), a Debreceni Földtudományok Doktori Iskola PhD-hallgatója, és a doktori értekezésem témája „Új lehetőségek Tokaj-Hegyalja turizmusában a turisztikai fejlesztéseknek köszönhetően”. Kérem, a kérdőív kitöltésével járuljon hozzá a sikeres doktori disszertáció elkészítéséhez. A kérdőív kitöltése anonim, és 5 percet vesz igénybe!

1. Az utazási programjának összeállítása során, milyen információs csatornákon tájékozódott?

- Utazási irodák kiadványai

- Tokaj –Hegyalja turisztikai kiadványai
- Internetes weboldalak információi
- Telefones applikációk Tokaj- Hegyalja turisztikai kínálatáról
- Ismerősök, barátok javaslatai
- Egyéb: _____

2. Milyen céllal utazott Tokaj-Hegyaljára?

- turizmus
- rokonlátogatás
- üzleti út
- tanulmányút
- egyéb: _____

3. Amennyiben turistaként érkezett mi motiválta, hogy Tokaj-Hegyalját válassza utazása céljául?

- a borkóstolás
- a várak kastélyok, műemlékek megtekintése
- a sátoraljaújhelyi kalandpark szolgáltatásai
- a természeti vonzerők megtekintése
- a hagyományörző rendezvények
- a vallási emlékhelyek felkeresése
- egyéb: _____

4. Honnan érkezett Tokaj-Hegyaljára?

Ország: _____
Település neve: _____

5. Milyen közlekedési eszközt vett igénybe az utazásához?

- saját autó
- tömegközlekedés
- bérelt autóbusz
- kerékpár
- hajó
- egyéb: _____

6. Hány napot tölt el Tokaj –Hegyalján?

- 2 nap
- 2-3 nap
- 3-4 nap
- 4 napnál több

7. Tartózkodása során mennyi pénzt szándékozik elkölteni?

- 5000 Ft alatt
- 5000-10.000 Ft
- 10.000-20.000 Ft
- 20.000-30.000 Ft
- 30.000 Ft felett

8. Milyen szálláson szállt meg a Tokaj –hegyaljai kirándulásán?

- hotelben
- kempingben
- apartmanban
- falusi szálláshelyen
- rokonoknál
- egyéb: _____

9. Tokaj-Hegyalján az alábbi látnivalók közül melyeket látogatta meg?

- Sárospataki vár
- Végardó fürdő Sárospatak
- Sátoraljaújhelyi Kalandpark
- Megyer-hegyi Tengerszem

- Egyéb _____

**10. Az alábbiak közül mely rendezvényt, vagy fesztivált látogatta meg?
(Tegyen X-et a megfelelő helyre!)**

Zempléni Fesztivál (Sárospatak)	
Tolcsvai Borfesztivál	
Nyitott Pincék Herceggúton	
Szerencsi Csokoládé Fesztivál	
Bor Mámor Bénye (Erdőbénye)	
Mádi Furmint Ünnep	
Zempléni Nemzetközi Néptánc Fesztivál (Sátoraljaújhely)	
Tokaj-Hegyalja piac	
Tokaji Fesztiválkatlan rendezvényei	
Egyéb	

11. Tokaj-Hegyalján meglátogatott turisztikai látnivalók és rendezvények, szolgáltatásaival mennyire volt elégedett? (5- teljesen elégedett, 1- elégedetlen)

- belépőjegyek árával 1-2-3-4-5
- műemlék épületek esztétikus megjelenésével 1-2-3-4-5
- a múzeumok, várak, kastélyok turisztikai szolgáltatásaival 1-2-3-4-5
- a fesztiválok kulturális kínálatával 1-2-3-4-5
- a természeti látnivalók megközelítésével 1-2-3-4-5
- a vízi turisztikai szolgáltatások kínálatával 1-2-3-4-5
- a turisztikai információs rendszerrel 1-2-3-4-5

12. Melyik természeti értéket kereste fel Tokaj-Hegyaljai látogatása során?

- Bodrozug Tájvédelmi Körzet
- Megyer-hegyi Tengersizem Természetvédelmi terület
- Long erdő Természetvédelmi terület
- Erdőbénye Mulató-hegy
- Erdőbényei fás legelő Természetvédelmi terület
- Tállyai Patócs-hegy Természetvédelmi terület
- Rátka Koldu –tető
- Egyéb: _____

13. Az aktív turizmus mely turisztikai értékét tartja vonzerőnek Tokaj-Hegyalján?

- Sátoraljaújhelyi Kalandpark
- vízi túrázás
- természetjárás
- vadászturizmus
- horgászturizmus

14. Milyen népi hagyományokat ismer Tokaj- Hegyalján?

- szüreti hagyományok
- kézműves hagyományok
- vallási ünnepekhez köthető hagyományok
- naptári napokhoz köthető népszokásokat
- egyiket sem

15. Igénybe venné-e azokat a falusi szálláshelyeket Tokaj-Hegyalján, ahol népi hagyományok bemutatását kínálják a vendégek számára?

- igen, mindenképpen eltöltenék ott pár napot
- nem, mert nem szeretem a falusi szálláshelyeket
- lehet, hogy kipróbálnám

16. A Bodrog vízi turizmusát mely turisztikai ággal tartja fontosnak összekapcsolni, hogy a vízi turisták komplexebb élményben részesüljenek?

- Kulturális turizmus
- Borturizmus
- Szabadidő turizmus
- Ökoturizmus

17. Milyen infrastruktúra-fejlesztéseket javasolna, hogy a komplexebb szolgáltatást igénybe tudják venni, és a vendéglégedettség növekedjen a vízi túrázók körében a Bodrog folyón? (Több válasz lehetséges)

- Kikötők számának és minőségének fejlesztése
- A part menti települések kulturális programjainak szervezése, számuk növelése
- Precízebb információs rendszer, mind elektronikus, mind helyi szintű eszközökkel
- A települések egyéni és tömegközlekedési lehetőségeinek javítása (úthálózat, parkolók)
- Tokaj-Hegyalja ökoturisztikai adottságainak jobb kihasználása a holtágak használatával

18. Az alábbi fejlesztési javaslatok közül mit tart a három legfontosabbnak Tokaj-Hegyalján? (Jelölje 1-2-3-as számmal)

- borturisztikai szolgáltatások számszerű fejlesztése
- szálláshelyek férőhelyének a növelése
- szálláshelyek minőségének a javítása
- vendéglátóegységek számának növelése
- vendéglátóegységek minőségének javítása
- borkóstolók szolgáltatásainak bővítése
- borturisztikai programok számának növelése
- vízi turisztikai programok bővítése
- kulturális rendezvények számának növelése
- környezeti állapot megőrzése
- a fenntartható fejlődés biztosítása
- turisztikai információs pontok kialakítása
- többnyelvű információs táblák kihelyezése
- a természeti értékek bemutatásának a javítása
- közlekedési úthálózat javítása

Köszönöm, hogy kitöltötte a kérdőívet!

11. sz. melléklet: A zsidó vallási turizmushoz kapcsolódó kérdőív a Tokaj-Hegyaljára érkező zsidó turistáknak

Tisztelt Válaszadó!

A Debreceni Egyetem Földtudományok Doktori Iskola hallgatójaként, tudományos kutatást végzek a Tokaj-Hegyaljára érkező zsidó vallású személyek utazási motivációjáról, a felkeresett vallási örökségekről, és a szolgáltatások elégedettségéről. A tanulmány sikeres elkészítéséhez kérem, az Ön támogató segítségét az alábbi kérdőív kitöltésével.

1. Mi motiválta, hogy Tokaj-Hegyalját választotta utazásának célterületeként?

- a. családi kapcsolatok
- b. vallási indíttatás
- c. zsidó turisztikai értékek
- d. borturisztikai értékek
- e. kulturális értékek megismerése

2. Hány napot tölt el a térségben?

- a. Egy nap

- b. Két-három nap
- c. Három napnál több

3. Milyen gyakran látogat el Tokaj-Hegyaljára?

- a. Most először
- b. Évente egy alkalommal
- c. Évente 2-3 alkalommal
- d. Évente több mint 3 alkalommal
- e.

4. Melyen turisztikai szolgáltatásokat vesz igénybe Hegyaljai tartózkodása során?

- a. szállás szolgáltatás
- b. utazási szolgáltatás
- c. étkezési szolgáltatások
- d. kulturális szolgáltatások

5. Tartózkodása során, ha több napot tölt Tokaj-Hegyalján, milyen szállástípust vesz igénybe?

- a. falusi vendéglátás
- b. panzió
- c. szálloda

6. Egy ötös skálán, mennyire elégedett a szolgáltatások színvonalával (1-elégedetlen- 5 teljes mértékbe elégedett)?

a. szálláshely színvonala	1-2-3-4-5
b. vendéglátóhelyek színvonala	1-2-3-4-5
c. kereskedelmi egységek elérhetősége	1-2-3-4-5
d. közlekedési viszonyok	1-2-3-4-5

7. Milyen fejlesztéseket javasol Tokaj-Hegyalja zsidó vallási turizmusának tovább fejlesztésével kapcsolatban?

- a.
- b.
- c.

12. sz. melléklet: Interjúkérdések a polgármestereknek a zsidó vallási turizmussal kapcsolatosan

1. Milyennek ítéli meg a turista fogadás feltételeit a településen, a vallási turizmus tükrében?
2. Terveznek-e fejlesztéseket a jövőre vonatkozóan települési szinten, vagy központi intézkedésekre várnak?
3. Véleménye szerint fejlesztésekkel egy versenyképes turisztikai ágazattá válhatna zsidó vallási turizmus a térségben?
4. Hogyan változott az ingatlan eladások száma az elmúlt három évben a településen?
5. A megvásárolt ingatlanokat, az új tulajdonosok használják, vagy kiadják szálláshelyként?
6. Milyen vállalkozások segítik a turizmust, azon belül is a zsidó vallási turizmust a településen?
7. Vannak-e helyi kezdeményezések a kóser alapanyagok beszerzésére, akár előállítására vonatkozóan?
8. Milyennek ítéli meg a helyiek fogadókészségét a zsidó turistákkal kapcsolatosan?
9. Milyen hatással van az újonnan kialakuló zsidó vallási turizmus, a település gazdaságára, a települési környezetre vonatkozóan?

13. sz. melléklet: Kérdések a csodarabbi sírok gondnokainak

1. Mennyi zsidó turista látogatja meg évente a csodarabbi sírját?

2. Évente hány alkalommal érkeznek zsidó turisták a Csodarabbi sírokhoz?
3. Melyek ezek az időpontok? Van-e esetleg holt időszak az évben, amikor nem látogatnak Tokaj-Hegyaljára?
4. Mikor kezdődött a tömeges látogatás és mennyi az átlagos tartózkodási idő?
5. Az elmúlt két év során mennyien vettek részt a Csodarabbik útján?
6. Milyen fejlesztési tervekkel rendelkeznek a jövőre vonatkozóan?

14. sz. melléklet: Kérdések a Csodarabbik útjának a szervezőihez

1. Mely országokból érkeznek a turisták Mádra? Miben látja a számszerű emelkedés okát?
2. Milyen arányban oszlik meg rabbi házba érkező turisták száma a honvagy a gyökerek keresése és a tényleges vallási érdeklődésük között?
3. Milyen vallási témájú vagy kulturális értékeket bemutató rendezvénnyel lehetne tovább növelni a vonzerőt Mádon és Tokaj-Hegyalján? Lát –e lehetőséget újabb zsidó hagyományok újjáélesztésére?
4. A turisták elégedettségi mérése alapján, mely infrastrukturális fejlesztéseket hiányolják a Mádra látogatók? Ön mit fejlesztene?
5. Milyen kihasználtsági mutatókkal rendelkezik a rabbi ház az átadás óta? Indokoltnak tartja –e az esetleges bővítést?
6. Milyen konkrét települések közötti együttműködést javító intézkedésekre lenne szükség a zsidó vallási turizmus javításához?

15. sz. melléklet: Kérdések a hegyaljai borászoknak

1. Részt vett-e az elmúlt tervezési ciklusokban, olyan pályázatokban ahol a borkészítés technológiai fejlesztés volt a cél?
2. Miért váltott át a reduktív borkészítés technológiájára és mennyiben befolyásolta az új technológia a vállalkozás nyereségességét?
3. Érez-e lényeges keresletváltozást a reduktív borkészítés bevezetése óta, ha igen, akkor a helyben eladott bornak hány százalékát teszik ki a reduktív borok?
4. Miért készit kombinációs eljárással tokaji aszút, mennyivel keresettebb, mint az oxidatív aszú?
5. Tervez –e újabb beruházást a kereskedelmi igényeknek megfelelő átalakításra vagy további technológiai változtatásra?
6. Figyelembe veszi-e a turisták igényét, vagy ragaszkodik a hagyományos borkóstolási szokásokhoz?
7. Melyik technológiai eljárást tartja gazdaságosabbnak? Fontos-e ön számára, hogy fennmaradjon az oxidatív borkészítési eljárása, ami világhírűvé tette Tokaj-Hegyalját?
8. Milyen marketingeszközöket alkalmazott a reduktív borok népszerűsítésére? Mennyiben volt eredményes a marketingkommunikációja?
9. Mennyire veszi figyelembe a konkurencia borkínálatát, vagy csak a saját lehetőségeit alkalmazza a borkínálat összeállításánál?
10. Mennyire kelendők a fantázianévvel vagy dülönévvel fémjelzett borfélések, vagy a turisták csak a megszokott borfajtákat keresik?
11. Hozott-e lényeges változtatást a 3-4 puttonyos aszú kivezetése a kínálatból?
12. Tervezi-e újabb technológiai eljárások bevezetését a borkínálat javítása érdekében?

16. sz. melléklet: Kérdések a Zempléni Fesztivál Igazgatójának

1. Véleménye szerint mi különbözteti meg a Zempléni Fesztivált más fesztiváloktól? Miben kiemelkedő a fesztivál, az ország többi rendezvényéhez képest?
2. Kiket tekint célcsoportnak a fesztivál programjának szervezésekor?
3. Milyen alapon választja ki évről évre a fesztivál programjába bevont települések listáját?
4. Kik döntenek abban, mely településeken legyenek programok?

5. Mennyire döntő a rendezvények helyszínének kiválasztásánál, hogy turisztikai látnivalóhoz, vagy vonzerőhöz kötődjenek? Mondjon 1-2 példát!
6. Milyen arányban változnak az ingyenes és fizetős programok a fesztiválon az elmúlt 3 évben?
7. Milyen alapon dönt arról, hogy könnyűzenei, vagy komolyzenei darabok legyenek túlsúlyban a fesztiválon?
8. A településeken a komolyzenei, vagy könnyűzenei programok mellett a családoknak biztosítanak-e gyermekprogramokat?
9. Milyen marketingeszközöket használ a fesztivál népszerűsítésére vonatkozóan?
10. Milyen terveik vannak a jövővel kapcsolatban:
 - művészeti téren
 - célcsoport területén
 - technikai feltételek javítása
 - szolgáltatások fejlesztése
 - új helyszínek bevonása
 - marketing
 - egyéb tervek
11. Hány főnek biztosít, munkalehetőséget a térségben a fesztivál megrendezésekor?
12. Milyen a településekkel való együttműködés a fesztivál ideje alatt?
13. Milyen támogatásokat kapnak a fesztivál megvalósításához?

17. sz. melléklet: Kérdések a Tourinform irodák vezetőihez és a Tokaji Borvidék Fejlesztési Tanács igazgatójához

1. Véleménye szerint a Tokaji bor, mint Tokaj-Hegyalja fő imázs eleme mellett, a turizmus mely területének fejlesztésére kellene összpontosítani a jövőben, amely pozitív hatással lehetne a térség imázsára?
2. A felsoroltak közül, véleménye szerint mely turisztikai elemeket kellene kiemelni, amelynek imázs növelő hatása lehetne?
3. Hová helyezi a természeti erőforrásokat (/társadalmi erőforrásokat), mint imázs növelő tényezőt?
4. Véleménye szerint melyek azok a fejlesztések (az elmúlt tervezési ciklusból) amelyek javították Tokaj-Hegyalja imázsát?
5. Hogyan kapcsolódnak az elmúlt évek fejlesztései a jelenlegi 2014-2021-es fejlesztésekhez?
6. Véleménye szerint, hogyan lehetne a Tokaji borhoz kapcsolódó hagyományokat megőrizni?

18. sz. melléklet: Kérdések a zsidó vallási turizmussal kapcsolatban Köves Slomó vezető rabbihoz és Rubin Sajeléhez

1. Milyen szervezet biztosítja a turisták kóser termékekkel való ellátását?
2. Milyen szálláshely fejlesztéseket vagy egyéb infrastruktúra javítást javasol Tokaj- Hegyalján?
3. Megoldásnak látják –e a kóser termékek helybeni termelését, előállítását és az ezt biztosító rabbi alkalmazását?
4. Véleménye szerint növelhető –e a tartózkodási idő, ha a turisták részére kulturális programokat szerveznek?
5. Milyen típusú ajándéktárgy kereslete van a Hegyaljára látogató vallásos zsidó turistáknak?
6. Hogyan ítéli meg a helyi lakosság szerepvállalása mely területen növelhető a vendégfogadásban?

19. sz. melléklet: Megyer-hegyi Tengersizem

Forrás: Saját kép

20. sz. melléklet: Üdülőhajók a Bodrogon

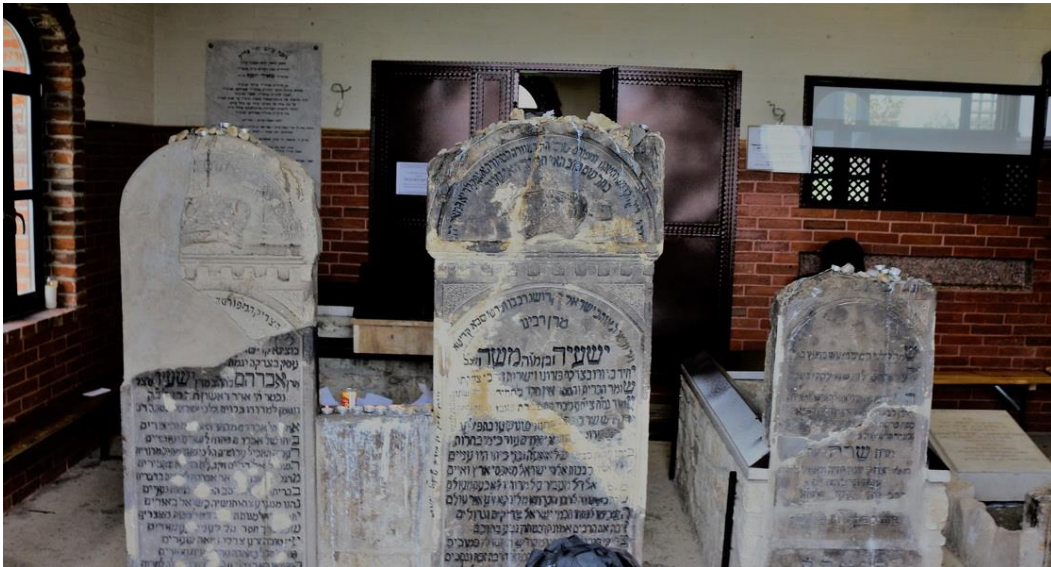
Forrás: Saját kép

21. sz. melléklet: Mádi zsinagóga belső része

Forrás: <https://csodarabbikutja.hu/hu/madi-csoda/zsinagoga>

22. sz. melléklet: A bodrogkeresztúri csodarabbi sírja

Forrás: Saját kép

23. sz. melléklet: Bodrogkeresztúr Sipos-köz, zsidók által működtetett szálláshely

Forrás: Saját kép

24. sz. melléklet: A sátoraljaújhelyi csodarabbi sírja fölé emelt óhel

Forrás: Saját kép

Köszönetnyilvánítás

A doktori disszertáció elkészítése többéves kutatómunka eredménye. A megfelelő téma kiválasztása, a lényegre törő hipotézisek megfogalmazása, a kutatási módszerek meghatározása, és az összegyűjtött adatok értékelése nagy feladatot jelentett.

A legnagyobb köszönettel a témavezetőmnek Prof. Dr. Hanusz Árpád Tanár úrnak tartozom. A folyamatos kutatás során nyújtott szakmai segítségéért, és végtelen türelméért nagyon hálás vagyok. A szakmai tanácsok mellett a nagybetűs életre vonatkozó javaslatai szintén a fejlődésemet szolgálták. A sok áldozatos, fáradtságos munkát nagyon köszönöm Professzor úrnak és természetesen azt, hogy mindig motivált a kutatásban.

Köszönettel tartozom a családomnak és a páromnak, akik mindvégig támogattak és türelmesek voltak a doktori disszertáció elkészítése, a folyamatos kutatómunka során.

Köszönöm a Debreceni Egyetemen oktató kollégáknak a segítségüket, és azt, hogy az egyetemen taníthattam, ezzel is bővítve ismereteimet és tapasztalatot szerezve a felsőoktatás területén is. A Nyíregyházi Egyetem Eötvös József Gyakorló Általános Iskola Igazgatójának, Dr. Komáromi Istvánnak köszönöm a támogatását, hogy a főállásom mellett befejezhettem a tanulmányaimat.